

„Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”
Koszt realizacji badań podlega refundacji ze środków pochodzących z Pomocy technicznej PROW 2014-2020

**AKTYWIZACJA MIESZKAŃCÓW WSI NA RZECZ PODEJMOWANIA
INICJATYW SŁUŻĄCYCH WŁĄCZENIU SPOŁECZNEMU, W
SZCZEGÓLNOŚCI OSÓB STARSZYCH
- EDUKATORZY SILVER SHARING**

KATARZYNA BIAŁOBRZESKA
BARTŁOMIEJ GŁUSZAK
CEZARY KURKOWSKI
MONIKA MACIEJEWSKA

OLSZTYN 2016

Spis treści

Wstęp.....	3
Założenia projektowe	6
Założenia metodologiczne badań	8
Charakterystyka badanej próby	10
Bariery wewnętrzne i zewnętrzne aktywności seniorów na wsiach.....	14
Potrzeby, oczekiwania i aktywności badanych seniorów w środowiskach wiejskich.....	32
Możliwości podejmowania współpracy na rzecz aktywizacji osób starszych w środowiskach wiejskich	59
Opinie badanych na temat dotychczasowych działań i sprawdzonych rozwiązań w pracy z seniorami.....	67
Wnioski i rekomendacje	79

Wstęp

Polska wieś w ostatnich dekadach uległa wielu przeobrażeniom. Wpływ na tak dużą dynamikę zmian zachodzących w tych środowiskach mają, z jednej strony przemiany społeczno-gospodarcze, z drugiej zaś przemiany geopolityczne. Okres członkostwa Polski w Unii Europejskiej, to niewątpliwie najlepszy czas dla polskiej wsi. Poprawie uległa sytuacja ekonomiczna, ulepszona została infrastruktura, pozytywne zmiany nastąpiły również w sferze edukacyjnej mieszkańców wsi. Warto zauważyć, że zmniejszyło się także znaczenie rolnictwa w definiowaniu obszarów wiejskich, choć w jej społecznym postrzeganiu nadal dominuje opisywanie tego środowiska przez pryzmat agrarny. W rzeczywistości pojawiają się różne odmiany środowisk wiejskich np.: wieś podmiejska, letniskowa, turystyczna czy rezydencjalna itp.

Dynamika przeobrażeń na obszarach wiejskich przyczynia się do zmian w charakterystykach społeczno-demograficznych jej mieszkańców. Zjawiskiem bardzo pozytywnym jest wydłużanie się trwania życia na wsi, i to we wszystkich województwach. Kobiety wiejskie żyją dłużej niż mieszkanki miast, natomiast krócej żyją mężczyźni, ale i w ich przypadku średnia trwania życia wydłuża się sukcesywnie. Ludność wiejska starzeje się demograficznie najbardziej dynamicznie w województwach wschodnich i centralnych. Starzenie się społeczności wiejskiej dotyczy więc w dużej mierze mieszkańców województwa warmińsko-mazurskiego. Zjawisko wspomnianej już feminizacji, wpisuje się na stałe w pejzaż wsi, a kolejne dwa atrybuty starzenia się demograficznego nie omijają tych środowisk. Zarówno singularyzacja, czyli życie w jednoosobowym gospodarstwie domowym, a także zjawisko podwójnego starzenia się tj. wzrostu w populacji seniorów osób powyżej 80 roku życia, stają się stałymi cechami grup seniorskich na wsiach.

W Polsce widzimy tendencję migracji ludności z miast do wsi, jednak ten ruch w mniejszym zakresie dotyczy terenów Polski wschodniej w tym województwa warmińsko - mazurskiego. Czynnikiem pomniejszającym liczbę mieszkańców wsi w Polsce jest natomiast migracja zewnętrzna (zagraniczna). Ocenia się, że 1/3 migrantów z naszego kraju stanowią mieszkańcy wsi. Województwo warmińsko-mazurskie, obok województw: podlaskiego, podkarpackiego i opolskiego, jest regionem, z którego wielu obywateli wyjeżdża za granicę w celu podjęcia pracy zarobkowej. Dotyczy to przede wszystkim mieszkańców wsi w wieku produkcyjnym, a zjawisko to warunkowane jest wysokim poziomem bezrobocia i ubóstwa na

terenie Warmii i Mazur. Nie bez znaczenia jest tu występowanie najniższego wskaźnika średniego rocznego ekwiwalentnego dochodu do dyspozycji występującego właśnie w regionie wschodnim (w tym w województwie warmińsko-mazurskim), gdzie wyniósł on 87,5%.

Analizując poziom wykształcenia mieszkańców wsi należy podkreślić, że jest on wyraźnie niższy niż ludności miejskiej. Najniższy poziom wykształcenia reprezentują mieszkańcy województwa warmińsko-mazurskiego i opolskiego.

Zmiany w funkcjonowaniu seniorów w zmieniającej się rzeczywistości społecznej dotyczą wielu aspektów, jednym z nich jest aktywność. Aktywność podejmowaną przez osoby w trzecim wieku cechuje duża dynamika, dotyczy to w szczególności osób starszych w miastach, tymczasem seniorzy na wsiach borykają się z wieloma przeszkodami utrudniającymi im podejmowanie różnych działań, a są nimi bariery o złożonym bio-psycho-społecznym charakterze. Podkreślić należy, że aktywność wskazywana jest jako jeden z kluczowych elementów udanego, spełnionego życia. Niezależnie od wieku, aktywna postawa wobec życia przyczynia się do rozwoju osobowości, poszerzenia horyzontów myślowych, budowania poprawnych relacji międzyludzkich, wysokiej samooceny, przekonania o wewnątrzsterowalności sprzyjającej chęci partycypacji w zachodzących wokół jednostki przeobrażeniach. Aktywność stanowi naturalną potrzebę człowieka, decydującą o jego adaptacji w środowisku i poziomie integracji z nim.

Należy zauważyć, że przemiany na wsiach nie ominęły żadnego ze środowisk wychowawczych: rodziny, szkoły, środowiska sąsiedzkiego, lokalnego czy okolicznego. Dynamicznie zmieniające się realia dotknęły również bardzo delikatnej sfery życia mieszkańców wsi, jaką jest sfera społeczno-obyczajowa. Szczególnie dotkliwe wydają się być izolacja i wykluczenie osób starszych. Zjawiskom tym towarzyszy rozluźnienie więzi rodzinnych, osłabienie pozarodzinnych, nieformalnych związków (w tym kontaktów sąsiedzkich), a także brak miejsc sprzyjających integracji i działań motywujących do podejmowania aktywności przez osoby starsze. Uszczuplenie sieci rodzinnych – wynikając ze zmian demograficznych i przemian wartości społecznych – w perspektywie długookresowej rodzi konieczność wzmocnienia pozarodzinnych, nieformalnych związków w celu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu seniorów.

Kluczem do podnoszenia poziomu aktywności seniorów na terenach wiejskich jest z jednej strony rzetelna diagnoza tych środowisk, z drugiej zaś strony praca oparta na wiedzy, umiejętnościach i kompetencjach profesjonalnie przygotowanych animatorów znających uwarunkowania pracy z seniorami na wsiach. Ostatnie lata przyniosły szereg zmian

w sposobie podchodzenia do pracy z osobami starszymi w różnych środowiskach. Bodźce do podejmowania działań w tym obszarze pojawiają się zarówno ze strony tworzonych polityk społecznych, wyraźnie traktujących priorytetowo działania skierowane na poprawę jakości życia seniorów, w tym pobudzania ich aktywności, jak i ze strony finansowania tego typu działań z różnych funduszy. Wciąż pojawiają się nowe inicjatywy, poszukuje się innowacyjnych rozwiązań konkretnych problemów społecznych. Warto jednak również pamiętać o bogatej bazie wypracowanych już do tej pory rozwiązań, których skuteczność została sprawdzona w różnych warunkach. Stanowią one trwały efekt szeregu zaplanowanych i spontanicznych inicjatyw, zbiór doświadczeń, które są doskonałym materiałem analitycznym czekającym na pełniejsze wykorzystanie.

Analizując potrzeby osób starszych na wsiach województwa warmińsko-mazurskiego, a także podejmowane i preferowane przez nich formy aktywności uwzględniono istotny i kluczowy, przy każdej tego typu diagnozie komponent, który znacząco różnicuje wyniki badań. Komponentem tym jest splot wzajemnie się warunkujących czynników bio-psycho-społecznych, kulturowych i ekonomicznych, związanych z kształtowaniem się przestrzeni społecznej województwa warmińsko-mazurskiego. Takie podejście pozwala na pełniejszy ogląd badanej problematyki, która nie ma przecież dychotomicznego, porównywalnego charakteru dla społeczności zamieszkujących tak zróżnicowane przestrzenie, ekonomicznie, kulturowo i historycznie tereny naszego kraju.

Założenia projektowe

Projekt „Aktywizacja mieszkańców wsi na rzecz podejmowania inicjatyw służących włączeniu społecznemu, w szczególności osób starszych - Edukatorzy Silver Sharing” został oparty na założeniach autorskiej, innowacyjnej inicjatywie Federacji FOŚa– Silver Sharing.

Cel główny projektu koncentruje się na zwiększeniu aktywności osób starszych mieszkających na terenach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego na rzecz podejmowania inicjatyw w zakresie rozwoju obszarów wiejskich.

Natomiast cele szczegółowe obejmowały:

- zwiększenie wiedzy dotyczącej potrzeb seniorów w środowiskach wiejskich i ich oczekiwań w stosunku do kierowanej do nich oferty poprzez przeprowadzenie badań o charakterze sondażowym;
- wzrost kompetencji edukatorów/animatorów społecznych pracujących z osobami zamieszkujących tereny wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego, w tym w szczególności z osobami starszymi, podnoszony w ramach szkolenia,
- wzrost jakości usług oferowanych przez edukatorów/animatorów społecznych,
- wypracowanie rekomendacji dotyczących aktywizacji osób starszych z obszarów wiejskich,
- upowszechnianie dobrych praktyk w obszarze aktywizacji seniorów na wsiach.

Projekt przede wszystkim odpowiada na problem niskiej aktywności osób starszych, mieszkańców terenów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego, w życiu społecznym i publicznym regionu. Zakłada spójne działania, prowadzące do realizacji celu głównego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW), tj. aktywizacji mieszkańców wsi na rzecz podejmowania inicjatyw w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, w tym kreowania miejsc pracy na terenach wiejskich poprzez zwiększenie aktywnego udziału w życiu społecznym i publicznym osób z terenów wiejskich, zwiększenia ilości podejmowanych inicjatyw edukacyjnych w zakresie rozwoju obszarów wiejskich.

Główne działania zrealizowane w projekcie to:

1. Realizacja projektu badawczego skierowanego na dokonanie diagnozy potrzeb w zakresie aktywności społeczno-kulturalnej i obywatelskiej seniorów z terenów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego oraz przygotowane na tej podstawie rekomendacji dotyczących obszarów działania i sposobów realizacji inicjatyw służących włączaniu społecznemu osób starszych. Efektem tego działania są dwa opracowania: raport „Aktywizacja mieszkańców wsi na rzecz podejmowania inicjatyw

służących włączeniu społecznemu, w szczególności osób starszych - Edukatorzy Silver Sharing” oraz monografia wieloautorska pt. **„Syndrom znikającej ławeczki, czyli o uwarunkowaniach aktywności seniorów w środowiskach wiejskich”** autorstwa K. Białobrzskiej, B. Głuszaka, C. Kurkowskiego i M. Maciejewskiej.

2. Przygotowanie i przeprowadzenie cyklu szkoleniowego w ramach Szkoły Animatorów Społecznych/Edukatorów Silver Sharing. To pięć dwudniowych szkoleń, w których wzięło udział 14 osób.

Odbiorcy projektu to społeczności lokalne, przede wszystkim osoby starsze z terenów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego oraz przedstawiciele organizacji działających na rzecz osób starszych z terenów wiejskich woj. warmińsko-mazurskiego. Pierwszą grupą odbiorców byli pracownicy, współpracownicy i wolontariusze organizacji pozarządowych i instytucji (np. OPS, PCPR itp.) pracujących przede wszystkim z i na rzecz osób starszych z terenów wiejskich z województwa warmińsko-mazurskiego. Grupę tą tworzą osoby z organizacji prowadzących działalność na terenach wiejskich (z różnych środowisk lokalnych), zaangażowanych w działania skierowane głównie do osób starszych, jednak nie posiadających wystarczających umiejętności animowania i podtrzymywania społecznej, edukacyjnej aktywności tych osób. Projekt zakładał, że osoby te swoją wiedzę i umiejętności w tym zakresie podniosą w ramach Szkoły Animatorów Społecznych/Edukatorów Silver Sharing, wzmacniając w ten sposób skuteczność działań zarówno swoich, jak i swoich organizacji, by później wykorzystać nabytą wiedzę podczas prowadzenia zajęć z osobami starszymi w celu ich aktywizacji. Drugą grupą odbiorców projektu były osoby zagrożone marginalizacją społeczną, w tym osoby starsze, które wzięły udział w edukacji prowadzonej przez animatorów społecznych/edukatorów Silver Sharing oraz w badaniu potrzeb/aktywności osób starszych z terenów wiejskich. Trzecią grupę odbiorców stanowili uczestnicy seminariów w ramach Szkoły Animatorów Społecznych/Edukatorów Silver Sharing.

Projekt został zrealizowany w ramach partnerstwa czterech podmiotów. Liderem projektu była Federacja Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego, partnerami Mazurskie Stowarzyszenie Aktywności Lokalnej w Orzyszu, Stowarzyszenie Uniwersytet III Wieku w Morągu oraz Spółdzielnia Socjalna HuManus.

Projekt był realizowany od czerwca do października 2016 r.

Założenia metodologiczne badań

Zasadniczym zamierzeniem badawczym projektu było dokonanie diagnozy potrzeb seniorów z terenów wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego, ze szczególnym uwzględnieniem ich aktywności społeczno-kulturalnej i obywatelskiej, zidentyfikowanie różnego rodzaju barier mogących mieć wpływ na ograniczanie aktywności tej grupy oraz rozpoznanie obszarów realnego i potencjalnego angażowania się osób starszych w działania na rzecz społeczności lokalnej. Uznano, że tego typu wiedza może być szczególnie użyteczna w przypadku konstruowania/przygotowania odpowiednich inicjatyw służących włączaniu społecznemu seniorów oraz skutecznemu aktywizowaniu tej grupy mieszkańców wsi. Analiza uzyskanych danych pozwoli na wyznaczenie obszarów, w których ogniskują się potrzeby osób starszych i nakreślenie ich szczegółowej specyfiki, uwzględniającej kontekst funkcjonowania środowisk wiejskich na Warmii i Mazurach. Przedmiotem zainteresowań była zatem sytuacja życiowa osób starszych zamieszkujących w środowiskach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego, rozpoznawana poprzez pryzmat możliwości podejmowania przez nich różnorodnych aktywności w środowisku lokalnym.

Objęcie badaniami grupy seniorów wynikało z kilku przesłanek. Po pierwsze, osoby starsze w środowiskach wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego stanowią znaczący odsetek całej ludności województwa. Po drugie - zmienia się struktura społeczności wiejskich ze względu na zjawiska migracji wewnętrznej i zewnętrznej ludzi w wieku produkcyjnym, którzy poszukują odpowiednich miejsc pracy poza swoim środowiskiem zamieszkania. W związku z tym seniorzy zaczynają stanowić najliczniejszą grupę mieszkańców wielu wsi na Warmii i Mazurach. Po trzecie - w wielu środowiskach brakuje miejsc/ ośrodków podtrzymujących działania społeczno-kulturalne, obywatelskie czy wiejskie tradycje. Jest to między innymi wynik niekorzystnej polityki społecznej po 1989 roku, wskutek której zlikwidowano większość ośrodków integrujących i konsolidujących wewnętrznie środowisko m.in. świetlic, kół gospodyń wiejskich i innych. Istotnym dla konstruowania projektu badawczego było usytuowanie go w obszarze środowisk wiejskich, stosunkowo rzadko stanowiących przedmiot pogłębionych badań.

Realizacja przedstawionych powyżej zamierzeń wymagała sformułowania problemów badawczych, które uszczegóławiają pole poszukiwań. Postawiono cztery pytania badawcze:

- Jakie są potrzeby i oczekiwania osób starszych zamieszkujących tereny wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego w stosunku do działań animacyjnych, skierowanych na zwiększanie ich zaangażowania w życie społeczności lokalnych?

- Jakie bariery wewnętrzne i zewnętrzne ograniczają aktywność osób starszych zamieszkujących środowiska wiejskie?
- Jak wpisują się dotychczasowe rozwiązania/działania podejmowane w środowiskach wiejskich i skierowane na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu w obszar potrzeb i oczekiwań seniorów?
- Jak może być budowana współpraca pomiędzy instytucjami i organizacjami podejmującymi działania na obszarach wiejskich skierowana na rozwój środowisk wiejskich i przeciwdziałanie wykluczeniu członków tych społeczności?

W celu uzyskania rzetelnych odpowiedzi na powyższe pytania konieczne było zebranie danych empirycznych zarówno o charakterze ilościowym, jak i jakościowym, co było możliwe dzięki zastosowaniu strategii badań mieszanych. Dane ilościowe zostały zgromadzone z wykorzystaniem strategii badań sondażowych (*survey*), realizowanych za pomocą techniki ankietowej oraz badania dokumentów (*desk research*). Do zbierania danych jakościowych został zastosowany zogniskowany wywiad grupowy FGI (*Focus Group Interview*). Na potrzeby badań opracowano autorskie narzędzia badawcze: kwestionariusz ankiety, skierowany do seniorów zamieszkujących środowiska wiejskie, arkusz analizy dokumentów zastanych oraz scenariusz wywiadu FGI, realizowanego wśród przedstawicieli instytucji i organizacji działających na terenach wiejskich.

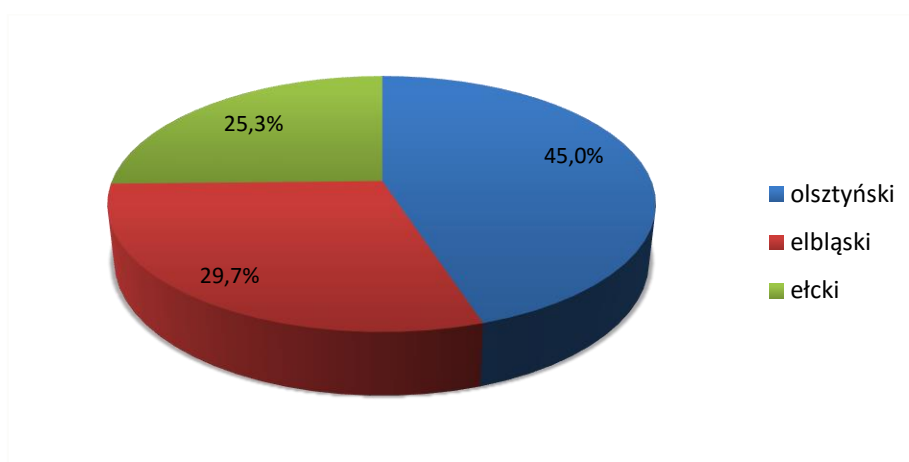
Analiza danych ilościowych zgromadzonych w trakcie badań przeprowadzono z zastosowaniem metod analizy opisowej oraz indukcyjnej. Zebrany materiał poddano porządkowaniu i kodyfikacji w ramach przygotowanego arkusza danych surowych, a następnie analizie statystycznej. Proces ten był wspomagany programem komputerowym do analiz statystycznych - SPSS. W analizie danych pochodzących z wywiadów zastosowano kodowanie otwarte (*open coding*) z wykorzystaniem oprogramowania OpenCode 4.2.

Dobór próby do badań miał charakter losowo-celowy.

Charakterystyka badanej próby

W badaniach, realizowanych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego wzięło udział 300 seniorów, w tym 73,7% kobiet i 26,3% mężczyzn. W analizach uzyskanych danych jako jedną z istotnych zmiennych uwzględniono podział województwa na 3 subregiony (olsztyński, elbląski i ełcki) charakteryzujące się różną sytuacją ekonomiczno-społeczną. Rozkład próby badawczej w poszczególnych subregionach obrazuje poniższy wykres.

Wykres 1. Odsetek osób badanych w subregionach (dane dla N=300)

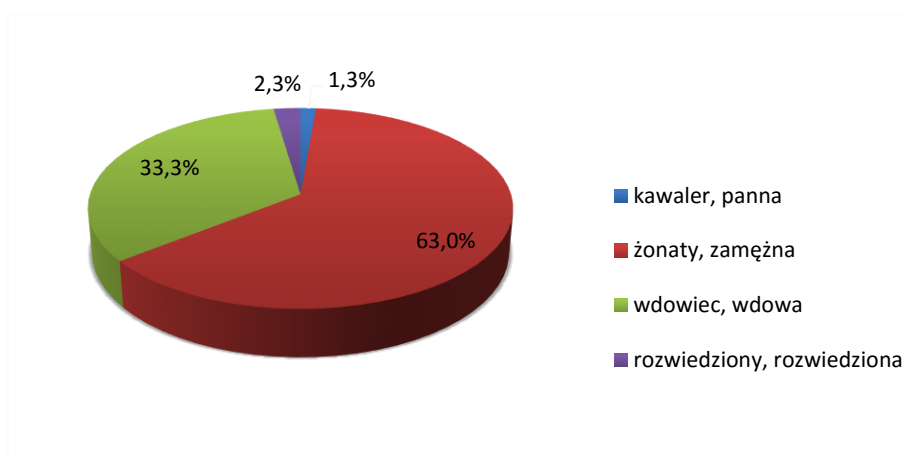

Źródło: badania własne

Z powyższych danych wynika, że najliczniejszą grupę badawczą stanowili seniorzy zamieszkujący subregion olsztyński (45%). Pozostała grupa respondentów stanowi odpowiednio: w subregionie elbląskim - 29,7%, a w subregionie ełckim - 25,3%.

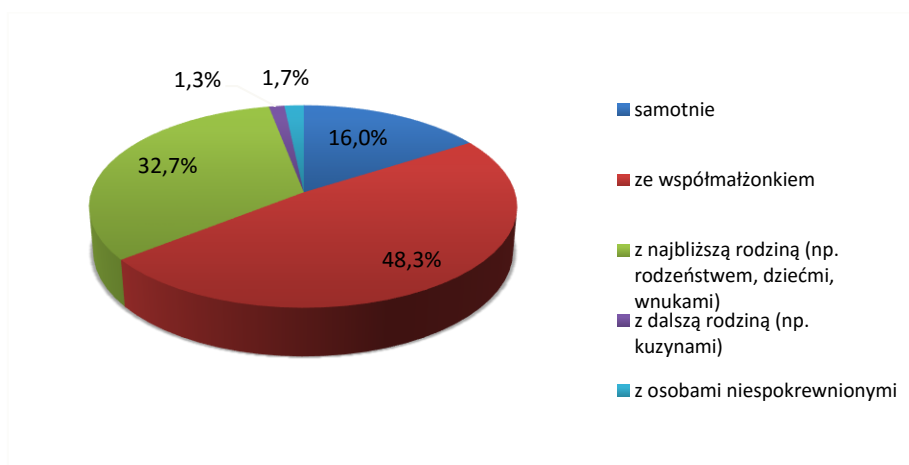
Na poniższych wykresach przedstawiono rozkład dotyczący stanu cywilnego oraz miejsca zamieszkania respondentów.

Wykres 2. Stan cywilny seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Wykres 3. Miejsce zamieszkania seniorów (dane dla N=300)

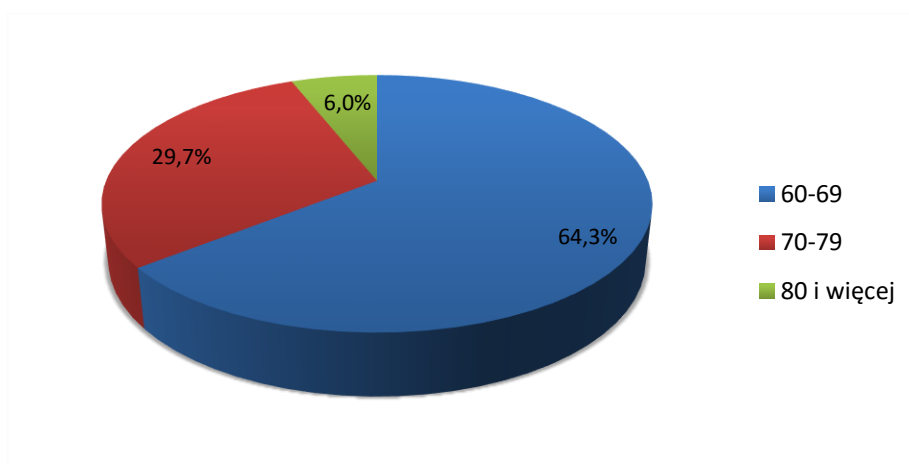

Źródło: badania własne

Z analizy zebranego materiału badawczego wynika, że w badanej próbie odsetek seniorów pozostający w związkach małżeńskich stanowi 63%. Można również zaobserwować, że 81% seniorów mieszka ze współmałżonkiem lub z najbliższą rodziną, tj. rodzeństwem, dziećmi, wnukami. Warto również zwrócić uwagę na zjawisko singularyzacji, czyli pozostawanie seniora w jednoosobowym gospodarstwie domowym. Odsetek osób samotnych wynosi w badanej grupie 16%.

Na kolejnym wykresie zilustrowano wiek w badanej grupie seniorów.

Wykres 4. Wiek seniorów (dane dla N=300)

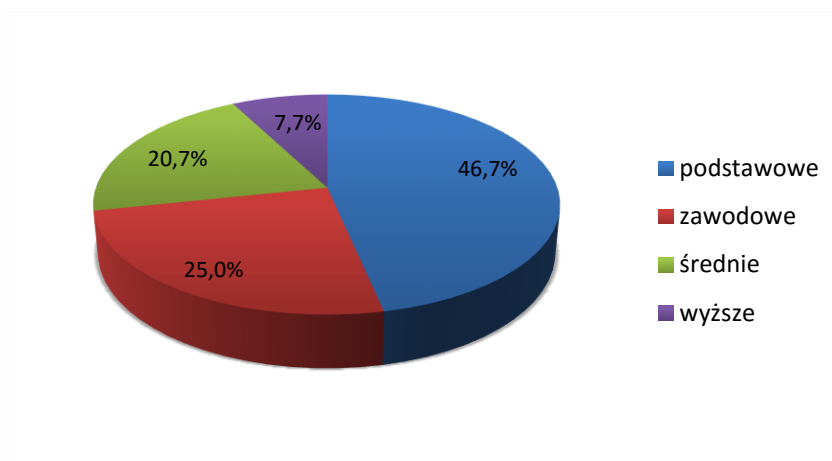

Źródło: badania własne

Jak wynika z wykresu, grupa w wieku 60-69 jest najliczniejsza i stanowi 64,3% badanej próby, a w pozostałych grupach wiekowych odpowiednio odnotowano: 70-79 lat – 29,7%, zaś powyżej 80 lat – 6%.

Różnice w wieku implikują również poziom wykształcenia seniorów, tj. im niższy wiek seniorów tym mniej osób posiadających wykształcenie wyższe, a im wyższy wiek tym częściej występuję wykształcenie podstawowe, które stanowi ogółem 46,7% (zob. wykres).

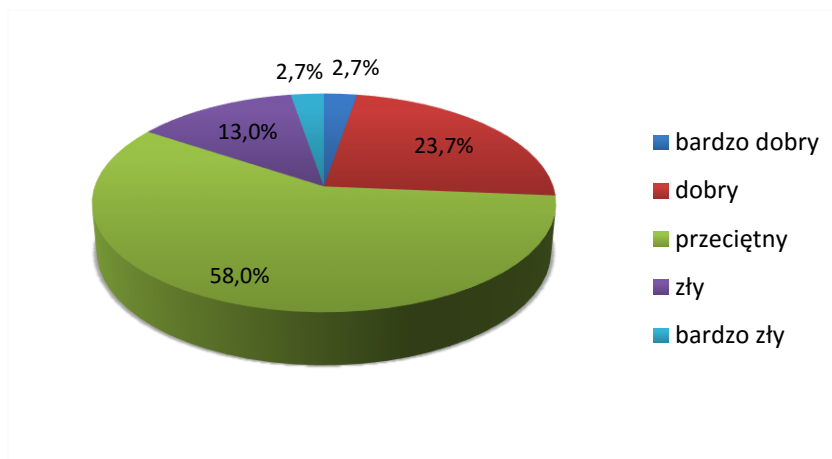
Wykres 5. Wykształcenie seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Na kolejnym wykresie ukazano opinie seniorów na temat ich stanu zdrowia.

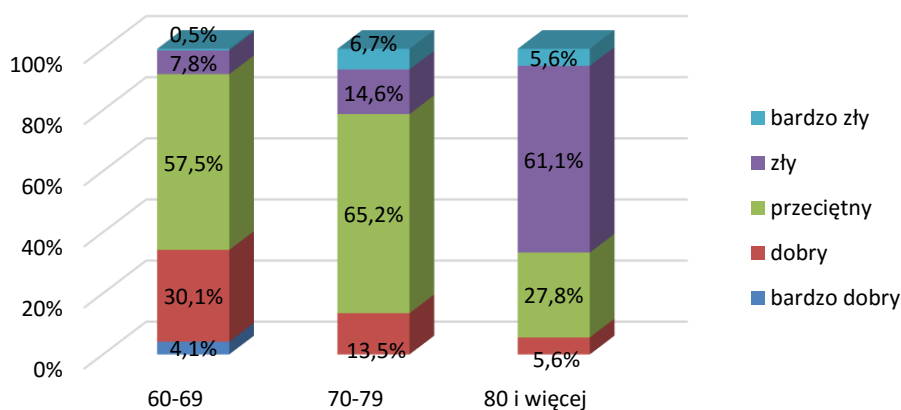
Wykres 6. Ocena stanu zdrowia dokonana przez seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

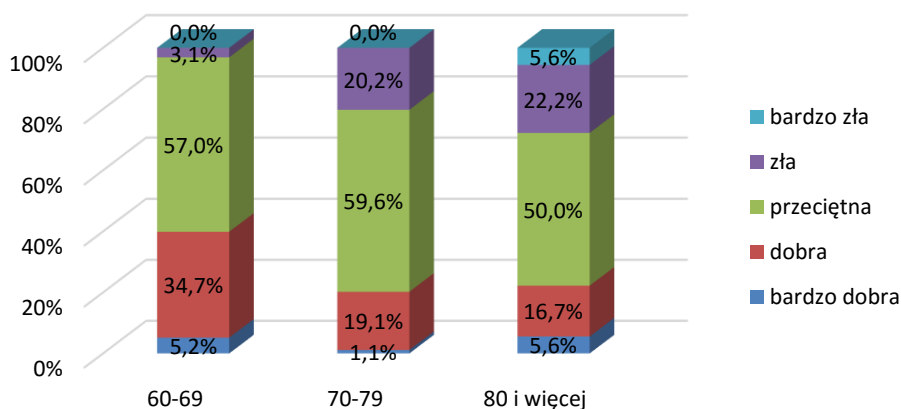
Swój stan zdrowia uczestniczący w badaniu seniorzy oceniali najczęściej jako przeciętny (58%) i dobry (23,7%). Natomiast 15,7% z nich swoją kondycję zdrowotną oceniło jako złą bądź bardzo złą. Podobne tendencje pojawiają się w przypadku sytuacji materialnej, gdzie ponad ¾ seniorów postrzega ją jako przeciętną (57,3%) lub dobrą (29%). W tym przypadku niespełna 10% określa swoją sytuację materialną negatywnie. Wiek seniorów również determinuje ich ocenę stanu zdrowia i sytuacji materialnej (wykresy).

Wykres 7. Ocena stanu zdrowia a wiek seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Wykres 8. Ocena sytuacji materialnej a wiek seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Seniorzy sklasyfikowani w młodszych grupach wiekowych to osoby stosunkowo zdrowe, oceniające stan swojego zdrowia w kategoriach bardzo dobrych i dobrych (34,2%). Parametr ten spada w kolejnych grupach wiekowych, osiągając 5,6% wśród osób w wieku 80 lat i więcej. Grupa w wieku 80+ cechuje się również najwyższym wskaźnikiem złego stanu zdrowia, określanym na poziomie 66,7%. Wiek metrykalny respondentów wpływa również na ocenę własnej sytuacji materialnej, tj. im starszy senior tym częściej określa sytuację materialną jako gorszą. W grupie osób w wieku 80 lat i więcej wskaźnik oceny negatywnej sięga 27,8%, gdy w grupie 60-69 lat wynosi on jedynie 3,1%.

Ukazane charakterystyki pokazują znaczące różnicowanie sytuacji życiowej seniorów, która może determinować aktywność osób starszych.

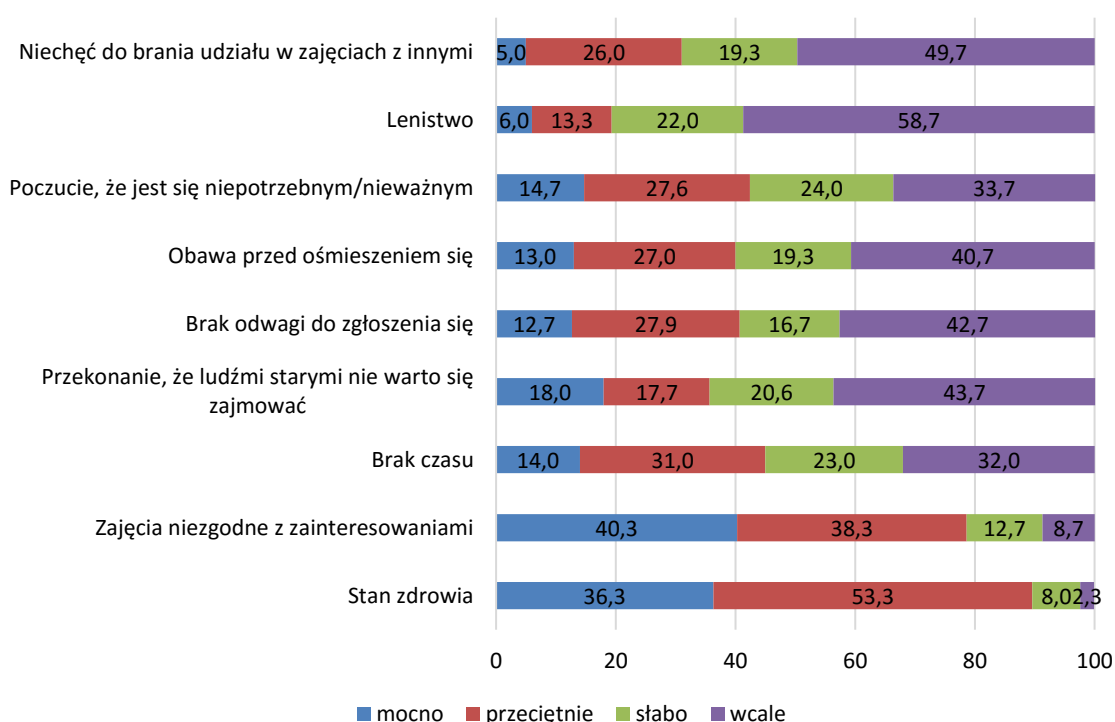
Bariery wewnętrzne i zewnętrzne aktywności seniorów na wsiach

W prezentowanym projekcie odnoszącym się do możliwości aktywizowania seniorów w środowisku wiejskim zostały zidentyfikowane dwie główne grupy barier: bariery wewnętrzne i zewnętrzne. Przeszkody wewnętrzne to te czynniki blokujące aktywność osób starszych, które są związane z ich mentalnością i funkcjonowaniem. Bariery zewnętrzne to z kolei czynniki organizacyjno-ekonomiczne oraz społeczno-kulturowe, stanowiące wyraźne przeszkody w podejmowaniu działań indywidualnych lub grupowych.

W opracowaniu analizujemy przedstawione powyżej grupy barier z dwóch perspektyw: seniorów – uczestników działań oraz praktyków - pracowników różnych instytucji i organizacji, którzy działają w tym obszarze.

W dalszej części podjęto rozważania na temat wewnętrznych barier, które wpływają na aktywność osób starszych w środowisku lokalnym. Aby uzyskać informację dotyczące barier wewnętrznych poproszono respondentów o odniesienie się do 9 stwierdzeń określających czynniki, które mogą blokować podejmowanie przez nich aktywności (wykres).

Wykres 9. Bariery wewnętrzne wpływające na aktywność seniorów (dane % dla N=300)

Źródło: badania własne

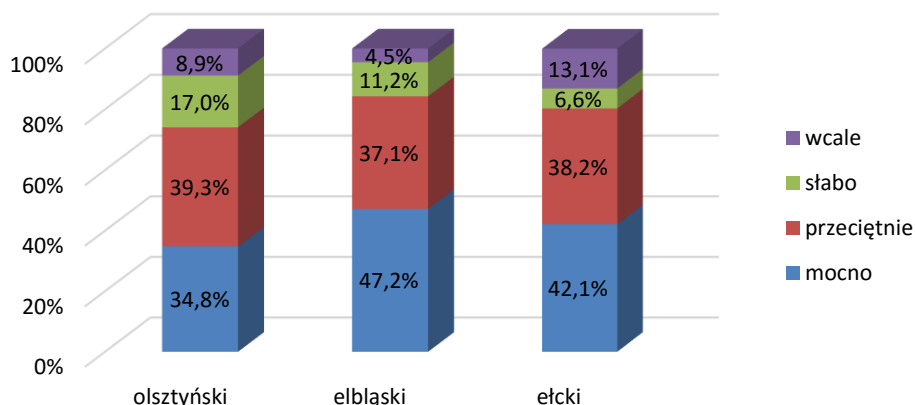
Z powyższych danych wynika, że niezgodność proponowanych inicjatyw z zainteresowaniami (40,3%) oraz stan zdrowia (36,3%), to dwie najczęściej wskazywane

bariery wewnętrzne ograniczające aktywność seniorów. Czynnikiem mocno wpływającym na podejmowanie aktywności przez osoby starsze jest funkcjonujące w społeczności przekonanie, że ludźmi starymi nie warto się zajmować (18%). Warto również podkreślić, że część badanych odczuwa obawę przed ośmieszeniem się (13%) oraz wskazuje na poczucie bycia niepotrzebnym i nieważnym (14,7%). Wśród seniorów wskazywane były również bariery wewnętrzne, które w bardzo niewielkim stopniu warunkowały ich aktywność, tzn. lenistwo (58,7%) i niechęć do brania udziału w zajęciach z innymi osobami (49,7%).

Analiza wpływu subregionów na wskazywane przez seniorów bariery wewnętrzne wpływające na ich aktywność ukazała następujące zależności:

- niezgodność proponowanych inicjatyw z zainteresowaniami najczęściej wskazywana jest w grupie osób zamieszkujących subregion elbląski - 47,2% (wykres),

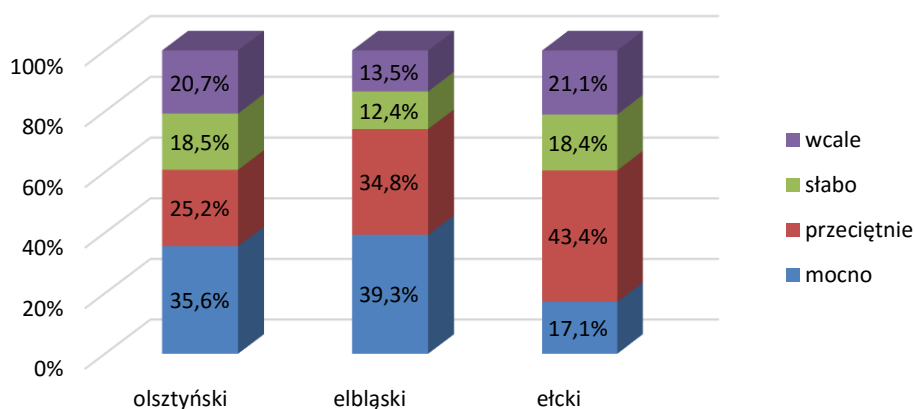
Wykres 10. Zajęcia niezgodne z zainteresowaniami a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- brak dostępu do obiektów i sprzętu najbardziej podkreślany jest przez seniorów z subregionów: elbląskiego i olsztyńskiego (ponad 35%), (wykres),

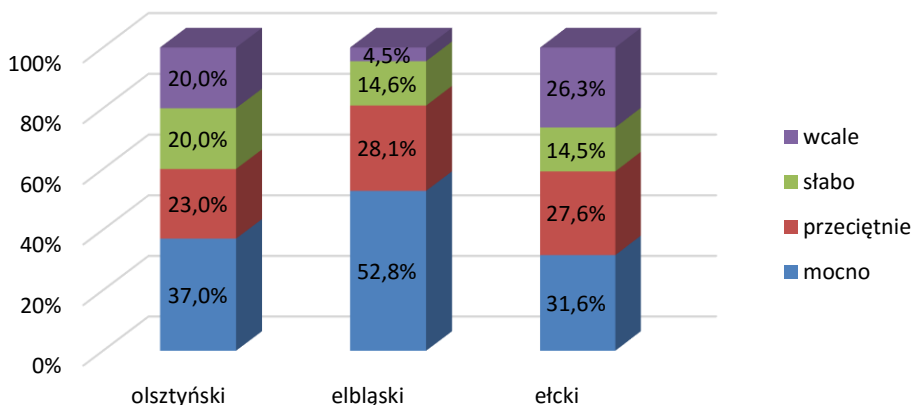
Wykres 11. Dostęp do obiektów i sprzętu a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- ponad połowa respondentów z subregionu elbląskiego wskazuje na brak zachęcania do zajęć skierowanych do seniorów (wykres),

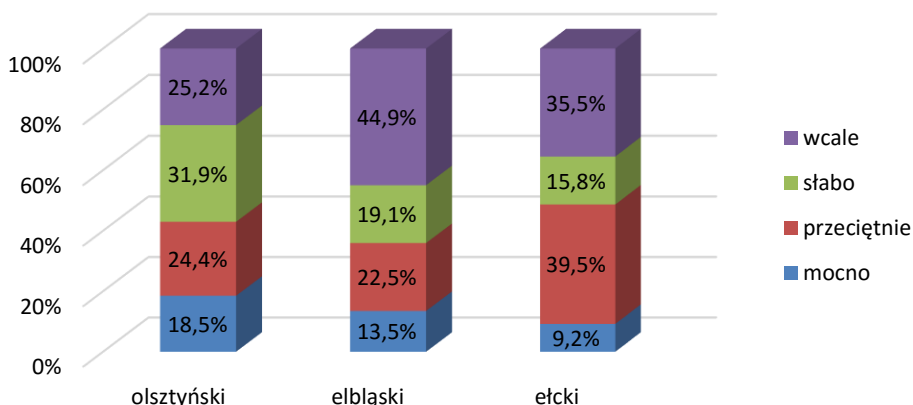
Wykres 12. Brak zachęcania do zajęć skierowanych do seniorów a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- w subregionie olsztyńskim występuje najwyższy odsetek osób wskazujących jako barierę poczucie, że są oni niepotrzebni bądź nieważni (wykres),

Wykres 13. Poczucie, że jest się niepotrzebnym/nieważnym a subregiony (dane dla N=300)

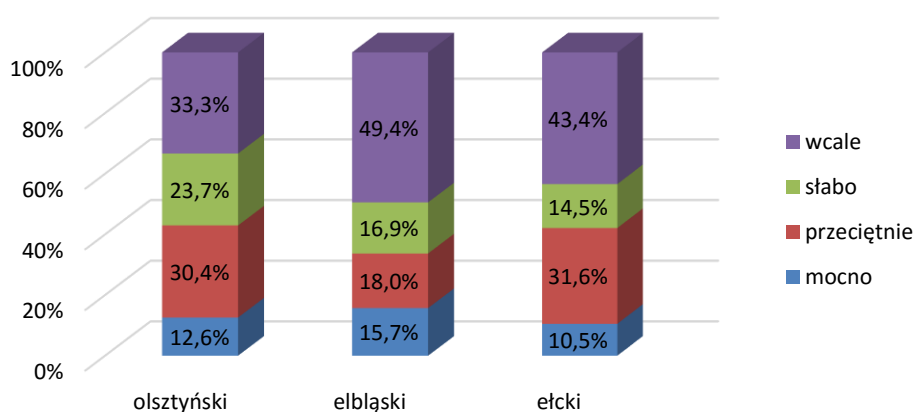

Źródło: badania własne

- we wszystkich subregionach obawa przed ośmieszeniem nie stanowi bariery utrudniającej podejmowanie aktywności, niemniej jednak wskaźnik ten w kategoriach mocnego wpływu występuje na poziomie 10-15% (wykres),

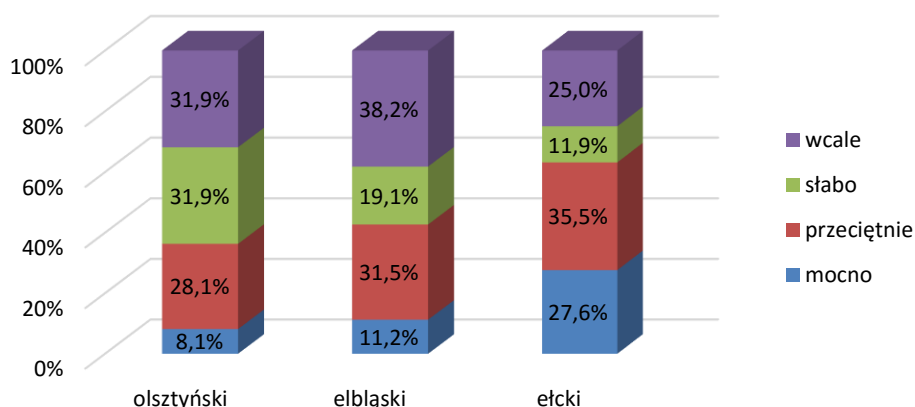
Wykres 14. Obawa przed ośmieszeniem a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- brak czasu stanowi największą barierę dla mieszkańców subregionu etckiego (wykres),

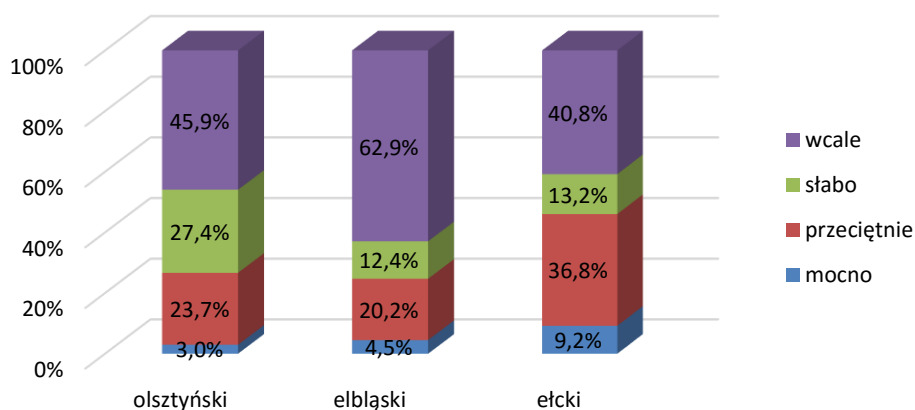
Wykres 15. Brak czasu a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- kategoria związaną z brakiem chęci do brania udziału w zajęciach z innymi we wszystkich trzech subregionach nie wpływa w sposób znaczący na podejmowanie aktywności przez seniorów (wykres),

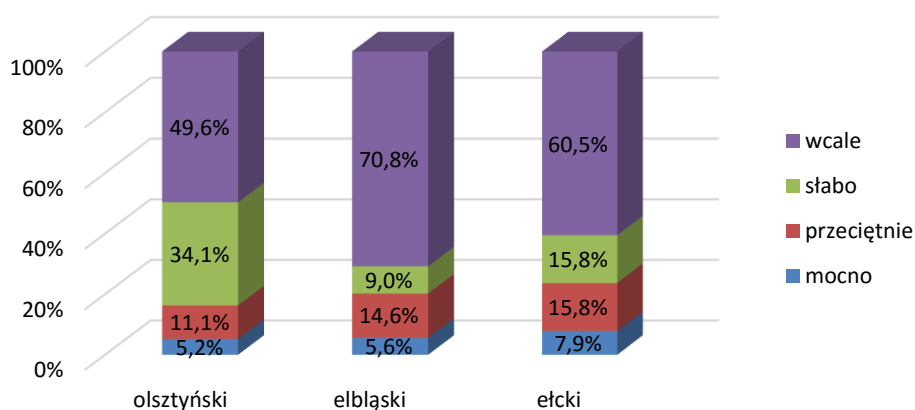
Wykres 16. Niechęć do brania udziału w zajęciach z innymi a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- lenistwo w opiniach seniorów również nie determinuje ich aktywności (wykres),

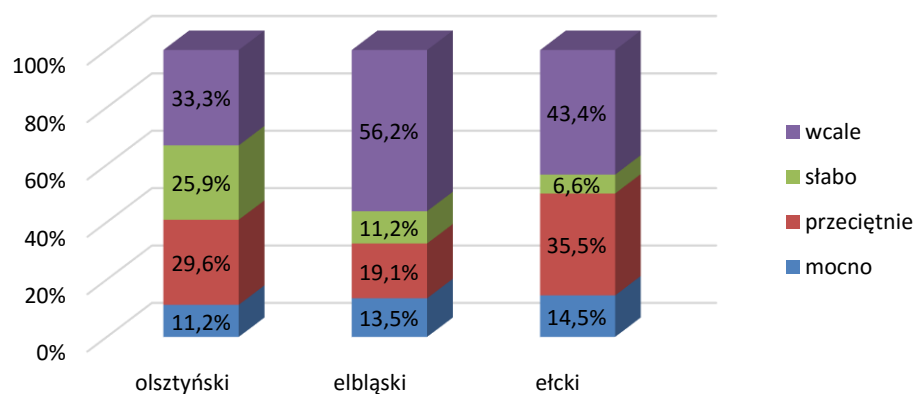
Wykres 17. Lenistwo jako bariera a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- brak odwagi do zgłoszenia się na proponowane zajęcia nie stanowi znaczącej bariery do podejmowania działań przez seniorów we wszystkich trzech grupach (wykres),

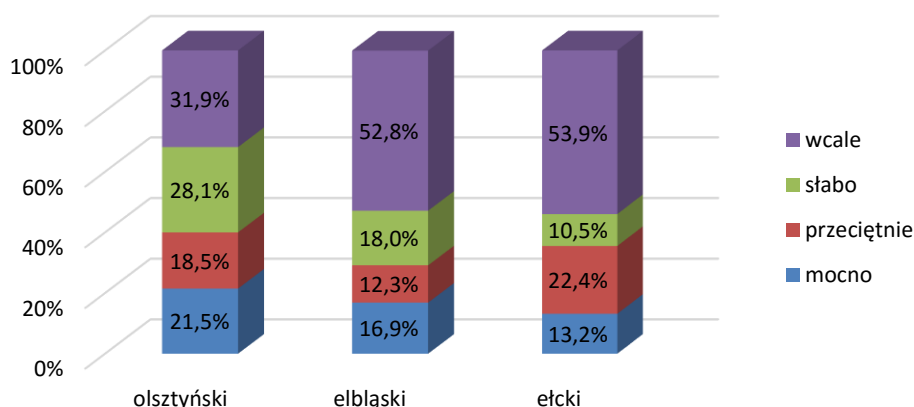
Wykres 18. Brak odwagi do zgłoszenia się a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- ponad połowa respondentów zamieszkujących subregiony ełcki i elbląski wskazuje, że poniższa kategoria nie wpływa na podejmowanie przez nich aktywności, warto jednak podkreślić, że co 5 osoba z subregionu olsztyńskiego odczuwa w stopniu mocnym barierę związaną z przekonaniem, że ludźmi starymi nie warto się zajmować (wykres),

Wykres 19. Przekonanie, że ludźmi starymi nie warto się zajmować a subregiony (dane dla N=300)

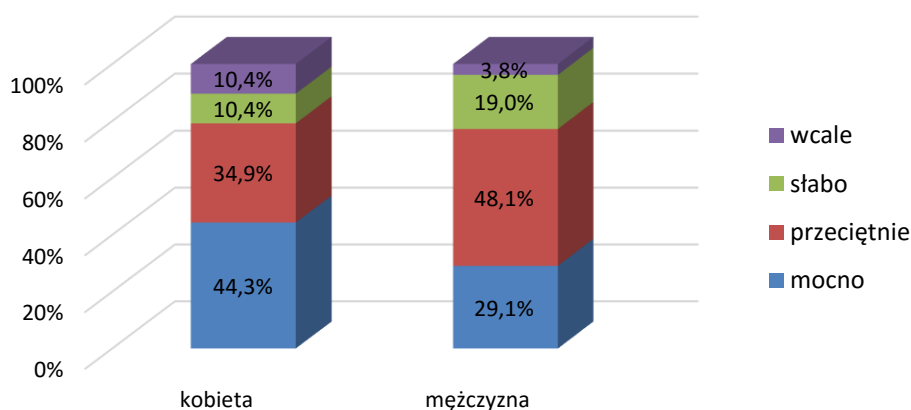

Źródło: badania własne

Z kolei analiza wpływu cech demograficznych na wskazywane przez seniorów bariery wewnętrzne, wpływające na podejmowanie przez nich aktywność, ukazała następujące zależności:

- mężczyźni rzadziej niż kobiety wskazywali niezgodność zajęć z zainteresowaniami, jako przeszkodę w podejmowaniu aktywności (wykres),

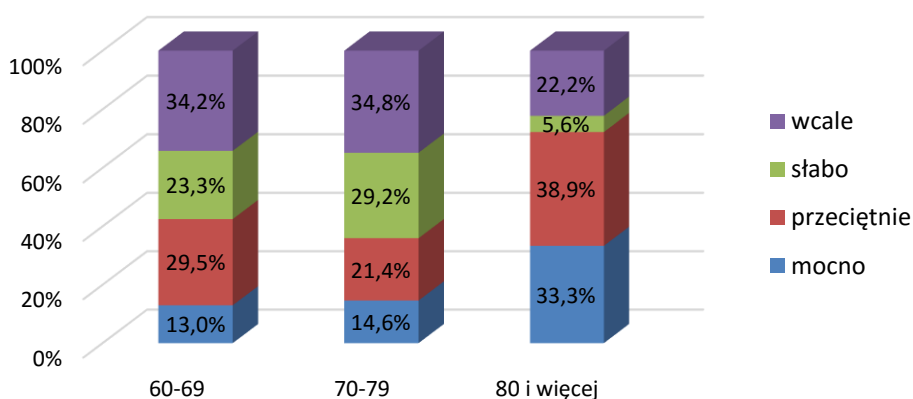
Wykres 20. Zajęcia niezgodne z zainteresowaniami a płeć seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- im niższy wiek seniorów tym słabszy wpływ poczucia bycia niepotrzebnym i nieważnym w środowisku (wykres),

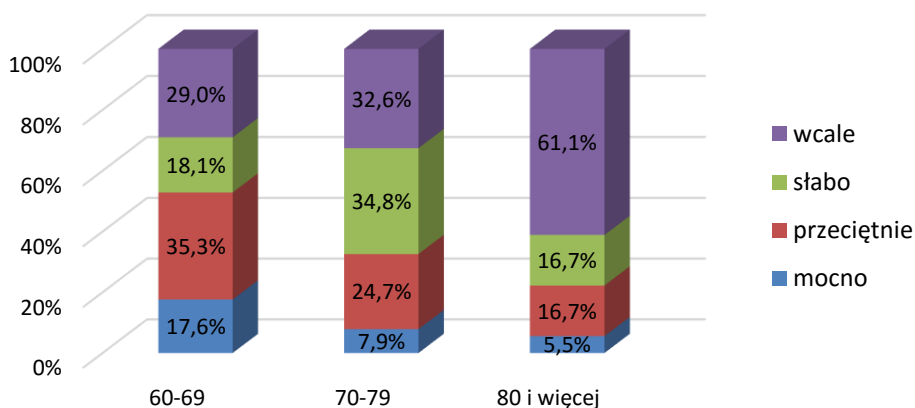
Wykres 21. Poczucie, że jest się niepotrzebnym/nieważnym a wiek seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- co 5 senior w wieku 60-69 lat deklarował, że podejmowanie aktywności jest w dużej mierze zależne od czasu, który posiada (wykres),

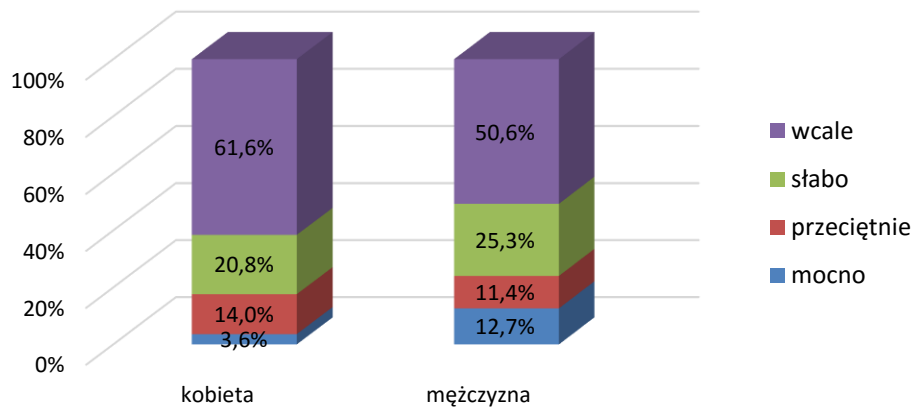
Wykres 22. Brak czasu a wiek seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- mężczyźni częściej niż kobiety wskazywali na lenistwo, jako jedną z barier w podejmowaniu działań (wykres),

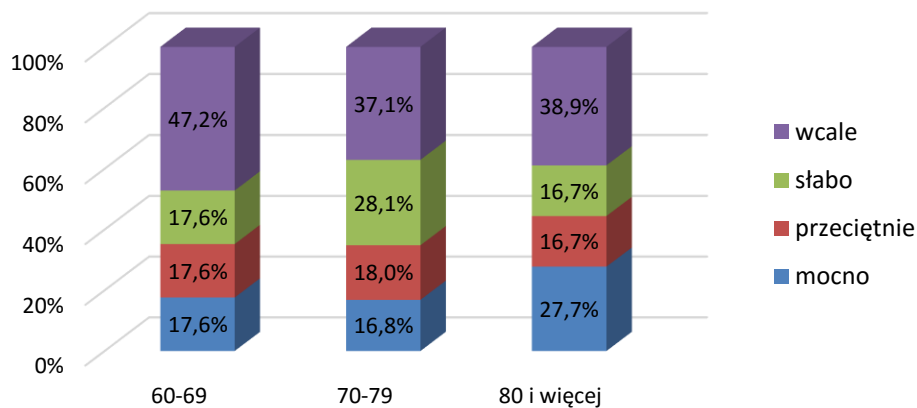
Wykres 23. Lenistwo jako bariera a płeć seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- im niższy wiek seniorów, tym słabiej podkreślają oni przekonanie, że ludźmi starszymi nie warto się zajmować (wykres).

Wykres 24. Przekonanie, że ludźmi starymi nie warto się zajmować a wiek seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

W nieco inny sposób przedstawiają przeszkody wewnętrzne osoby, które patrzą na podejmowane działania poprzez pryzmat organizowania konkretnych inicjatyw i projektów w środowiskach wiejskich. Podkreślają oni przede wszystkim tendencje osób starszych do izolacji. Odizolowanie to może mieć, ich zdaniem, wiele przyczyn, m.in. brak pomysłu na życie po zakończeniu pracy zawodowej, brak zaufania do osób i grup w środowisku lokalnym czy zagubienie we współczesnym świecie.

„Do pracy nie idzie, nie spotyka się ze swoimi koleżankami, niektórzy (...) gdzieś tam już wyjechali – nie ma po prostu nikogo blisko. (...) jedyny kontakt ze światem to jest poprzez włączenie telewizora. A długie przesiadywanie przed telewizorem ma zły wpływ na jego sprawność fizyczną, coraz mniej chodzi...” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

Podobny przebieg ma to zjawisko w przypadku rolników: „... oni jako sąsiedzi się dobrze nie znali, no bo kiedyś zajęci byli wychowaniem dzieci, gospodarkami. Później pozbyli się tego. Więc zostali i tylko patrzą na swoje dzieci – dzieci już ich tak bardzo nie potrzebują. Wychowali wnuki – i już wnuki sobie poszły. A do gospodarki się już nie nadają, bo postęp, maszyny i inne rzeczy już są. Oni zostają w domu i nie wiedzą co mają ze sobą zrobić, to jest takie oderwanie się człowieka – ma swoje lęki (...) boi się nawet drugiego człowieka, który przyjdzie, bo nie wie po co” (uczestniczka FGI, grupa druga).

Izolacja może pojawiać się, ponieważ seniorzy chcą „ukrywać pewne rzeczy o sobie, bo boją się jak będą postrzegani przez otoczenie. Wolą (...) nie rozmawiać, nie mówić, nie pokazywać może własnych problemów, własnych odczuć i potrzeb” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

Praktycy mówią: „wiadomo, że oni żyli w troszeczkę innych czasach, gdzie nie wszystko było” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza), a teraz świat roi się od niebezpieczeństw: „niebezpieczne jest to czego nie znam, czy ten komputer, usługa nowa na poczcie, w gminie jakieś naciski – to nie, ja tam nie chcę, nowe stowarzyszenie – to co oni tam będą robić, albo – gdzie ja tam na Uniwersytet ...” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Niechęć osób starszych do podejmowania działań w środowisku lokalnym, może wynikać także z ich wcześniejszych doświadczeń „... z dawnych lat, z urzędów, że to się nie uda, że tego nie pozwolą, więc lepiej się nie przyznawać do tego co robię (...) doświadczenie z tamtego okresu powodowało strach” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Praktycy wskazują także na trudności w zachęceniu lokalnych liderów do udziału w nowych przedsięwzięciach: „trudnością w działaniu od początku było to, że chcieliśmy zaangażować osoby, które były aktualnymi autorytetami. Oni po prostu nie chcieli się tego podjąć. Uczestniczenie w czymś wspólnym (...) nie wiem trudno mi powiedzieć, czy to było z ich strony widziane jako zagrożenie, że stracę ten wizerunek, który miałem...” (uczestnik FGI, grupa druga).

Barierą utrudniającą udział w niektórych zajęciach jest także brak akceptacji siebie, a przede wszystkim swojego wyglądu.

„Chcieliśmy zorganizować pływanie, ale dorosłym wejść do wody, zaakceptować swój wygląd jest trudno. (...) wstydzą się. W miastach jest inaczej, częściej chodzi się na basen. Tutaj wyciągnąć jest ciężko. Jeden na drugiego patrzy...” (uczestniczka FGI, grupa druga).

Odrębną kwestią, która wybrzmiała w prowadzonych dyskusjach, jest problem trudności w aktywizowaniu mężczyzn, których w grupach seniorów na wsiach jest niewielu. Wskazano, że panowie są szczególnie wrażliwi na działania, które w ich mniemaniu mogą być ośmieszające, a ich aktywność jest z reguły krótkotrwała.

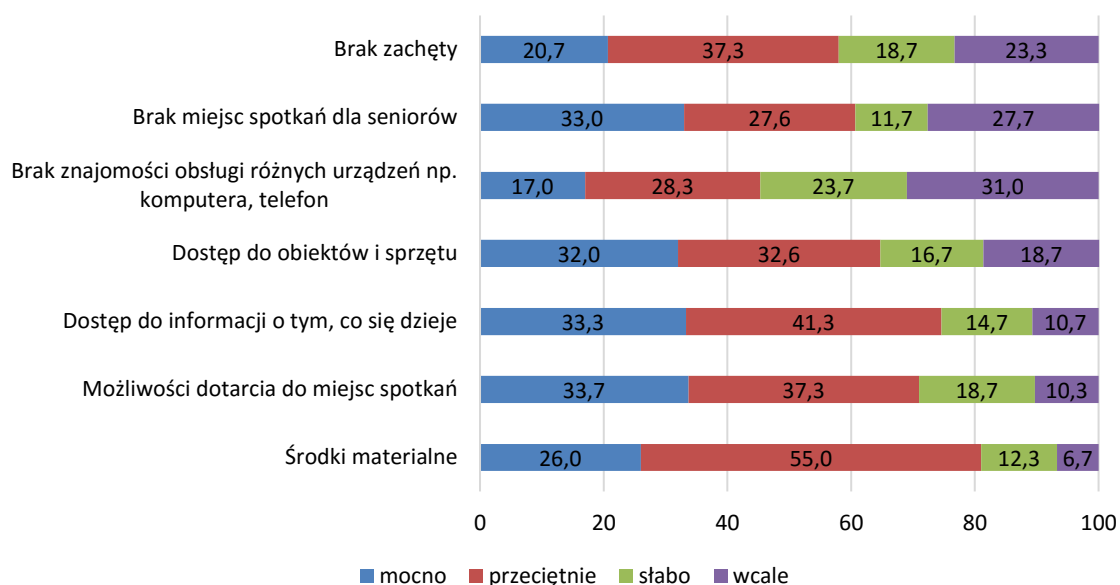
„...taka wiejska mentalność, że mężczyznom pewnych rzeczy nie wypada robić (...) na przykład brać udział w teatrzyku – no bo jak to będzie chłop tam..., nie wypada mu pójść na spotkanie, żeby były kobiety, a on tam jeden czy najwyżej dwóch siedziało, z kijami nie pójdzie na spacer, na rowerze z babami nie pojedzie” (uczestniczka FGI, grupa piąta).

„... nie ma takiego tematu, który by zjednoczył mężczyzn na dłuższą metę (...) nie znam takiej grupy, która by się spotykała w jakimś dłuższym okresie” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Warto jednak zauważyć, że grupy seniorskie są zdominowane przez kobiety w związku z czym oferty odpowiadają ich zainteresowaniom oraz potrzebom. Jako obszary interesujące mężczyzn wskazywane są: wędkarstwo, żeglarstwo, motoryzacja czy sporty. Kobiety dyskutujące o aktywizacji seniorów zauważają wśród mężczyzn dużą tendencję do rywalizacji, ale także chęci do wygodnego i leniwego życia. „Oni bardzo szybko rezygnują. Przychodzą trzy, cztery tygodnie a potem – dobra tam, idziemy do sklepu (...) główne koło chłopów to jest pod sklepem (...) bo tam jest ławeczka” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Kolejna grupa analiz odnosi się do ukazanych poniżej barier zewnętrznych i ich oddziaływania na podejmowanie aktywności przez seniorów. Poniższy wykres ukazuje stosunek, jaki prezentują osoby starsze ze środowisk wiejskich do 7 wybranych przeszkód, które mogą destabilizować podejmowanie przez nich aktywności.

Wykres 25. Bariery zewnętrzne wpływające na aktywność seniorów (dane % dla N=300)

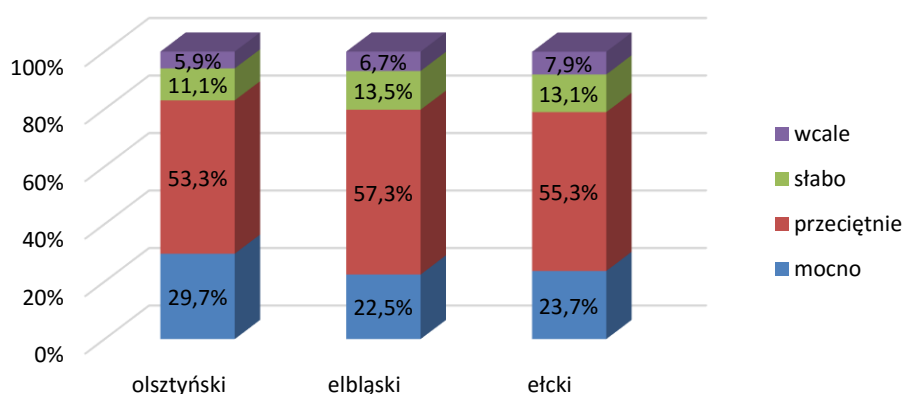
Źródło: badania własne

Z powyższych danych wynika, że barierą zewnętrzną wpływającą na podejmowanie aktywności, najmocniej zaznaczającą się w wyborach seniorów jest możliwość dotarcia do

miejsce spotkań (33,7%). Na kolejnych miejscach znajdowały się bariery odnoszące się do następujących kategorii: braku miejsc spotkań (33,7%), dostępu do informacji (33,3%) oraz dostępu do obiektów i sprzętu (32%). Warto zauważyć, że czynniki związane z zabezpieczaniem środków materialnych znalazły się dopiero na jednym z ostatnich miejsc w kategoriach wyraźnego (mocnego) wpływu na podejmowanie przez seniorów aktywności. Natomiast ponad połowa respondentów wskazała na przeciętne oddziaływanie tego czynnika. Na kolejnych wykresach ukazano rozkład odpowiedzi pod kątem subregionów, które zamieszkują seniorzy:

- wpływ środków materialnych na podejmowanie aktywności przez seniorów we wszystkich trzech grupach utrzymuje się między 22-29% wskazań (wykres),

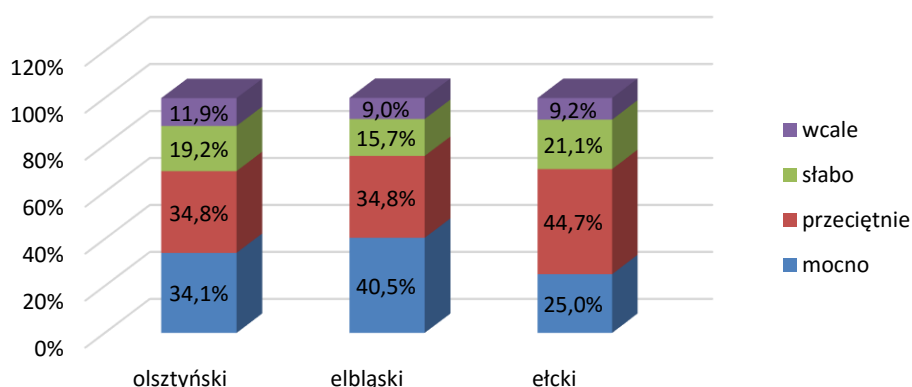
Wykres 26. Środki materialne a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- mieszkańcy subregionu elbląskiego najczęściej wskazywali na barierę związaną z dotarciem do miejsc spotkań (wykres),

Wykres 27. Możliwości dotarcia do miejsc spotkań a subregiony (dane dla N=300)

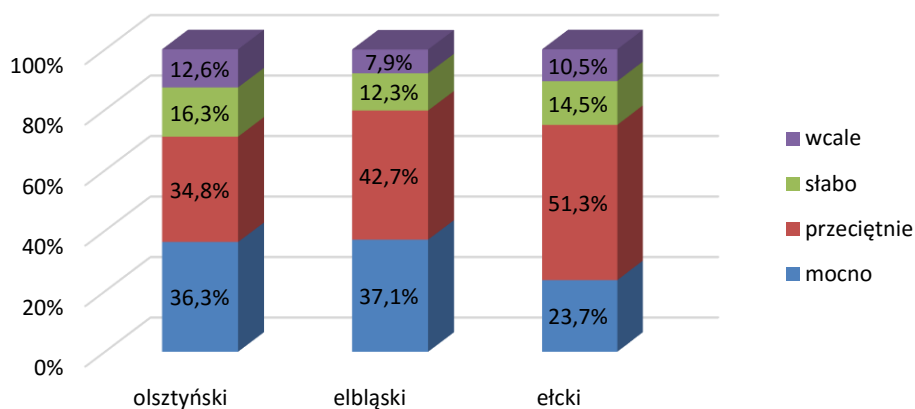

Źródło: badania własne

- co trzeci senior z subregionów: olsztyńskiego i elbląskiego wskazywał na barierę związaną z dostępem do informacji o podejmowanych inicjatywach (wykres),

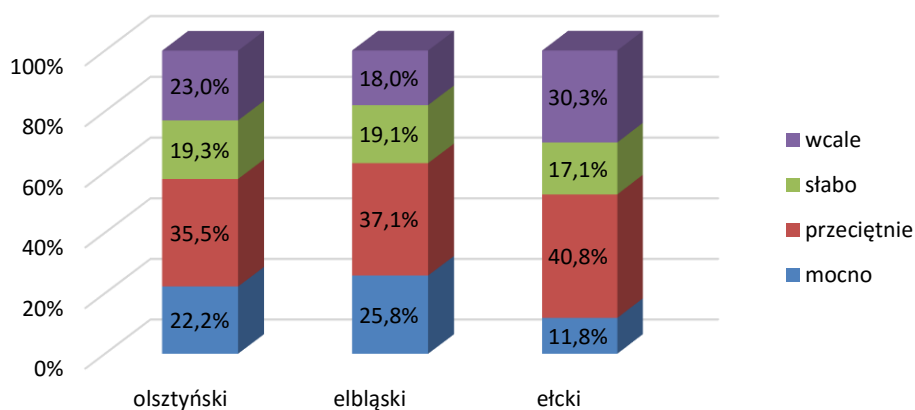
Wykres 28. Dostęp do informacji o tym, co się dzieje a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- co czwarty senior zamieszkujący subregiony olsztyński i elbląski jako barierę traktował brak zachęcania go do podejmowania aktywności (wykres),

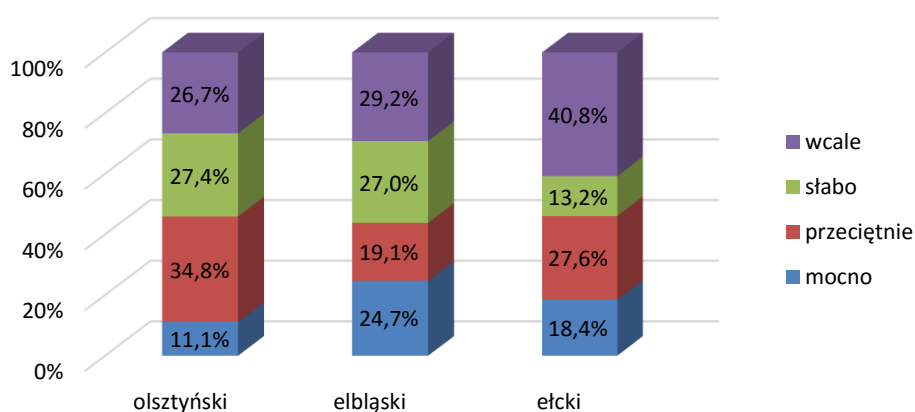
Wykres 29. Brak zachęty do podejmowania aktywności a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- prawie ¼ seniorów z subregionu elbląskiego podkreśla, że barierę stanowi dla nich brak znajomości obsługi różnych urządzeń (m.in. komputera, telefonu) (wykres),

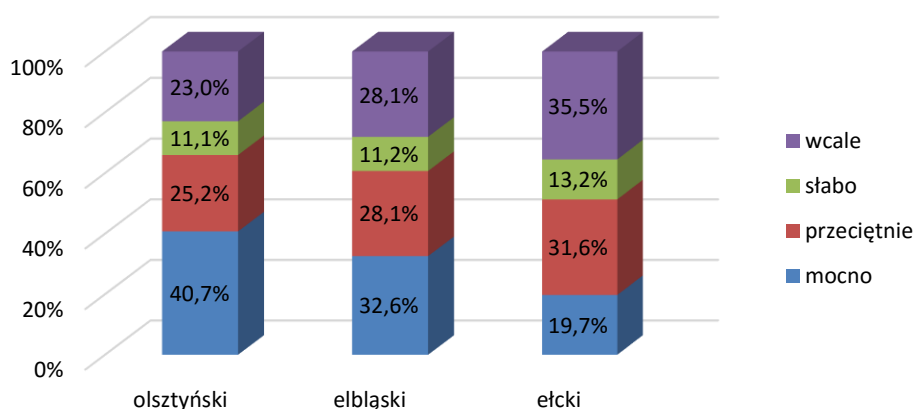
Wykres 30. Brak znajomości obsługi różnych urządzeń a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- respondenci z subregionu olsztyńskiego najczęściej wskazują na barierę związaną z brakiem miejsc spotkań dla seniorów w ich środowiskach (wykres),

Wykres 31. Brak miejsc spotkań dla seniorów a subregiony (dane dla N=300)

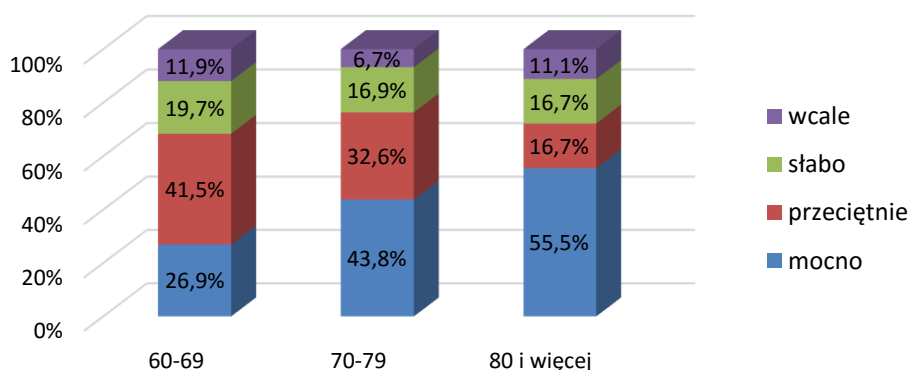

Źródło: badania własne

Analiza wpływu cech demograficznych na wskazywane przez seniorów bariery zewnętrzne, wpływające na ich aktywność, ukazała następujące zależności:

- ponad połowa osób w wieku 80+ wskazuje jako barierę możliwość dotarcia do miejsc spotkań, deklarując mocny wpływ tego czynnika na podejmowanie przez nich aktywności (wykres),

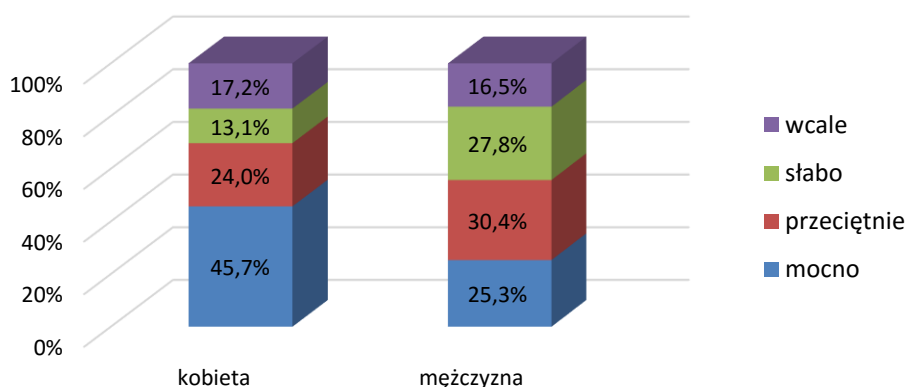
Wykres 32. Możliwości dotarcia do miejsc spotkań a wiek seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- mężczyźni rzadziej niż kobiety wskazują na brak zachęcania do zajęć, jako barierę w podejmowaniu przez nich aktywności (wykres),

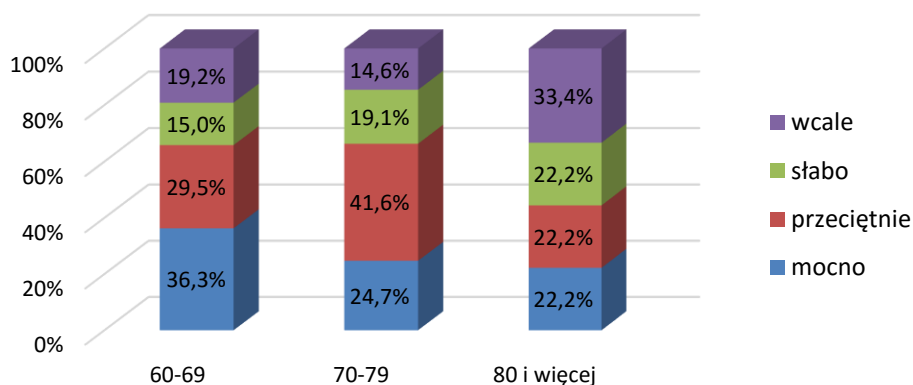
Wykres 33. Zachęcanie do zajęć skierowane do seniorów a płeć seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- im wyższy wiek, tym słabiej akcentowana jest przez respondentów bariera związana z dostępem do obiektów i sprzętu (wykres),

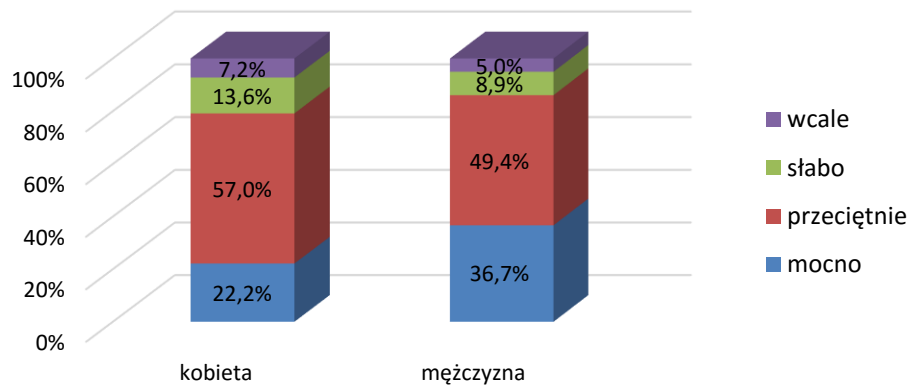
Wykres 34. Dostęp do obiektów i sprzętu a wiek seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- mężczyźni częściej niż kobiety wskazują na występowanie bariery związanej z zabezpieczeniem środków finansowych, jako wpływającej na podejmowanie aktywności przez seniorów (wykres).

Wykres 35. Środki materialne a płeć seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Praktycy, dyskutujący na temat możliwości aktywizacji środowisk wiejskich, potrafią dosyć dokładnie wskazać szereg zewnętrznych przeszkód, które często zaburzają ich działania związane z aktywizowaniem seniorów na wsiach.

Do podstawowych problemów, szczególnie w środowiskach wiejskich, można zaliczyć brak odpowiedniego miejsca spotkań lub docieranie do miejsc spotkań, które zwykle mieszczą się w większych miejscowościach.

„Do tej pory nie mieliśmy takiego miejsca, gdzie byśmy mogli się w większym gronie spotykać. (...) jeździliśmy np. do X, na zajęcia, przeważnie codziennie. A do Y jeździliśmy na warsztaty. A teraz troszeczkę to się zmienia ze względu na to, że mamy swoje miejsce. Będą jesienne dni, długie... Mamy pomysły co będziemy robić” (uczestniczka FGI, grupa trzecia).

„..., ale nie mają możliwości dojazdu. Bo o 16 jest ostatni autobus.” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

„Nie każdy ma transport. I dla nas to jest strasznie trudne, żeby to zmienić. Nawet jeśli poprosimy burmistrza, by dał nam busa, ale na ile nam da? Tej ciągłości może nie być...” (uczestnik FGI, grupa druga).

Kolejnym problemem jest pozyskiwanie funduszy na działalność – realizację zadań wykonywanych na rzecz seniorów i z seniorami.

„... w momencie, kiedy jest zastrzyk finansowy dla danej grupy seniorskiej, to ona dopiero zaczyna się fest rozwijać, bo wprowadzanie składek nie wystarcza” (uczestniczka FGI, grupa druga).

„Nie ma pomocy z zewnątrz, wszystko, co musi się dzieć trzeba wychodzić. Jeśli się idzie obojętnie do jakiego urzędu i chce się coś załatwić to jest prawdziwa tragedia. (...) tylko przed wyborami jest ruch, wtedy coś się dzieje.” (uczestnik FGI, grupa druga).

W związku z tym, niektóre rodzaje działalności seniorów są prowadzone bez uruchamiania większych kwot:

„bez tych pieniędzy my też sobie radzimy, w takim sensie minimalizacji (...) Społecznie działamy, zasuwamy równo i nikt nam za to nie płaci (...), jeszcze ze swojej kieszeni dokładamy na biuro” (uczestniczka FGI, grupa piąta).

Jednak realizowanie ciekawej i różnorodnej oferty wymaga odpowiednich nakładów. Seniorzy poszukują różnych źródeł finansowania. Starają się m.in. pozyskać wsparcie lokalnych samorządów, choć akcje incydentalnie podejmowane przez samorządowców często rozmiągają się z potrzebami organizacji działających na wsi. Zasygnalizowane zostały także trudności, które mogą wynikać z ograniczania przez samorządy możliwości wykorzystywania przygotowywanych pomieszczeń wyłącznie do działań społecznych na rzecz mieszkańców, a blokowania inicjatyw skierowanych na takie użytkowanie, które mogłoby przynosić wymierne dochody.

„...w większości miejsc w Polsce świetlice są udostępniane [komercyjnie przyp. autorzy] (...) bo są właśnie dla ludzi, (...) wszystko da się zrobić, ale trzeba zaufać ludziom” (uczestniczka FGI, grupa druga).

„... jeśli samorządy nie wspomagają tego, to trudno jest utrzymać te oddolne inicjatywy” (uczestnik FGI, grupa druga).

Niezwykle ważne dla skutecznego aktywizowania seniorów w środowisku wiejskim jest uwzględnianie specyfiki funkcjonowania środowiska. Czynniki związane z grupowymi, sąsiedzkimi czy indywidualnymi relacjami mieszkańców wsi wyznaczają zarówno miejsce osób starszych w tej społeczności, jak i zarysowują wyraźne granice ich działania. W dyskusjach praktyków poruszone zostały trzy główne wątki: relacji międzypokoleniowych wpływających na sytuację osób starszych, podziałów społecznych pojawiających się w tym środowisku oraz działań lokalnych liderów.

Relacje międzypokoleniowe:

„Dzisiaj te środowiska są wyizolowane, często skłócone bardzo mocno, niezrozumiane (...). Mówi się <ty jesteś stary to schodzisz na margines... mniej potrzebny, bo co ty możesz wiedzieć o tym co się dzieje obecnie>” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

„On na starość powinien już zmadrzeć, a niestety lata po tej wsi, szuka Bóg wie czego” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza), czy też „... lepiej w domu siedźcie, bo to obciach jest wyjść” (uczestniczka FGI, grupa druga).

Istnieje natomiast przyzwolenie na wykorzystywanie *„...tych osób, które nie pracują zawodowo do opieki nad gospodarstwem domowym. To jest gotowanie obiadów, opieka nad dziećmi (...) jeżeli jest taka wieś typowo rolna, to ci starzy rzeczywiście tak troszeczkę się izolują.” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).*

Na skutek tego praktycy rozpoczynając swoje działania na wsi zauważają, że *„... nie ma takiej grupy seniorów. Oni są po prostu w domach ze swoimi rodzinami. Natomiast nie tworzą takiej grupy seniorskiej. Konkretniej grupy, która by w jakiś sposób na płaszczyźnie społecznej występowała jako seniorzy.” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).*

Podziały społeczne:

„... na zebraniu wiejskim wójt powiedział: < wy – starzy mieszkańcy i wy – nowi bogaci >. Już na początku podzielił nas na dwie grupy: staro-biedni i nowobogaccy (...) a ja jestem ta nowa, która się integruje” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

„...czasami są dwie grupy, a czasami nawet trzy grupy seniorów, które nie mogą się ze sobą dogadać, wręcz odwrotnie – zaczynają ze sobą rywalizować” (uczestniczka FGI, grupa piąta). Niestety często elementem wywołującym takie podziały są kwestie pozyskanych funduszy lub dostępu do ofert pracy. Brak odpowiedniego lidera:

„liderzy to też się wypalają w pewnym momencie. Widzą, że robią coś, robią (...) ale dla kogo? (...) nie mają z kim podzielić się swoimi obowiązkami” (uczestniczka FGI, grupa druga).

***

Skuteczne działanie wymaga rozpoznania przeszkód, które mogą pojawić się na różnych etapach jego realizacji. Opis barier wewnętrznych i zewnętrznych, które identyfikowano w oparciu o wypowiedzi seniorów mieszkających na wsi oraz praktyków, działających w tym właśnie środowisku, pozwala na wyróżnienie kilku czynników, istotnych z punktu widzenia podejmowania przez nich aktywności.

Przeszkodą w podejmowaniu aktywności najczęściej wskazywana przez seniorów jest ich stan zdrowia, tylko co dziesiąty z respondentów określił go jako mało istotny dla swojego zaangażowania. W grupie osób badanych ważną okazała się także zgodność proponowanych zajęć z ich zainteresowaniami, co przede wszystkim podkreślały kobiety. Osoby starsze zadeklarowały z kolei, że ich chęć do działania blokują negatywne przekonania, że nie warto zajmować się osobami starymi oraz towarzyszące im poczucie bycia niepotrzebnym czy nieważnym. Znaczenie takiego myślenia zwiększa się wraz z wiekiem seniorów i najsilniej

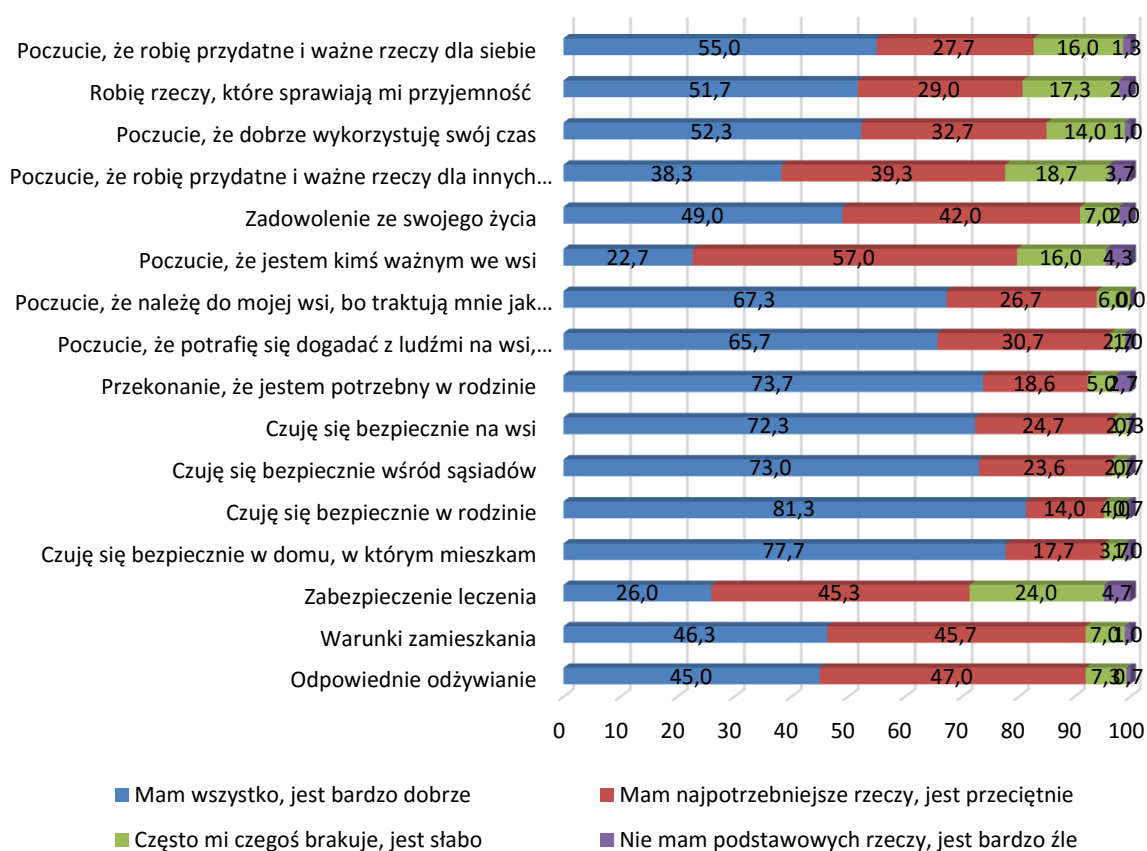
zaznacza się w grupie osób w tzw. „czwartym wieku”. Badani obawiają się także ośmieszenia. Z kolei praktycy prowadzący projekty skierowane do seniorów jako czynnik szczególnie dezorganizujący wskazali tendencję osób starszych do izolacji. Może mieć ona wiele przyczyn (m.in. trudności wynikające z zakończenia aktywności zawodowej, niechęć do ujawniania swoich problemów i potrzeb, lęk przed nowościami, wynikającymi z szybko zmieniających się realiów życia). Zwrócili także uwagę na problemy, które mogą wynikać z braku akceptacji dla siebie i swojego ciała, a także wcześniejszych, niekorzystnych doświadczeń związanych z próbami podejmowania aktywności. Praktycy zaznaczyli także, że nie zawsze udaje się przekonać do nowych pomysłów osoby ważne w społeczności, lokalnych liderów, co znacznie utrudnia ich realizowanie. Warto zaznaczyć, że w kilku dyskusjach wyraźnie wskazano na specyficzne problemy związane z aktywizowaniem mężczyzn w środowisku wiejskim. Zwrócono uwagę na obawę przed ośmieszeniem i „utrata twarzą”, brak oferty odpowiadającej zainteresowaniom mężczyzn oraz trudności ze zmianą przyjętego wcześniej stylu życia. Bariery wewnętrzne pojawiają się przede wszystkim w pierwszej fazie działania i związane są z obawami dotyczącymi rozpoczęcia aktywności.

Analiza opinii seniorów oraz praktyków pracujących na wsiach dotyczących barier zewnętrznych, jakie dostrzegają w procesie aktywizowania tego środowiska pokazała ich spójność. Obie grupy wskazały na trzy czynniki wyraźnie przeszkadzające w działaniach seniorów. Są to: brak miejsc spotkań lub trudności w dotarciu do nich oraz środki materialne, czyli zdobywanie niezbędnych funduszy na działalność. Praktycy animujący pracę z seniorami zauważają zmiany w wykorzystaniu przestrzeni wiosek, wskazują na zanikanie miejsc, które dotychczas służyły integracji środowiska np. ławek przy domach i dużą potrzebę tworzenia nowych przestrzeni. Wynika stąd konieczność nawiązania współpracy z lokalnymi samorządami, co nie jest proste. Z tą barierą ściśle związana jest kolejna, a mianowicie trudności w docieraniu do tych miejsc spotkań, które już zostały wygospodarowane – znaczenie tej przeszkody narasta wraz z wiekiem. Dla obu grup istotnym problemem jest także brak środków materialnych, które umożliwiłyby zarówno indywidualną aktywność, jak i rozwijanie zbiorowych inicjatyw w środowisku. Ważnym aspektem animacji prowadzonej w środowisku wiejskim jest także zwrócenie uwagi na sposób jego funkcjonowania. Analiza uzyskanego materiału empirycznego wskazuje w tym wypadku na trzy główne problemy: trudności wynikające z relacji międzypokoleniowych, które mogą prowadzić do marginalizacji grupy seniorów; podziały tworzące się między mieszkańcami wsi, czasami również na bazie podejmowanych inicjatyw, prowadzące często do „niezdrowej” rywalizacji; wypalanie się liderów działających w środowiskach wiejskich.

Potrzeby, oczekiwania i aktywności badanych seniorów w środowiskach wiejskich

Jednym z celów badawczych było określenie potrzeb osób starszych zamieszkujących tereny wiejskie województwa warmińsko-mazurskiego. Przygotowanie tej części badania i późniejsza analiza uzyskanych danych zostały oparte o teorię hierarchii potrzeb A. Masłowa, zgodnie z którą wydzielono pięć grup potrzeb: potrzeby fizjologiczne, bezpieczeństwa, przynależności i miłości szacunku i uznania oraz samorealizacji (wykres poniżej).

Wykres 36. Potrzeby seniorów (dane % dla N=300)

Źródło: badania własne

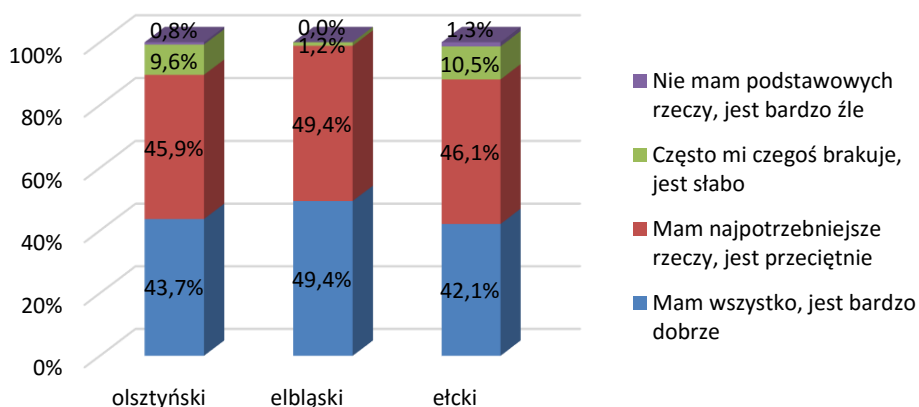
Z powyższego wykresu wynika, że respondenci najczęściej wskazywali na następujące elementy: „czuję się bezpiecznie w rodzinie” (81,3%), „czuję się bezpiecznie w domu, w którym mieszkam” (77,7%) i „przekonanie, że jestem potrzebny w rodzinie” (73,7%). Z kolei najniżej spośród wskazań pozytywnych zostały poddane ocenie następujące elementy: „poczucie, że jestem kimś ważnym na wsi” (22,7%), „zabezpieczenie leczenia” (26%) i „poczucie, że robię ważne i przydatne rzeczy dla innych” (38,3%).

W grupie potrzeb fizjologicznych znalazły się następujące elementy: odpowiednie odżywianie, warunki zamieszkania i zabezpieczenie zdrowia. Z analizy badań wynika, że na najwyższym poziomie zaspokojone są potrzeby związane z warunkami zamieszkania (46,3%) i odpowiedniego odżywiania (45%). Z kolei zabezpieczenie zdrowia jest potrzebą najgorzej ocenianą, gdzie blisko 30% wskazało na jej złe bądź bardzo złe zaspokajanie. Z perspektywy niniejszego projektu kluczowe jest również wskazanie rozkładu poszczególnych potrzeb pod kontem subregionów:

- ponad 40% seniorów we wszystkich subregionach wskazuje na zaspokajanie potrzeby związanej z odpowiednim odżywianiem (wykres),

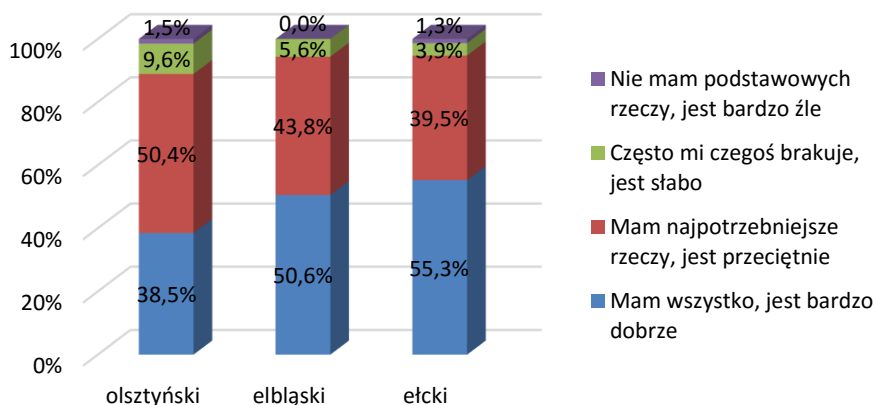
Wykres 37. Odpowiednie odżywianie a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- ponad połowa respondentów mieszkających w subregionie elbląskim i etckim wskazuje na zaspokojenie potrzeb związanych z warunkami zamieszkania (wykres),

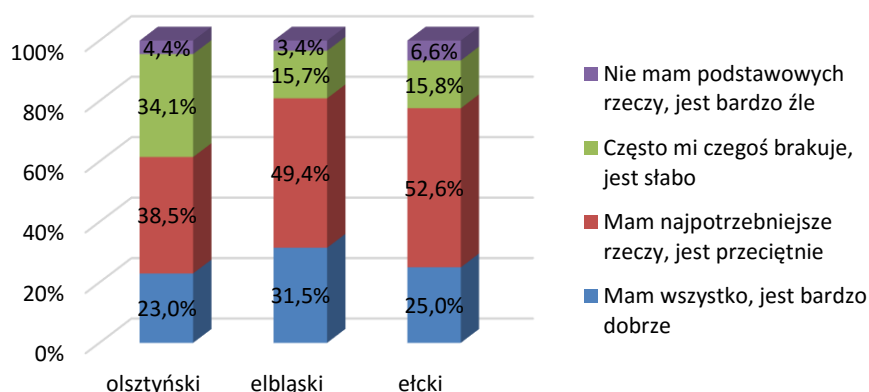
Wykres 15. Warunki zamieszkania a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- co trzeci senior z subregionu olsztyńskiego źle ocenia zaspokajanie potrzeby związanej z zabezpieczeniem zdrowia (wykres).

Wykres 38. Zabezpieczenie zdrowia a subregiony (dane dla N=300)

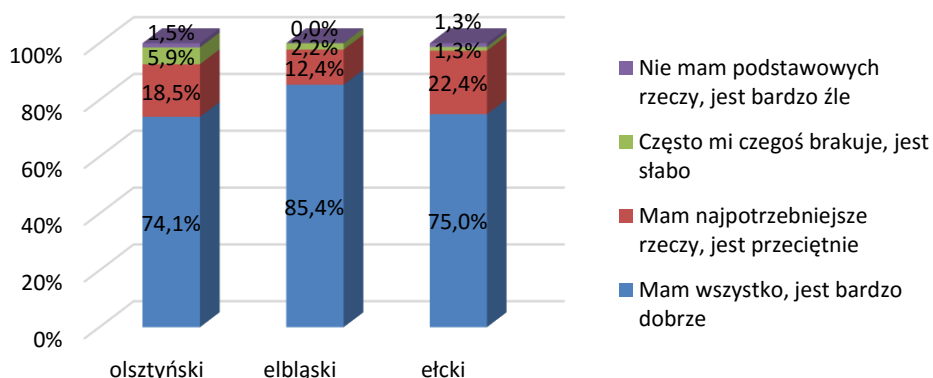
Źródło: badania własne

Analiza wpływu cech demograficzno-społecznych na poziom zaspokojenia potrzeb fizjologicznych seniorów ukazała następujące zależności:

- im niższe wykształcenie seniorów tym gorsza ocena w kategorii odpowiedniego odżywiania (wykształcenie podstawowe – 36,4%; zawodowe – 41,3%; średnie – 59,7%; wyższe – 69,6%),
- im wyższy wiek seniorów tym gorsze postrzeganie własnej sytuacji mieszkaniowej, ponad 20% osób w wieku 80+ wskazuje na życie w warunkach substandardowych, (60-69 – 49,2%; 70-79 – 44,9%; 80+ - 22,2%),

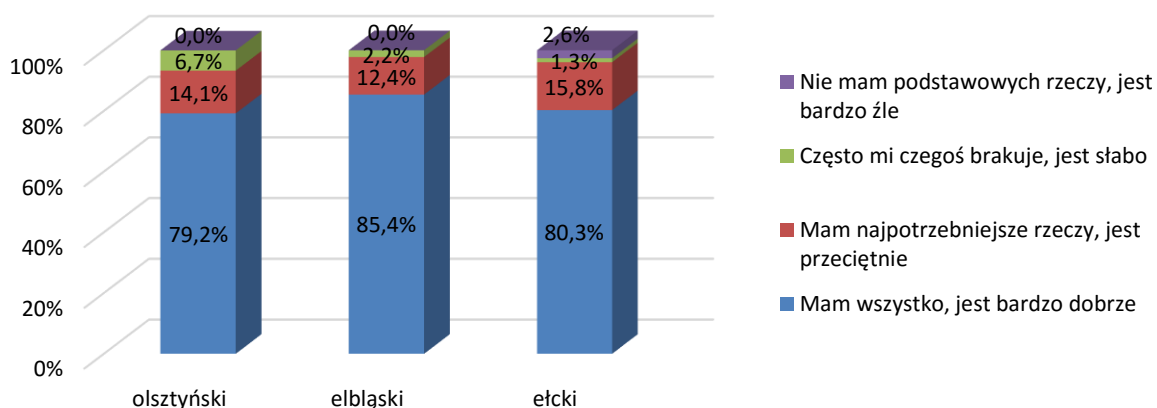
Kolejną grupę stanowią potrzeby bezpieczeństwa, na które składają się: bezpieczeństwo w domu, w którym mieszka senior, w rodzinie, wśród sąsiadów i na wsi. Poczucie bezpieczeństwa osiąga bardzo wysoki wskaźnik procentowy we wszystkich analizowanych kategoriach, tzn. w domu, w rodzinie, wśród sąsiadów i na wsi. Wykresy ukazujące relacje pomiędzy poszczególnymi kategoriami potrzeb a subregionami zamieszkania seniorów zaprezentowano na poniższych wykresach:

Wykres 39. Bezpieczeństwo w domu a subregiony (dane dla N=300)

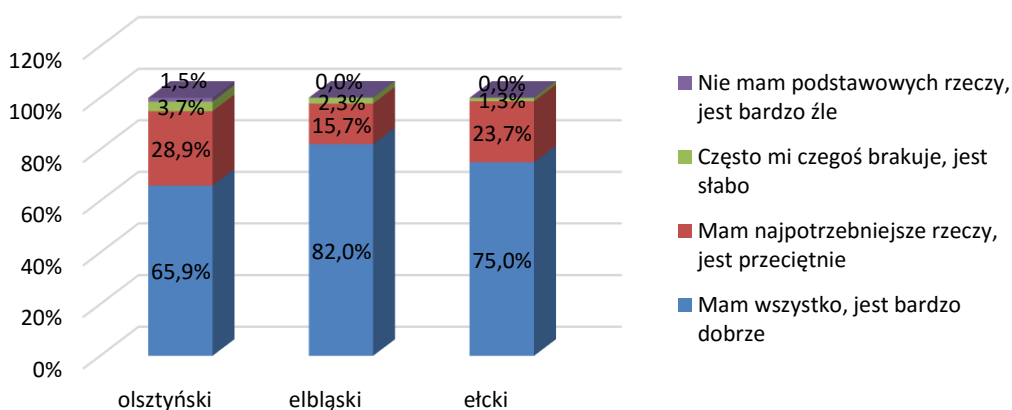
Źródło: badania własne

Wykres 40. Bezpieczeństwo w rodzinie a subregiony (dane dla N=300)

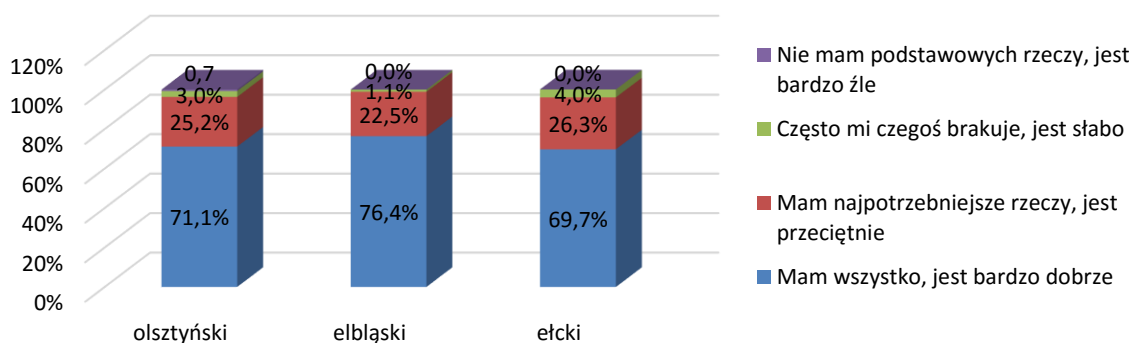
Źródło: badania własne

Wykres 41. Bezpieczeństwo wśród sąsiadów a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Wykres 42. Bezpieczeństwo na wsi a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

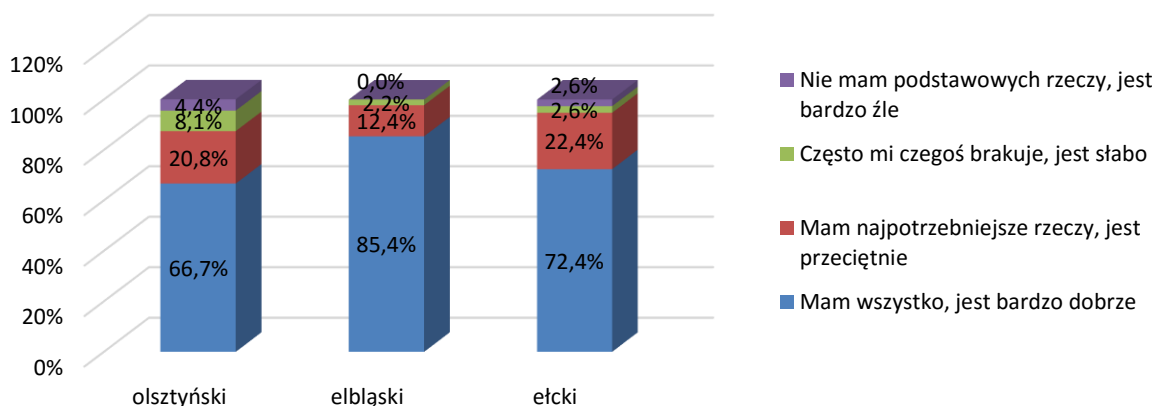
Z danych zawartych na powyższych wykresach wynika, że we wszystkich wskazywanych kategoriach poziom zaspokojenia potrzeb jest wysoki i nie jest zależny od miejsca zamieszkania respondentów.

Następną z analizowanych potrzeb są potrzeby przynależności i miłości. W badaniach pytano seniorów o ustosunkowanie się do poniższych kategorii: przekonanie, że senior jest potrzebny w rodzinie, poczucie, że potrafi się dogadać z ludźmi na wsi, że rozumieją go oraz poczucie, że należy do społeczności swojej wsi, bo traktują go jak swojego.

We wszystkich analizowanych kategoriach około 70% respondentów potrzeby te zaspakaja w stopniu bardzo wysokim. Najwyższy wskaźnik odnosi się do przekonania bycia potrzebnym w rodzinie (73,7%). W grupie respondentów najgorzej oceniających realizację potrzeby afilacji znaleźli się seniorzy, którzy wskazują, że nie czują się potrzebne w rodzinie (ok. 8%), a także w środowisku lokalnym (6%).

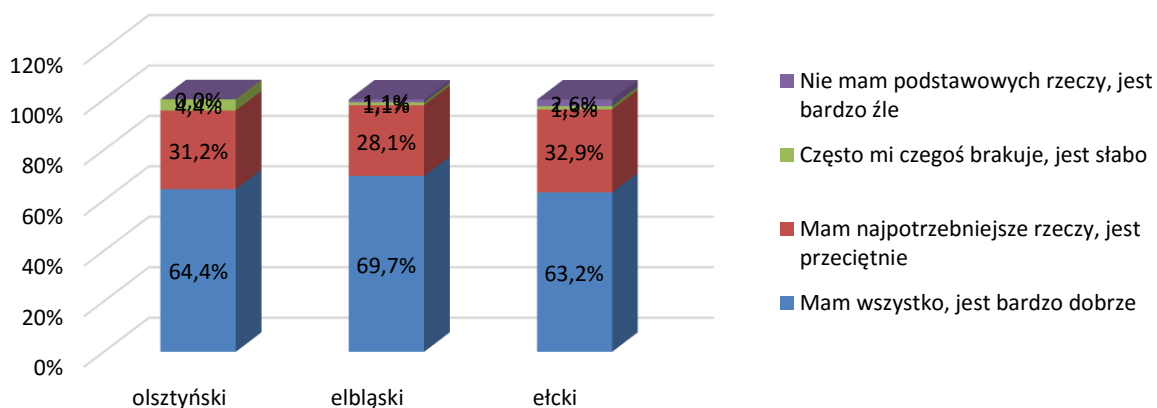
Dane ukazujące relacje pomiędzy poszczególnymi kategoriami potrzeb a subregionami zamieszkania seniorów zaprezentowano na poniższych wykresach:

Wykres 43. Przekonanie, że senior jest potrzebny w rodzinie a subregiony (dane dla N=300)

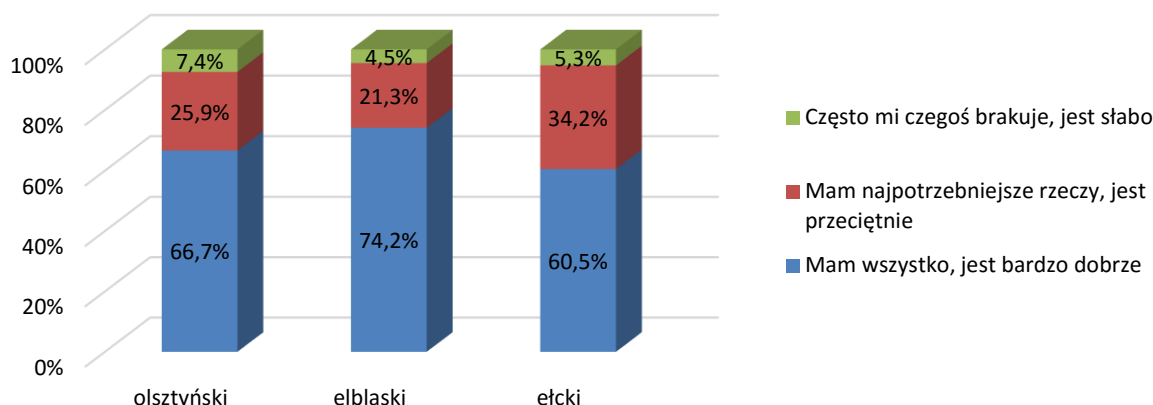
Źródło: badania własne

Wykres 44. "Poczucie, że potrafię się dogadać z ludźmi na wsi, rozumieją mnie" a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Wykres 45. "Poczucie, że należę do mojej wsi, bo traktują mnie jak swojego" a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Na podstawie wykresów przedstawionych powyżej można wnioskować, że ponad połowa respondentów we wszystkich badanych kategoriach zaspokaja potrzeby w stopniu wysokim.

Analiza wpływu cech demograficzno-społecznych na poziom zaspokojenia potrzeby przynależności osób starszych ukazała następujące zależności:

- mężczyźni (64,5%) rzadziej niż kobiety (76,9%) uznają, że są potrzebni w rodzinie (wykres),
- im niższy wiek seniorów, tym większe przekonanie o byciu potrzebnym w rodzinie (60-69 – 78,8%; 70-79 – 68,5%; 80+ - 44,4%); osoby w wieku 80+ najczęściej typowały odpowiedź o treści: „nie mam podstawowych rzeczy, jest bardzo źle”; grupa najstarszych seniorów czuje się najmniej niepotrzebna w rodzinie;
- im niższy wiek seniorów tym wyższe poczucie, że potrafią się porozumiewać z ludźmi na wsi (60-69 – 68,9%; 70-79 – 62,9%; 80+ - 44,4%); wraz z wiekiem zmniejsza się również więź społeczna z mieszkańcami wsi, co może się wiązać z brakiem budowania relacji i więzi między najstarszymi seniorami a młodszym pokoleniem,

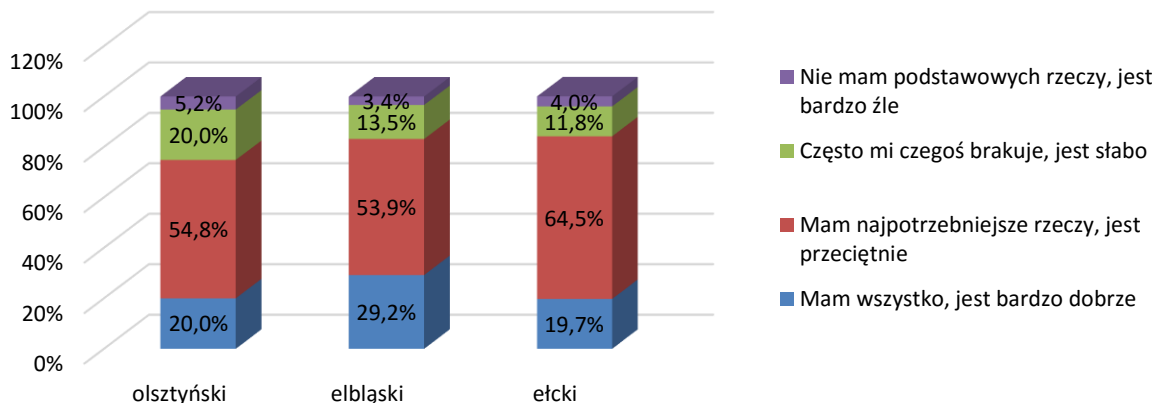
Kolejną grupę stanowi potrzeba szacunku i uznania, oznaczona w badaniach w postaci następujących stwierdzeń: poczucie, że jestem kimś ważnym we wsi, poczucie zadowolenia ze swojego życia i poczucie robienia przydatnych i ważnych rzeczy dla innych ludzi (wykres).

Z badań wynika, że zadowolenie z własnego życia stanowi najwyżej ocenioną kategorię w grupie potrzeb szacunku i uznania (49% respondentów wskazuje na zaspokojenie tej potrzeby). Większość respondentów, bo blisko 80% czuje się ważna bądź dość ważna we własnej wsi. Niemalże tyle samo osób wskazało, że podejmuje działania i robi rzeczy przydatne i ważne dla innych mieszkańców.

Dane ukazujące relacje pomiędzy poszczególnymi kategoriami potrzeb a subregionami zamieszkania seniorów zaprezentowano na poniższych wykresach:

- najwyższy wskaźnik zaspokojenia potrzeby związanej z poczuciem, że jest się kimś ważnym we wsi występuję w subregionie elbląskim (wykres),

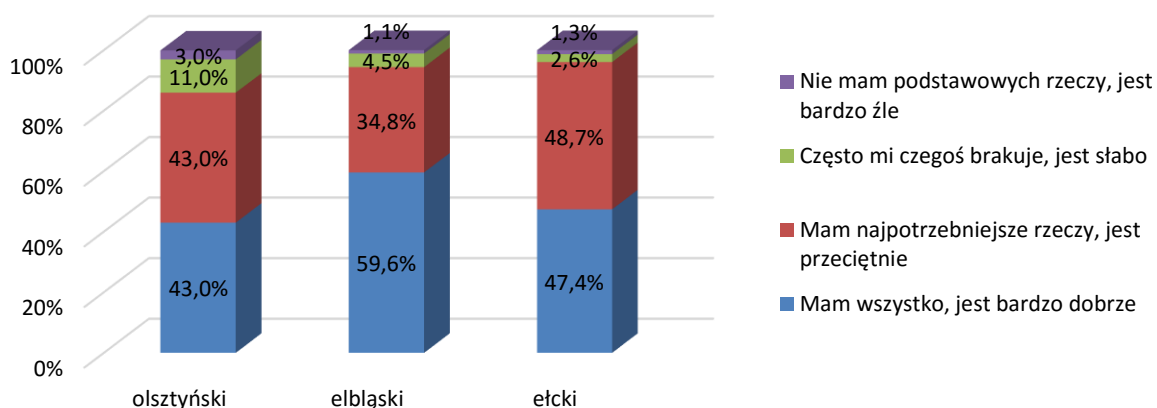
Wykres 46. Przekonanie, że senior jest kimś ważnym we wsi a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- ponad połowa seniorów odznacza się wysokim wskaźnikiem w kategorii zaspokajania potrzeby związanej z zadowoleniem z własnego życia (wykres),

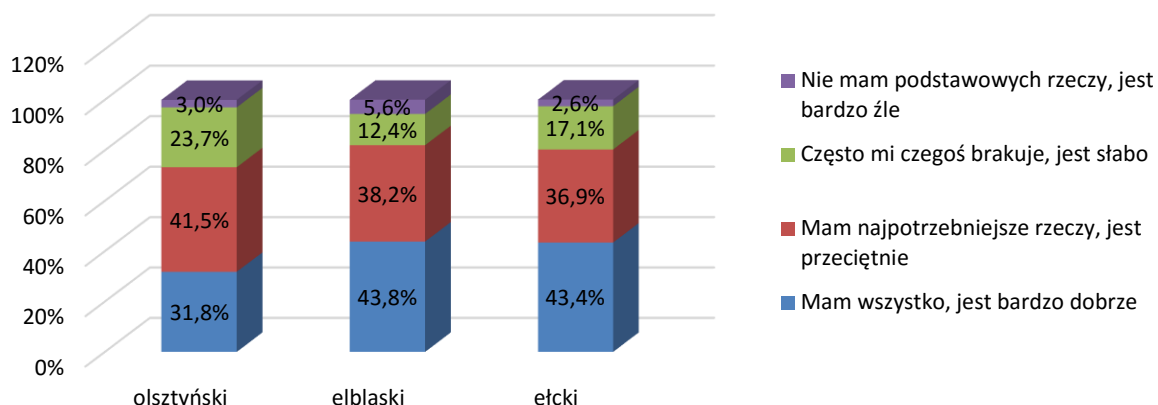
Wykres 47. Zadowolenie z własnego życia seniorów a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- przekonanie, że senior robi przydatne i ważne rzeczy dla innych ludzi jest zaspokajane najwyżej wśród seniorów z subregionu ełckiego i elbląskiego (wykres),

Wykres 48. Przekonanie, że senior robi przydatne i ważne rzeczy dla innych ludzi a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Analiza wpływu cech demograficzno-społecznych na poziom zaspokojenia potrzeb szacunku i uznania przez osoby starsze ukazała następujące zależności:

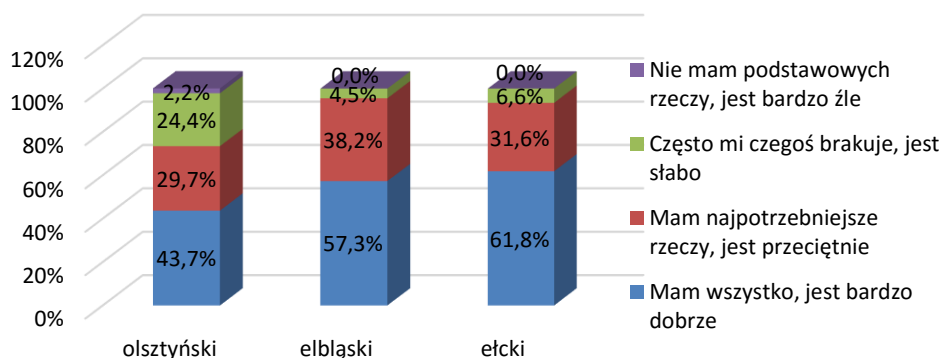
- im niższy wiek seniorów tym wyższy jest wskaźnik zaspokojenia potrzeby związanej z poczuciem, że jest się kimś ważnym we wsi (60-69 – 25,4%; 70-79 – 20,2%; 80+ - 5,6%),
- wraz z wiekiem seniorzy są coraz mniej zadowoleni z jakości swojego życia (60-69 – 57%; 70-79 – 34,8%; 80+ - 33,3%),
- wiek seniorów determinuje ich wskazania w zakresie poczucia robienia rzeczy przydatnych i ważnych dla innych ludzi, tj. im niższy wiek badanych, tym częściej realizacja tej potrzeby jest wysoko oceniana (60-69 – 43,5%; 70-79 – 31,5%; 80+ - 16,7%).

Ostatnia grupa potrzeb odnosi się do samorealizacji, mierzonej przez wskaźniki takie jak: poczucie, że senior dobrze wykorzystuje swój czas, robi rzeczy, które sprawiają mu przyjemność (np. spotkania towarzyskie, zabawa, wyjazdy) oraz poczucie, że robi przydatne i ważne rzeczy dla siebie. Na podstawie zebranego materiału badawczego można stwierdzić, że ponad połowa seniorów ocenia na poziomie bardzo dobrym poczucie, że dobrze wykorzystuje swój czas wolny, robi przydatne i ważne rzeczy dla siebie oraz rzeczy, które sprawiają jej przyjemność.

Wykresy ukazujące relacje pomiędzy poszczególnymi kategoriami potrzeb a subregionami zamieszkania seniorów zaprezentowano na poniższych wykresach.

- od 40 do 60% seniorów wskazuje na zaspokojone potrzeby w kategorii odnoszącej się do dobrze wykorzystanego własnego czasu (wykres),

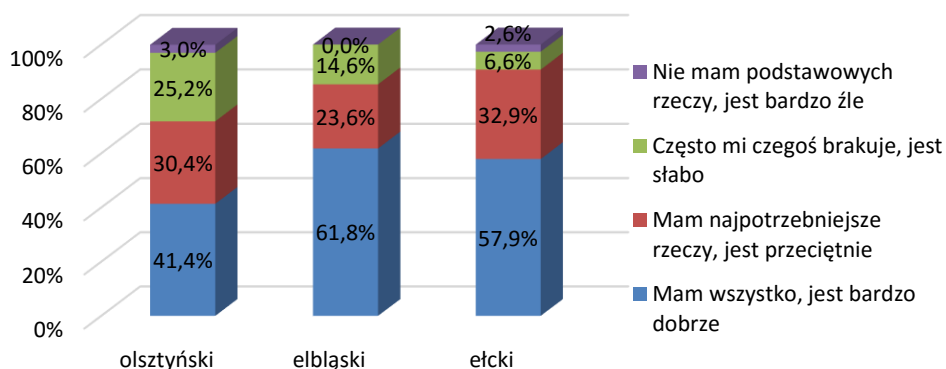
Wykres 49. Przekonanie, że senior dobrze wykorzystuje swój czas a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- co czwarty senior z subregionu olsztyńskiego wskazuje na braki w zaspokojeniu potrzeby odnoszącej się do kategorii robienia rzeczy, sprawiających przyjemność (wykres),

Wykres 50. Przekonanie, że senior robi rzeczy, które sprawiają mu przyjemność a subregiony (dane dla N=300)

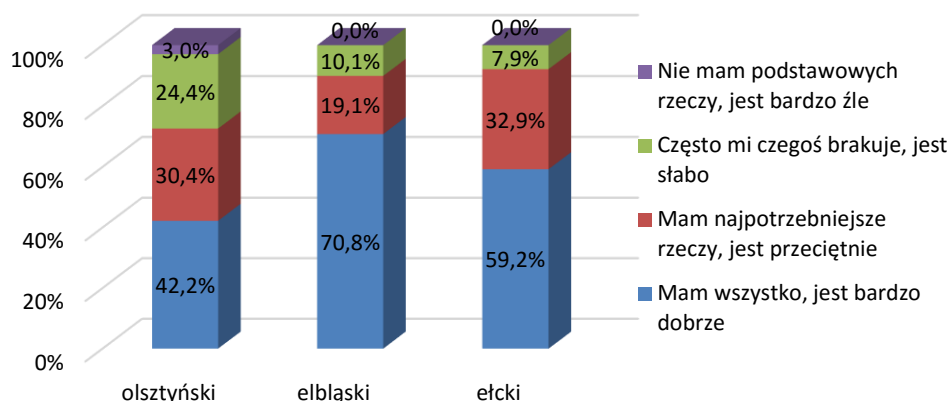

Źródło: badania własne

- prawie $\frac{3}{4}$ seniorów z subregionu elbląskiego wskazuje na całkowicie zaspokojone potrzeby związane z wykonywaniem ważnych i przydatnych rzeczy dla siebie (wykres).

Wykres 51. Przekonanie, że senior robi przydatne i ważne rzeczy dla siebie a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Analiza wpływu cech demograficzno-społecznych na poziom zaspokojenia potrzeby samorealizacji osób starszych pokazuje nam jednak pewne zróżnicowania:

- im wyższy wiek seniorów tym ich potrzeba związana z robieniem rzeczy, które sprawiają im przyjemność jest częściej niezaspokajana; z kolei w grupie wiekowej 80+ sytuacja ta dotyczy prawie co czwartego respondenta (60-69 – 56%; 70-79 – 49,4%; 80+ - 16,7%),
- osoby z najwyższym wykształceniem są grupą deklarującą niemal w 100%, że podejmują aktywność mającą na celu robienie rzeczy przydatnych i ważnych dla siebie; odsetek osób mających takie poczucie spada sukcesywnie z obniżającym się poziomem wykształcenia (wykształcenie podstawowe – 52,2%; zawodowe – 53,3%; średnie – 59,7%; wyższe – 65,2%),

Pogłębione wywiady z praktykami (FGI) dostarczają dodatkowych danych, które pozwalają na uzyskanie nieco innej perspektywy patrzenia na zaspokajanie potrzeb przez seniorów w środowisku wiejskim. W swoich wypowiedziach nawiązują oni do dwóch podstawowych grup potrzeb: potrzeb fizjologicznych i bezpieczeństwa, oraz wskazują na bardzo wyraźne wśród osób starszych potrzeby afiliacyjne (akceptacji i przynależności). Podstawowym czynnikiem wpływającym na zaspokajanie potrzeb podstawowych, niższego rzędu jest stan chorobowy, nieodłącznie związany ze starzeniem się:

„(...) choroba to wiadomo ograniczenia fizyczne, często też psychiczne... wydatki na dodatkowe leki. Wiadomo, że organizm w pewnym wieku już jest coraz słabszy i wymaga opieki, często medycznej” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

„choroba, wydaje mi się, że to jest początek i koniec wszystkiego. (...) Jak zdrowie szwankuje, to inne rzeczy odsuwają się na dalszy plan. Można szukać sobie ucieczki, ale to generalnie rzutuje na aktywność człowieka w każdym wieku. A że w starszym wieku choroby są na porządku dziennym, wobec tego to jest chyba taki najważniejszy wskaźnik aktywności” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

„... choroby nieraz przytłaczają osoby starsze (...) powodują utratę poczucia bezpieczeństwa, lęki. (...) oni się boją, co będzie jeśli teraz zostaną sami, jeśli coś im się stanie” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza)

Choroba zmienia, często w znaczący sposób, zestaw podstawowych elementów, które zapewniają utrzymanie życia. Artykułami „pierwszej potrzeby” stają się lekarstwa, a istotnym obszarem aktywności osób starszych są próby uzyskania względnie dobrego samopoczucia. Seniorzy w różny sposób gromadzą wiedzę na temat chorób, diet czy konieczności rehabilitacji. Część z nich realizuje potrzebę rozmawiania o swoim stanie zdrowia w grupach, które praktycy nazwali „przychodniowymi”:

„... oni mają wszystkie dolegliwości świata, wymieniają się co komu na co pomogło i rehabilitację na okrągło. Temat rzeka – z jednego zabiegu w drugi” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Rozmowy te często mogą wzbudzać raczej lęk przed nowymi schorzeniami i potęgować frustrację wynikającą z niezadowolającego funkcjonowania służby zdrowia. Potrzebę rozmawiania o chorobach można jednak zaspokajać inaczej, koncentrując się wokół tematyki zdrowia i czynników pozwalających je utrzymywać, korzystając z wiedzy specjalistów.

W dyskusji zwrócono uwagę na różne reakcje osób starszych związane z niezaspokojeniem potrzeby bezpieczeństwa: jedne osoby na brak wsparcia reagują psychosomatycznie, inne starają się nie okazywać lęków i poczucia samotności. Są również takie, które o swoim osamotnieniu mówią wprost, dzielą się swoimi przeżyciami:

„... np. dostaje nagle gorączki, kataru... jak wie, że wyjeżdżam” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza),

„ktoś będzie negował (...), że nie, ja niczego nie potrzebuję, dajcie mi spokój. Ale jednak kiedy rodzina tą uwagę kieruje w jej stronę (...), chociażby razem spędzamy czas... widać ten blask (...), widać jej uśmiech” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza)

„na naszej stronie internetowej jest wywiad z jedną z naszych senierek, która mówi o samotności (...), jest bardzo wiele tej samotności, bo np. dzieci po prostu wyjechały (...), albo wnuki czy dzieci są tutaj bliżej czy dalej, ale żyją swoim życiem. Są blisko siebie, ale jednak chyba daleko” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Praktycy zaznaczyli także w swoich wypowiedziach potrzebę osób starszych do nawiązywania i podtrzymywania kontaktów z innymi ludźmi:

„...ludzie starsi, nawet jak są w rodzinie, to często są samotni i potrzebują tego kontaktu z drugim człowiekiem. Jeśli nawet nie wiedzą, w którą stronę tą aktywność skierować, to jak się im zaproponuje coś, żeby wyszli z domu, nawet jak nie wiedzą, czy będą to lubili to ta chęć spotkania drugiego człowieka jest taką siłą, że się ruszy” (uczestnik FGI, grupa czwarta).

„Jest też taka Pani, która nie wykazuje żadnej aktywności, ona się nie odzywa, ale ona zawsze jest. Ona potrzebuje posiedzieć, posłuchać, pobyć (...), autentycznie pobyć” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

„Ostatnio zadzwoniła taka Pani i było jej smutno, bo ona ukończyła 90 lat i wójt do niej nie przyjechał, a ona tego oczekiwała, bo (...) ktoś powinien ją docenić” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

„Osoby starsze często zapraszają na herbatkę, na ciasteczko... to taki pretekst do spotkania (...), ale też przedłużanie tego kontaktu. Zawsze jak coś załatwiamy to te kolejne 5 czy 10 minut mamy spędzić razem, pocolebrować trochę” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).
Powód do rozmowy i bezpośredniego kontaktu może dawać także dzielenie się różnymi rzeczami:

„... coś tam przy sobie noszą i częstują (...) czują wręcz potrzebę, żeby czymś się podzielić... Nieważne czy to będzie cukierek czy tik-tak. (...) Pokazują, że się cieszą..., że to spotkanie sprawia im przyjemność. (...) ale też jak przychodzą wnuki, babcia jest dobra, bo ma jakieś słodczyce (...) zawsze coś tam wyciągnie” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

Zwrócono także uwagę na stałość jako ważny element pozwalający na realizację potrzeby poczucia bezpieczeństwa seniorów:

„...dla człowieka starszego poczucie bezpieczeństwa wiąże się ze stałością, a teraz niewiele rzeczy jest stałych” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

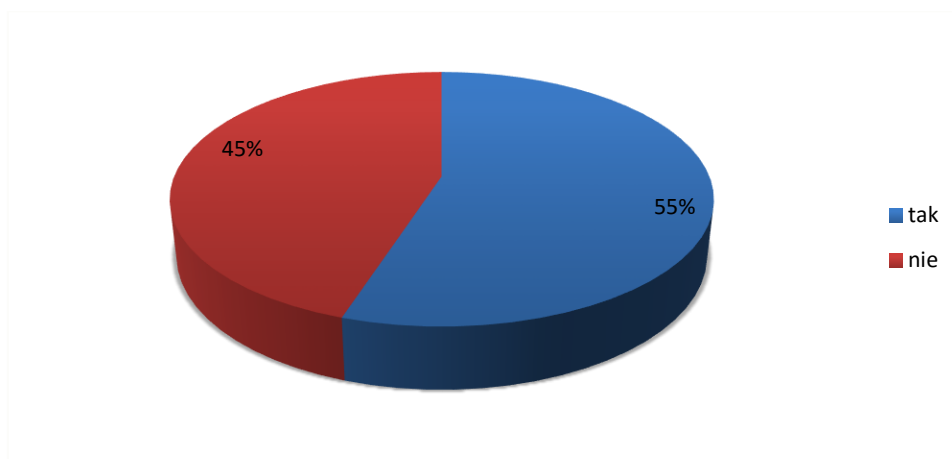
„... to jest szczególna sytuacja, ważne żeby stwarzać takie stałe miejsca. Zobaczcie w każdej miejscowości mamy jakąś świetlicę (...) nawet jeśli ta osoba nie przychodzi to ważne żeby miała świadomość tego, że tam jest takie miejsce. To wymaga systematyczności no i nie można się zniechęcać, że tam nikt na razie nie przychodzi” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Brak realizacji potrzeb zdrowotnych wyraźnie zasygnalizowany jest zarówno w wypowiedziach, seniorów, jak praktyków pracujących w środowiskach wiejskich. Zaburzenia realizacji pierwszorzędowych potrzeb: fizjologicznych i bezpieczeństwa, na styku

których pojawiają się choroby, może mieć znaczący wpływ na identyfikowanie i realizację kolejnych potrzeb, tzw. potrzeb wyższego rzędu. Obawa o zabezpieczenie odpowiedniego leczenia i zachowania zdrowia w sposób kluczowy ograniczać może podejmowanie różnego rodzaju aktywności, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i grupowym. Z badań wynika, że na obniżanie oceny jakości życia seniorów wpływają singularyzacja i przekroczenie progu czwartego wieku.

Kolejnym z rozpoznawanych problemów jest aktywność seniorów na wsi, rozumiana jako podejmowanie inicjatyw, dążenie do działania. W niniejszym opracowaniu uwzględnia się zarówno bierne, jak i czynne uczestnictwo w różnych działaniach podejmowanych na rzecz seniorów. Analizie podaje się również wiedzę seniorów na temat działań o charakterze edukacyjno-animacyjnym skierowanym na pobudzanie sił społecznych w środowiskach wiejskich (wykres).

Wykres 52. Wiedza o zajęciach, w których brały udział osoby starsze (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

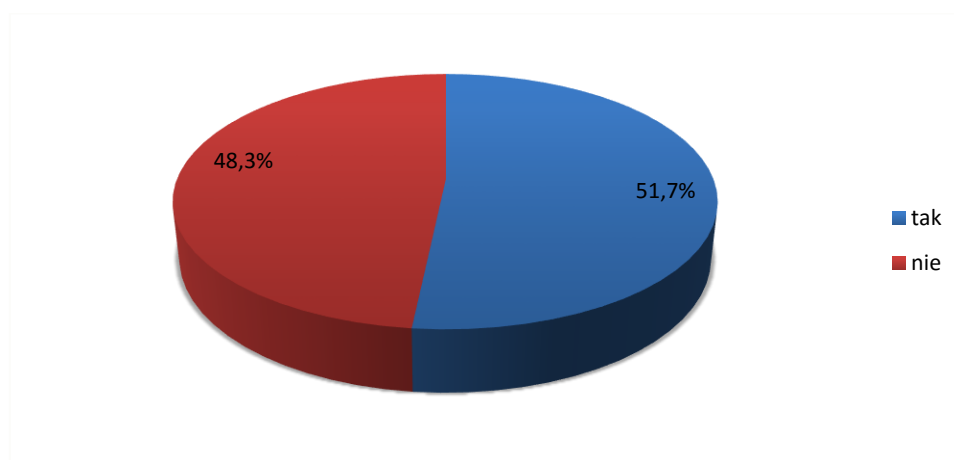
Z wykresu wynika, że wiedzę na temat działań, w których brały udział osoby starsze posiada ponad połowa seniorów (55%), w tym 56,6% kobiet i 50,6% mężczyzn. Największą wiedzę o zajęciach, w których brały udział osoby starsze mają respondenci zamieszkujący subregion elbląski i ełcki (po ok. 64%).

W oparciu o zebrany materiał badawczy można stwierdzić, że im niższy wiek seniorów tym większa ich wiedza na temat zajęć, w których brały udział osoby starsze (60-69 – 62,2%; 70-79 – 46,1%; 80+ - 22,2%). Porównywalnie sytuacja przedstawia się w przypadku analizy wykształcenia respondentów, tj. im wyższe wykształcenie tym wiedza na temat zajęć jest większa (wykształcenie podstawowe – 40,7%; zawodowe – 58,7%; średnie – 71%; wyższe – 87%). Uzupełnieniem danych dotyczących wiedzy o zajęciach, w których brali udział seniorzy jest wskazanie form tych aktywności. Udział seniorów koncentruje się najczęściej

wokół wydarzeń przygotowywanych z myślą o szerokiej grupie odbiorców, m.in. festyny, majówki, dożynki oraz spotkań: w tym imprez okolicznościowych typu święta, dzień babci i dziadka, dzień dziecka, rodziny, seniora itp. Spośród wielu wskazań nieliczna grupa seniorów wskazywała na zajęcia edukacyjno-artystyczne, m.in. warsztaty i szkolenia, rękodzieło, taniec czy chór.

Kolejnym krokiem w rozważaniach badawczych było zbadanie czy proponowano seniorom udział w tych zajęciach (wykres).

Wykres 53. Zachęcanie seniorów do podejmowania aktywności (dane dla N=300)

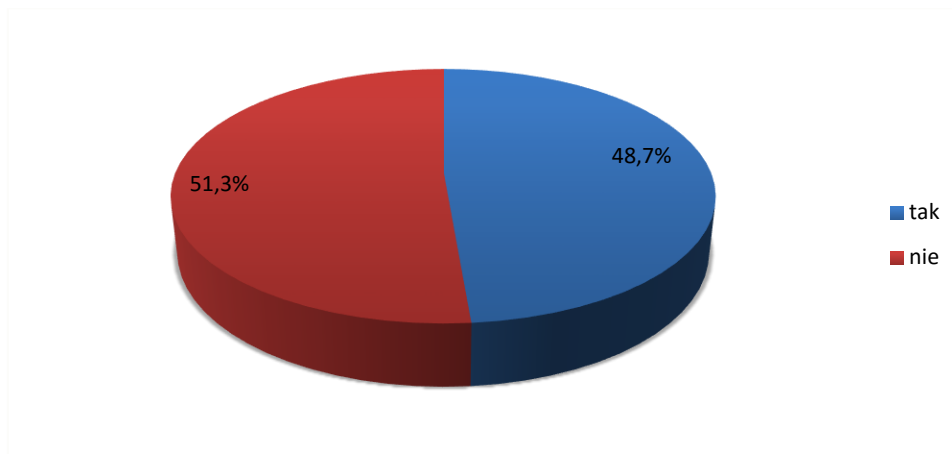
Źródło: badania własne

Jak wynika z wykresu 51,7% badanych seniorów otrzymało w ciągu ostatnich trzech lat propozycję udziału w różnych zajęciach, w tym 54,8% kobiet i 43% mężczyzn. Z kolei osoby mieszkające samotnie (35,4%) zdecydowanie rzadziej otrzymują propozycję udziału w zajęciach niż osoby mieszkające ze współmałżonkiem (52,4%) czy najbliższą rodziną (61,2%). Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku wieku i wykształcenia respondentów, tj. im wyższe wykształcenie (wykształcenie podstawowe – 37,9%; zawodowe – 53,3%; średnie – 69,4%; wyższe – 82,6%) czy im niższy wiek seniorów tym częstsze propozycje udziału w zajęciach (60-69 – 57,5%; 70-79 – 44,9%; 80+ - 22,2%). Natomiast analizując subregiony można zauważyć, że osoby zamieszkujące subregion elbląski (62,9%) i ełcki (60,5%) zdecydowanie częściej niż osoby z subregionu olsztyńskiego (39,3) otrzymywały takie propozycje.

Z pośród wielu propozycji udziału w zajęciach składanym osobom starszym dało się zauważyć, te skierowane do szerokiego grona odbiorców (m.in. festyny, dożynki), oraz spotkania okolicznościowe i zajęcia skierowane bezpośrednio do tej grupy wiekowej (m.in. kluby seniora, Uniwersytety Trzeciego Wieku, zajęcia artystyczne).

Ostatnim elementem uzupełniającym tą część badań, było uzyskanie informacji na temat uczestnictwa seniorów w zajęciach, biorąc pod uwagę okres ostatnich trzech lat (wykres).

Wykres 54. Uczestnictwo seniorów w zajęciach (dane dla N=300)

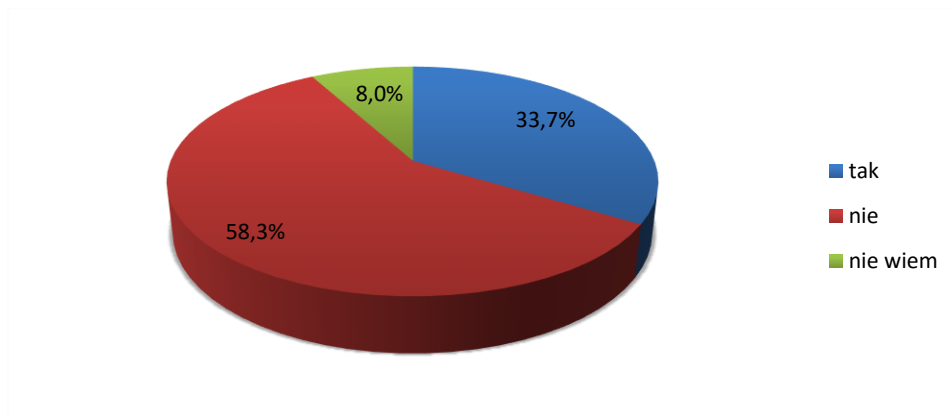
Źródło: badania własne

Uczestnictwo seniorów w zajęciach zadeklarowało 48,7% (51,1% kobiet i 41,8% mężczyzn). Osoby starsze określające swój stan zdrowia jako bardzo dobry i dobry (35,6%) częściej niż osoby ze stanem zdrowia złym i bardzo złym (17,5%) były uczestnikami zajęć. Podobnie seniorzy oceniający swoją sytuację materialną pozytywnie (47,3%) deklarowali uczestnictwo na poziomie znacznie wyższym niż ci, którzy ocenili sytuację materialną jako negatywną (19,5%). Ponad połowa seniorów w wieku 60-69 lat zadeklarowała uczestnictwo w zajęciach. Zaś osoby z wykształceniem średnim (67,7%) i wyższym (82,6%) przejawiają większą aktywność od osób z wykształceniem podstawowym (34,3%) i zawodowym (49,3%). Respondenci mieszkający w subregionie ełckim (59,2%) i elbląskim (55,1%) częściej niż seniorzy z subregionu olsztyńskiego (38,5%) uczestniczyli w różnorodnych zajęciach. Respondenci wskazali na różnorodne formy uczestnictwa w zajęciach. Najczęściej dominowały zajęcia o charakterze ludycznym (m.in. jarmarki, festyny, majówki, dożynki), integracyjno-rekreacyjnym (m.in. spotkania, wycieczki), kulturalno-artystycznym (m.in. rękodzieło, chór, kino, teatr), edukacyjnym (m.in. warsztaty, Uniwersytet Trzeciego Wieku) oraz sportowym (m.in. basen, taniec, nordic walking).

W środowiskach wiejskich istnieje silna potrzeba tworzenia przestrzeni, miejsc spotkań różnych grup wiekowych, w tym seniorów, które sprzyjają integracji i szeroko pojętemu rozwojowi. Stąd w dalszej części badań postanowiono uzyskać wiedzę na temat miejsc stworzonych dla seniorów w ich środowiskach (wykres). Zakłada się, że miejsce, w którym

seniorzy mogą spotykać się i podejmować różnorodne aktywności stanowi zmienną, rzutującą na poziom podejmowanej aktywności.

Wykres 55. Miejsca stworzone dla seniorów (dane dla N=300)

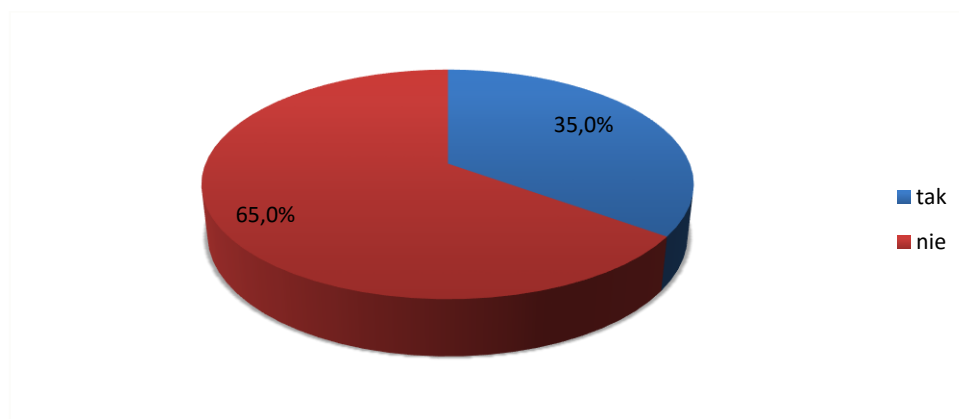

Źródło: badania własne

Opierając się na powyższych wynikach, można stwierdzić, że jedynie 1/3 osób wskazuje, że w jej miejscowości są miejsca stworzone dla seniorów. Ponad połowa osób starszych wskazuje na brak w ich środowisku lokalnym takich miejsc. Z kolei rozkład odpowiedzi w zależności od subregionu zamieszkania ukazuje, że ponad 40% osób zamieszkujących subregion elbląski (43,8%) i ełcki (48,7%) wskazuje na obecność miejsc stworzonych dla seniorów we własnych środowiskach lokalnych. W subregionie olsztyńskim współczynnik ten wynosi jedynie 18,5%. Dopelnieniem badań są wskazane przez respondentów miejsca na wsiach stworzone dla mieszkańców, w tym również seniorów. Wśród trzech najczęściej wymienianych przez respondentów miejsc były według częstotliwości wskazań: dom kultury – Gminny Ośrodek Kultury (28 wskazań), świetlica (24 wskazania) i klub seniora (15 wskazań).

Kolejną podejmowaną w tym podrozdziale kwestią było uzyskanie informacji od respondentów o ich działalności na rzecz seniorów, którą przejawiali w ostatnich trzech latach (wykres).

Wykres 56. Działania na rzecz seniorów (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Wyniki wskazują, że co 3 osoba podejmuje działania na rzecz seniorów, w tym 36,7% kobiet i 30,4% mężczyzn. Największą aktywność na rzecz innych seniorów podejmują respondenci zamieszkujący subregion ełcki (48,7%). Natomiast pozostali mieszkańcy akcentują tę aktywność na poziomie 29,6% w subregionie olsztyńskim i 31,5% w subregionie elbląskim.

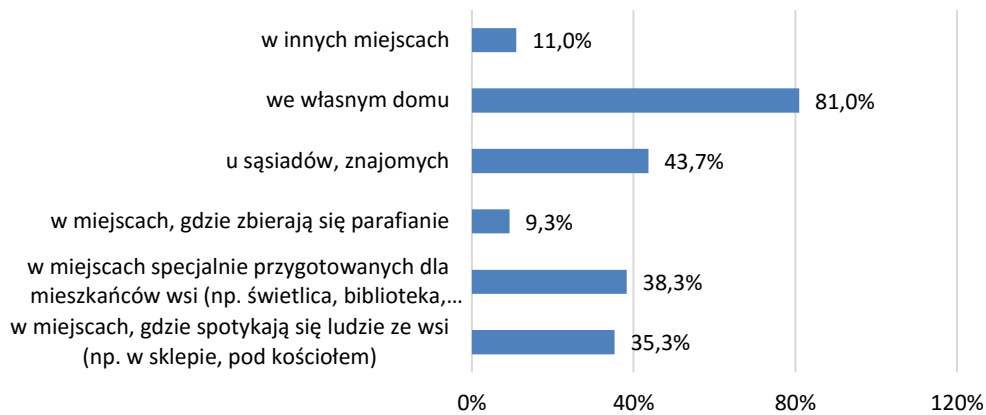
Warto również podkreślić, że: im młodszy wiek seniorów, tym częściej podejmują oni działania na rzecz osób starszych (60-69 – 40,9%; 70-79 – 28,1%; 80+ - 5,6%) oraz im wyższe wykształcenie osób, tym bardziej wzrasta ich chęć do podejmowania działań na rzecz innych seniorów (wykształcenie podstawowe – 23,6%; zawodowe – 38,7%; średnie – 48,4%; wyższe – 56,5%).

Respondenci wskazywali również na rodzaje podejmowanych działań na rzecz osób starszych. Wśród najczęściej podejmowanych inicjatyw znalazły się: organizacja imprez i spotkań (festyny, dożynki, przygotowanie elementów dekoracji, pieczenie i gotowanie potraw), czyny społeczne oraz aktywność artystyczna (chór, teatr, zespół ludowy).

Kolejnym elementem badań było ustalenie miejsc, w których seniorzy spędzają swój wolny czas. W badaniach wskazano respondentom kafenię zawierającą następujące kategorie odpowiedzi: w miejscach, gdzie spotykają się ludzie ze wsi (np. w sklepie, pod kościołem); w miejscach specjalnie przygotowanych dla mieszkańców wsi (np. świetlica, biblioteka, klub, Uniwersytet Trzeciego Wieku, boisko); w miejscach, gdzie zbierają się parafianie; u sąsiadów, znajomych; we własnym domu oraz w innych miejscach (wykres).

Wykres 57. Miejsca w których spędzają czas seniorzy (dane dla N=300)

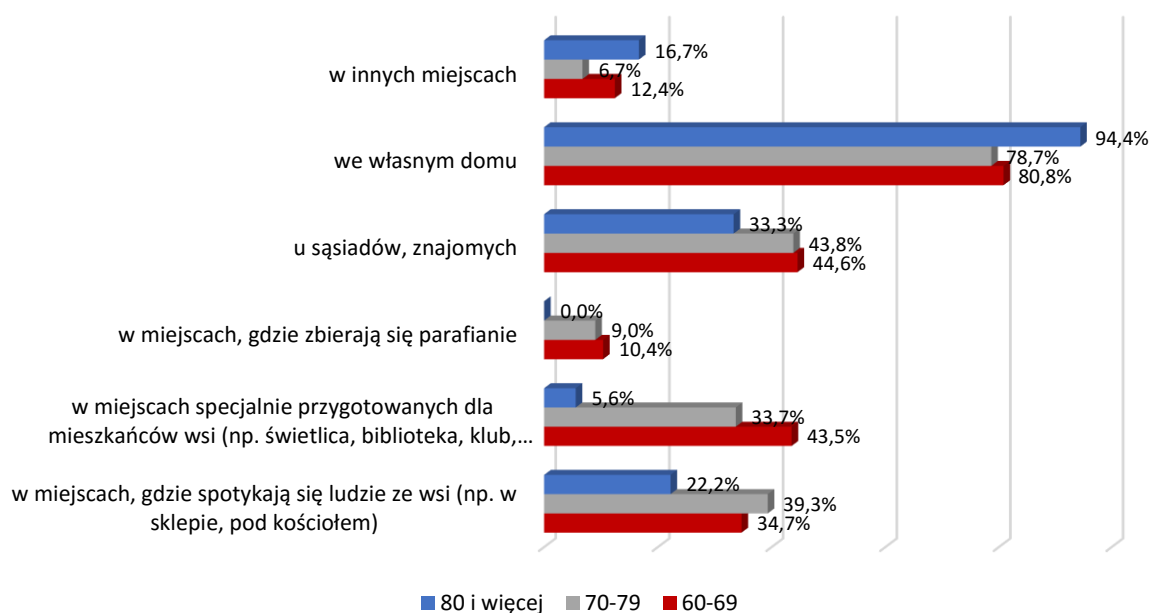

Suma % jest większa od 100, gdyż respondenci mogli udzielić kilku odpowiedzi

Źródło: badania własne

Seniorzy jako miejsce spędzania czasu wolnego najczęściej wskazywali na własny dom (81%). Dom sąsiadów, znajomych stanowił drugie ze wskazywanych miejsc (43,7%). Na kolejnych pozycjach plasowały się miejsca specjalnie przygotowane dla mieszkańców wsi (38,3%) i te, gdzie spotykają się ludzie ze wsi (35,3%). Oznacza to, że seniorzy seklarują „domocentryczny” styl życia, realizując swoją aktywność we własnym domu. Wybór miejsca spędzania czasu wolnego przez seniorów nie jest zależny, jak mogłoby się wydawać od stanu ich zdrowia, ograniczającego aktywność w innych obszarach. Z analizy statystycznej wynika, że niezależnie od oceny własnego stanu zdrowia seniorzy najczęściej typowali własny dom, jako miejsce spędzania czasu wolnego. Sytuacja materialna seniorów oraz ich płeć również nie różnicują wyborów dokonywanych przez respondentów, konsekwentnie wskazujących dom jako miejsce realizacji czasu wolnego. Seniorzy rzadko wskazywali na miejsca spotkań parafian (9,3%), co przy wysokiej „bogobożności” wsi jest zaskakujące. Seniorzy wskazywali również na inne miejsca (11%) spędzania czasu wolnego, typując m.in. najbliższą rodzinę, działkę i ogród oraz las i jezioro. Na poniższym wykresie zestawione są wskazania respondentów pod kontem wieku.

Wykres 58. Miejsca w których spędzają czas seniorzy a wiek seniorów (dane dla N=300)

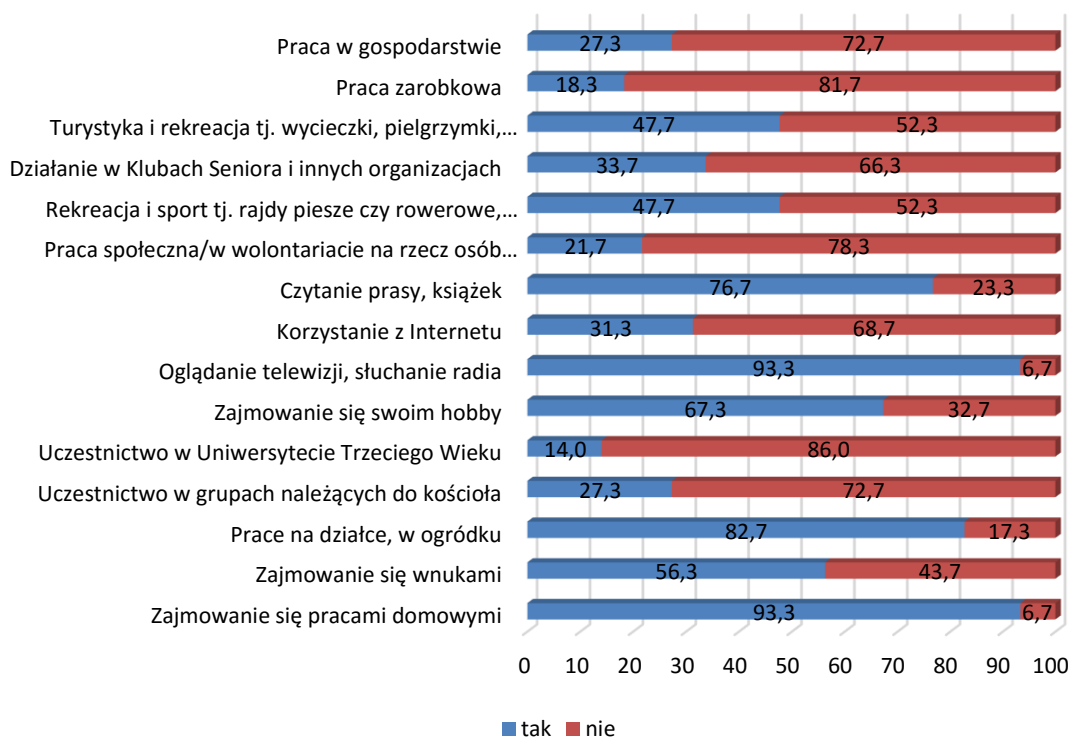
Suma % jest większa od 100, gdyż respondenci mogli udzielić kilku odpowiedzi

Źródło: badania własne

Opierając się na powyższych wynikach można stwierdzić, że prawie wszystkie osoby w wieku 80 lat i więcej (94,4%) jako miejsce spędzania czasu wolnego wskazują własny dom. Co czwarty 80-latek wskazuje na miejsca, gdzie spotykają się ludzie na wsi (sklep, przed kościołem), ale żaden nie wskazał miejsca, gdzie zbierają się parafianie. Osoby w wieku 60-69 lat (43,5%) częściej niż 70-latkowie wskazują na miejsca specjalnie przygotowane dla mieszkańców wsi, m.in. świetlicę, bibliotekę, klub. Można założyć, że młodszy seniorzy chętniej spędzają czas poza domem, w miejscach, gdzie mogą integrować się społecznie.

Następnym elementem badań jest próba uchwycenia form spędzania czasu wolnego seniorów w środowiskach wiejskich, analizując je z dwóch perspektyw: aktualnych form spędzania czasu wolnego oraz życzeniowych czy deklaracyjnych form spędzania czasu przez respondentów. Na potrzeby niniejszych badań zaproponowano badanym 15 form/kategorii spędzania czasu wolnego. Poniżej ukazano rozkład wskazań odnoszący się do aktualnych form spędzania czasu wolnego seniorów.

Wykres 59. Czas wolny seniorów - rzeczy które robią (dane % dla N=300)

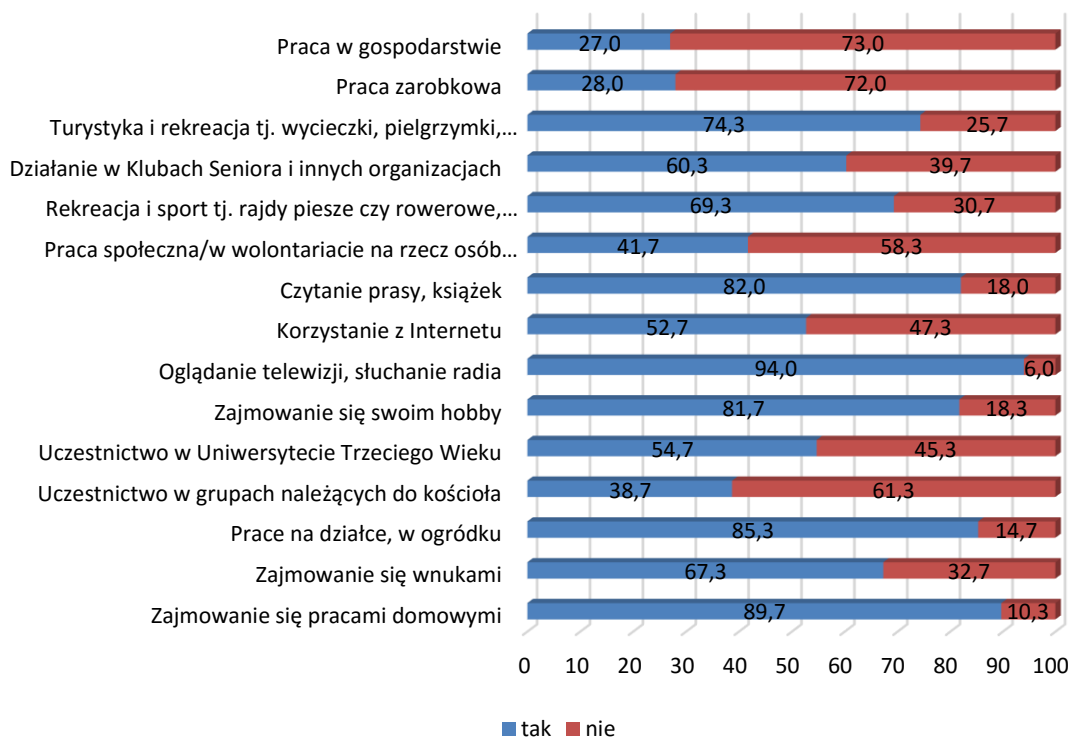

Źródło: badania własne

Z analizy danych zawartych na wykresie wynika, że najczęstszą formą spędzania czasu wolnego jest zajmowanie się pracami domowymi oraz oglądanie telewizji i słuchanie radia, co wskazało po 93,3% seniorów. Na kolejnych miejscach plasowały się: prace na działce, w ogródku (82,7%), czytanie prasy, książek (76,7%) i zajmowanie się swoim hobby (67,3%). Z kolei badani najmniej swojego czasu wolnego przeznaczają na: uczestnictwo w Uniwersytetach Trzeciego Wieku (14%), pracę zarobkową (18,3%) i prace społeczne – wolontariat na rzecz osób potrzebujących (21,7%).

Na kolejnym wykresie przedstawiono wskazania seniorów wyselekcjonowane ze względu na rzeczy, które chcieliby robić w czasie wolnym.

Wykres 60. Czas wolny seniorów - rzeczy które chcieliby robić (dane % dla N=300)

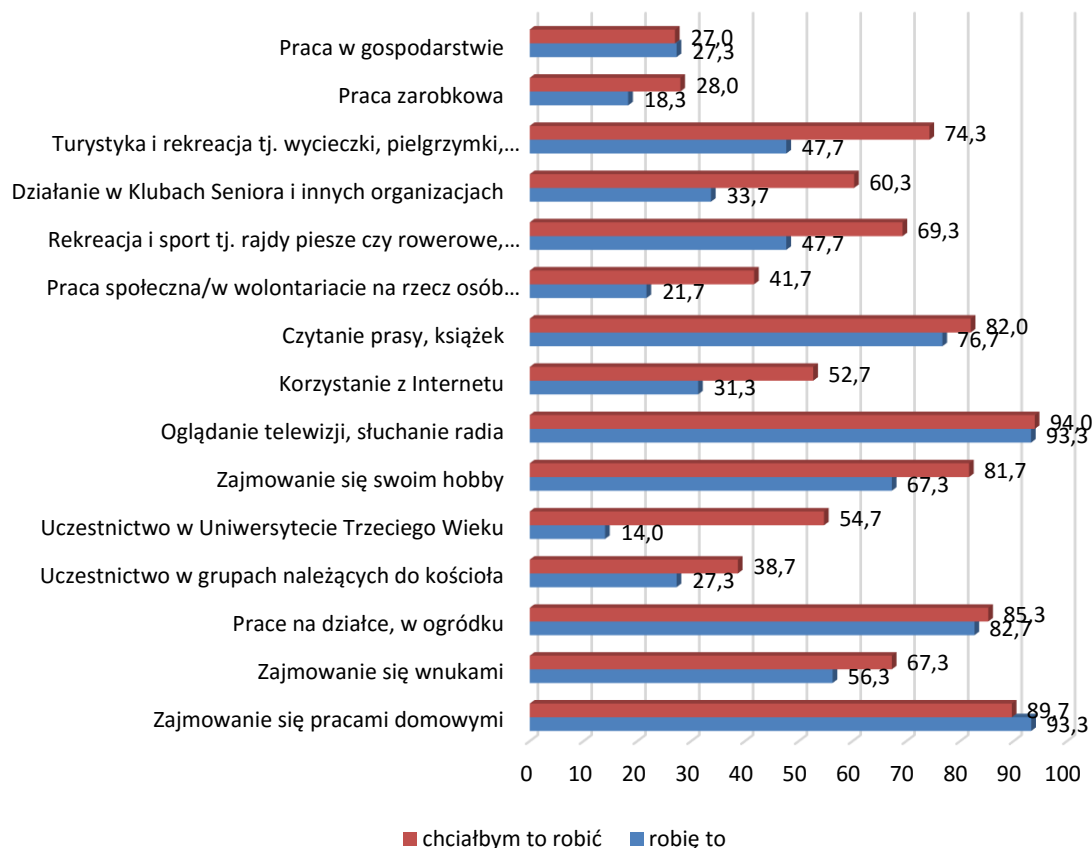
Źródło: badania własne

W tym przypadku osoby starsze najczęściej wskazywały na następujące formy spędzania czasu wolnego: oglądanie telewizji i słuchanie radia (94%), zajmowanie się pracami domowymi (89,7%), prace na działce, w ogródku (85,3%), czytanie prasy, książek (82%) i zajmowanie się swoim hobby (81,7%). Niniejsze elementy badania korespondują z formami czasu wolnego, realizowanymi aktualnie przez seniorów. Spośród najrzadziej deklarowanych aktywności seniorów, które chcieliby podejmować w przyszłości znalazły się: praca w gospodarstwie (27%) i praca zarobkowa (28%), utożsamiane często bardziej z obowiązkiem aniżeli czasem wolnym.

Uzyskane wyniki badań w zakresie działań podejmowanych przez seniorów oraz deklaracji podejmowania takich inicjatyw w czasie wolnym naniesiono na poniższy wykres.

Wykres 61. Czas wolny seniorów - rzeczy które robią a rzeczy które chcieliby robić

(dane % dla N=300)

Źródło: badania własne

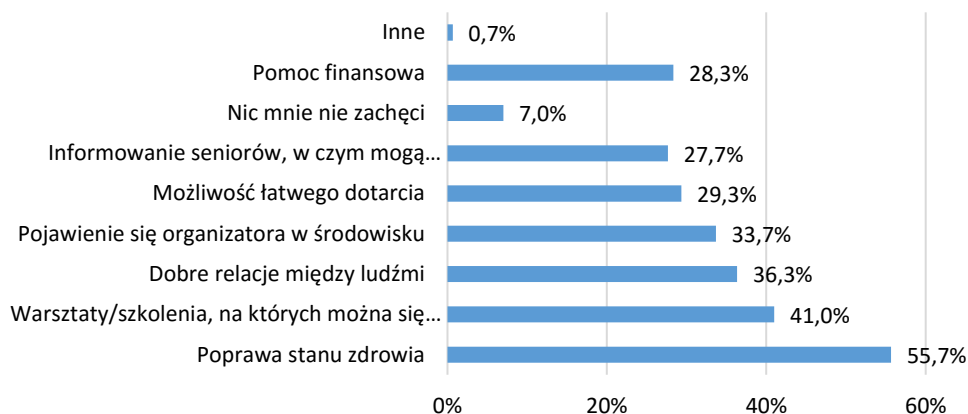
Analiza zebranego materiału badawczego, przedstawiona na powyższym wykresie pozwala na wskazanie następujących wniosków:

- najbardziej popularne formy spędzania czasu wolnego, które są aktywnościami towarzyszącymi jednostkom w codziennych sytuacjach życiowych, tzn. zajmowanie się pracami domowymi, prace na działce, w ogródku, oglądanie telewizji, słuchanie radia oraz czytanie prasy i książek są formami o bardzo wysokim poziomie realizacji; częstotliwość wyboru utrzymuje się również na podobnym poziom form spędzania czasu wolnego w przyszłości,
- o 20 punktów procentowych wzrosła deklaratywność podejmowania działań przez seniorów w zakresie pracy społecznej na rzecz osób potrzebujących (z 21,7% do 41,7%), co wskazuje na chęć podejmowania działań o charakterze altruistycznym,
- na potrzebę podejmowania aktywności w klubach seniora i innych organizacjach zwraca uwagę 60,3% seniorów, a tylko 33,7% z nich takie działania podejmuje w czasie wolnym,

- znacząco wzrosła liczba osób deklarujących chęć uczestnictwa w Uniwersytecie Trzeciego Wieku, z 14 do 54,7%; niewielka liczba wskazań UTW jako formy spędzania czasu wolnego związana jest ograniczoną ofertą uniwersytetów w środowiskach wiejskich,
- w porównaniu do stanu zstanoego rośnie o ponad 20% liczba osób chcących realizować swój czas wolny w postaci sportu, rekreacji i turystyki,
- co 3 senior wskazywał na korzystanie z Internetu w czasie wolnym, a co 2 wskazuje, że takie działania chciałby podejmować w przyszłości, co oznacza otwarcie się osób starszych na nowoczesne technologie, Internet, jako relatywnie tani sposób kontaktu z bliskimi i dostępem do informacji z całego świata.

Analizie poddano również rodzaje motywacji, czyli poszukiwano bodźców zachęcających seniorów do podejmowania aktywności. Na potrzeby niniejszych badań wskazano seniorom 8 czynników skłaniających do aktywności; poprawa stanu zdrowia; warsztaty/szkolenia, na których można się czegoś nauczyć; dobre relacje między ludźmi; pojawienie się organizatora w środowisku; możliwość łatwego dotarcia; informowanie seniorów, w czym mogą wziąć udział; nic mnie nie zachęci i pomoc finansowa (wykres).

Wykres 62. Motywacja do udziału w różnych zajęciach (dane dla N=300)

Suma % jest większa od 100, gdyż respondenci mogli udzielić kilku odpowiedzi

Źródło: badania własne

Z wykresu wynika, że w pierwszym wyborze ponad połowa seniorów (55,7%) zwraca uwagę na poprawę stanu zdrowia, jako czynnika istotnego w podejmowaniu aktywności. Na dalszych miejscach plasują się: warsztaty i szkolenia (41%), dobre relacje między ludźmi (36,3%) oraz pojawienie się organizatora w środowisku (33,7%). W ostatnich latach znaczącej zmianie zaczyna ulegać sposób podejścia seniorów na ich okres starości, który przestaje być utożsamiany wyłącznie z wychowywaniem wnuków. Pojawiły się nowe

oczekiwania wobec sposobów spędzania czasu wolnego oraz wzrasta świadomość własnych potrzeb. Stąd w wynikach badań na drugim miejscu pojawiają się warsztaty i szkolenia, jako potrzeba rozwijania swoich zainteresowań i pasji, ale również zaspokojenia potrzeb edukacyjnych, np. Uniwersytet Trzeciego Wieku. Wydawać by się również mogło, że dobre relacje interpersonalne są domeną środowiska wiejskiego. Zaskakującym jest fakt, że co 3 senior, jako motyw do podjęcia aktywności w swoim środowisku wskazuje dobre relacje między ludźmi. Z badań wynika również, że w procesie integracji, aktywizowania środowiska lokalnego do podejmowania różnorodnej działalności ważne miejsce zajmuje animator społeczno-kulturalny, który uaktywniłby siły społeczne, zarówno jednostkowe jak i grupowe, tkwiące w środowisku. Warto również podkreślić, że jedynie co 4 senior wskazał na pomoc finansową, jako czynnik motywujący co można interpretować dwojako. Z jednej strony jako dofinansowywanie bezpośrednio aktywności seniora, a z drugiej finansowaniem projektów realizowanych w środowiskach wiejskich. Na podstawie uzyskanych wyników można również wnioskować, że płeć w niektórych przypadkach determinuje wskazania seniorów. Elementy te są szczególnie widoczne w następujących przypadkach:

- możliwość łatwego dotarcia jest dla kobiet (34,4%) zdecydowanie bardziej istotna niż dla mężczyzn (15,2%),
- na dobre relacje między ludźmi częściej wskazują mężczyźni (45,6%) niż kobiety (33%),
- warsztaty/szkolenia są częściej czynnikiem motywacyjnym dla kobiet (46,2%) niż mężczyzn (26,6%).

W przypadku kolejnej zmiennej niezależnej jaką jest wiek seniorów również zaobserwowano różnice we wskazaniach osób badanych. Poprawa stanu zdrowia stanowi główny motywator podejmowania przez seniorów aktywności we wszystkich grupach wiekowych. Poziom motywacji różnicuje wiek, tzn.: im wyższy wiek tym mniejsza chęć uczestnictwa w warsztatach/szkoleniach jako czynnika motywującego do działania. Pomoc finansowa również nie odgrywa roli motywatora dla osób w wieku 80 lat i więcej (5,6%). Na dobre relacje z innymi ludźmi jako motywator do podjęcia aktywności częściej wskazują osoby w wieku 60-69 lat (40,9%) niż osoby w wieku 80 lat i więcej (11,1%). Informacje w jakich działaniach mogą wziąć udział stają się stymulatorem do podejmowania aktywności dla grup wiekowych 60-69 i 70-79 (odpowiednio 27,5% i 32,6%).

Praca na rzecz seniorów i z seniorami wymaga przede wszystkim rozpoznania ich potrzeb związanych z podstawowymi aspektami życia oraz oczekiwań w stosunku do proponowanych obszarów i form działania. Przeprowadzone badania wykazały, że o obszarze

potrzeb określanych przez A. Maslowa jako podstawowe tj. potrzeb fizjologicznych i bezpieczeństwa w sposób znaczący zaznacza się kwestia potrzeb związanych ze zdrowiem i ich zabezpieczania. W sytuacji, gdy ponad 90% respondentów deklaruje, że zaspokajanie potrzeb żywieniowych i mieszkaniowych uznają za bardzo dobre lub przeciętne, to w wypadku zabezpieczania potrzeb związanych z utrzymaniem zdrowia na taki poziom realizacji potrzeb wskazuje tylko ok. 70% badanych (w tym aż 45% określa go jako przeciętny). Zabezpieczanie potrzeb prozdrowotnych, a przede wszystkim podejmowanie działań związanych z leczeniem chorób, charakterystycznych dla podeszłego wieku, staje się dla wielu seniorów głównym obszarem ich zainteresowań i zaangażowania. Kluczowe znaczenie stanów chorobowych i ubytków zdrowia dla aktywności osób starszych na wsi podkreślają także praktycy pracujący w tym środowisku. Kolejne w hierarchii, potrzeby afiliacyjne, nieco inaczej prezentują się w opiniach seniorów i osób pracujących w środowiskach wiejskich. Przeważająca większość osób starszych wskazuje na swoje poczucie ważności, szczególnie w środowisku rodzinnym i przynależność do społeczności lokalnej. Praktycy w swych doświadczeniach zauważają co prawda silne artykułowanie tej grupy potrzeb przez starszych mieszkańców wsi, ale wiążą to raczej z ich znacznym niezaspokojeniem. W obszarze potrzeb szacunku i uznania stwierdzono, że zasadnicza część seniorów jest zadowolona ze swojego życia (około 90% wskazań), nieco mniej liczne grupy badanych czują się ważne w swoim środowisku lub mają przekonanie o użyteczności działań podejmowanych na rzecz innych jego mieszkańców (po około 77% wskazań). Około 80 % badanych seniorów uznaje także, że przynajmniej w odniesieniu do podstawowych rzeczy, realizują swoje osobiste potrzeby rozwojowe, dbają o to co sprawia im przyjemność i potrafią zagospodarować swój czas wolny, co wskazuje na istnienie w ich życiu pewnego rodzaju ścieżki samorealizacji. Analiza uzyskanych danych empirycznych wykazała, że wpływ na zaspokajanie wszystkich grup potrzeb mają dwie podstawowe zmienne demograficzne: wiek seniorów (im starszy senior tym słabiej zaspokajane potrzeby, wyraźnie zaznacza się w tym wypadku grupa seniorów po 80 roku życia) oraz typ gospodarstwa domowego, jakie prowadzą (potrzeby osób samotnych, których rosnąca grupa wynika z singularyzacji seniorów na wsiach, są zaspokojone w mniejszym stopniu).

Kolejnym z badanych obszarów był dotychczasowy udział seniorów w działaniach oferowanych w ich środowisku lokalnym. Z uzyskanych wypowiedzi wynika, że nieco ponad połowa osób starszych wie o podejmowanych w najbliższej okolicy inicjatywach, przy czym wiedza ta jest zdecydowanie częstsza u osób z wykształceniem średnim i wyższym, zaś wraz z zaawansowanym wiekiem spada odsetek osób, które znają ofertę proponowanych działań.

Podobne tendencje pojawiają się w przypadku kierowania przez praktyków działających w środowiskach wiejskich ofert do grupy seniorów, a także realnego uczestnictwa osób starszych w konkretnych inicjatywach. Zdecydowanie częściej z zaproszeniem do działania spotykają się grupy osób młodszych i lepiej wykształconych, i to one głównie decydują się na uczestnictwo w przygotowanych propozycjach. Odnotowano także niekorzystny wpływ samotnego zamieszkiwania osób starszych na wszystkie analizowane aspekty podejmowania uczestnictwa w organizowanych w środowisku lokalnym działaniach. Warto w tym miejscu przedstawić przytaczane najczęściej przez badanych formy uczestnictwa w zajęciach. Dominowały przykłady zajęć o charakterze ludycznym (m.in. jarmarki, festyny, majówki, dożynki), integracyjno-rekreacyjnym (m.in. spotkania, wycieczki), kulturalno-artystycznym (m.in. rękodzieło, chór, kino, teatr), edukacyjnym (m.in. warsztaty, Uniwersytet Trzeciego Wieku) oraz sportowym (m.in. basen, taniec, nordic walking). Część z tych aktywności jest związana nie tylko z uczestnictwem, ale także z organizowaniem i przeprowadzaniem działań na rzecz wszystkich mieszkańców - na ich podejmowanie wskazał co trzeci z badanych seniorów. Rozwijaniu aktywności na terenach wiejskich nie sprzyja z pewnością niewielka liczba miejsc tworzonych z myślą o spotkaniach seniorów lub innych członków tych społeczności. Jedynie około 30% badanych potrafiło wskazać takie miejsca w swojej miejscowości. W odpowiedzi na pytanie o przestrzeń, w której najczęściej spędzają czas wolny, zdecydowana większość respondentów wskazała przede wszystkim na własny dom (81% odpowiedzi). Oznacza to, że osoby starsze na wsiach realizują przede wszystkim „domocentryczny” styl życia, co może prowadzić do izolacji społecznej, a w konsekwencji skutkować rozluźnieniem kontaktów i więzi ze środowiskiem lokalnym. Tendencje „domocentryzmu” nasila zaawansowany wiek seniorów, zaś badani z pozostałych grup doceniają również możliwości przebywania i działania w miejscach organizowanych na wsi z wyraźną myślą o jej mieszkańcach. Wskazane przez seniorów preferencje do przebywania przede wszystkim we własnym domu mają również swoje odzwierciedlenie w formach realizowania tego czasu, wśród których dominuje zajmowanie się pracami domowymi oraz oglądanie telewizji i słuchanie radia (po 93% wskazań). Na kolejnych miejscach plasowały się: prace na działce, w ogródku czytanie prasy, książek oraz własne hobby. Co więcej działania te są wskazywane również jako najważniejsze aktywności, które osoby starsze chciałyby wykonywać w przyszłości, co może ograniczać prawdopodobieństwo zmiany przyjętego stylu życia. Niemniej seniorzy deklarują także chęć angażowania się w działania skierowane na własny rozwój. Osoby starsze uznały za interesujące możliwości brania udziału w zajęciach Uniwersytetów Trzeciego Wieku, uczestniczenia w przedsięwzięciach

turystycznych czy sportowo- rekreacyjnych, chętnie podjęłyby aktywność w klubach seniora, również w zakresie pracy społecznej na rzecz osób potrzebujących. Interesuje ich również zwiększenie możliwości korzystania z Internetu, a co za tym idzie nabywanie lub doskonalenie swoich umiejętności w tym zakresie.

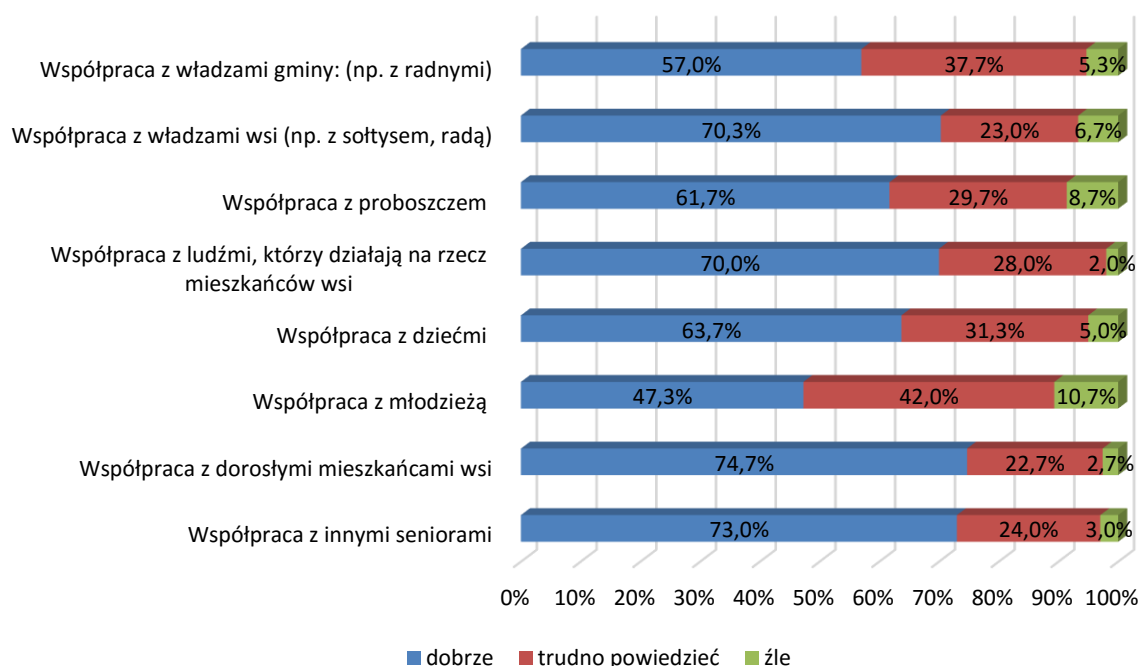
Grupa badanych seniorów wskazywała również na czynniki, które mogłyby skłonić ich do podejmowania aktywności. Dominowała wśród nich poprawa stanu zdrowia, pojawiły się również odpowiadające ich zainteresowaniom warsztaty i szkolenia, praca organizatora w środowisku, a także wypracowanie dobrych relacji między ludźmi. Jedynie co czwarty senior jako istotny czynnik motywujący do zaangażowania wskazał pomoc finansową. Płeć badanych wykazała różnice w znaczeniu przypisywanym czynnikom takim, jak: odpowiednie warsztaty i szkolenia oraz możliwości dotarcia do miejsc spotkań, które okazały się ważniejsze dla kobiet, a także dobre relacje międzyludzkie, które preferowali mężczyźni. W grupie mężczyzn dominowało także przekonanie, że zachęcenie ich do działania jest niemożliwe. Warto również zwrócić uwagę na zmniejszanie się roli wszelkich motywatorów w podejmowaniu działań przez najstarszych badanych, a także podobne tendencje pojawiające się u osób mieszkających samotnie.

Możliwości podejmowania współpracy na rzecz aktywizacji osób starszych w środowiskach wiejskich

W działaniach na rzecz seniorów w środowiskach wiejskich współpraca pomiędzy różnymi osobami i podmiotami jest nieodzowna. Można ją rozpatrywać w dwóch uzupełniających się perspektywach. Pierwsza odnosi się do podejmowania współpracy w grupie seniorów oraz pomiędzy seniorami i innymi mieszkańcami wsi, a także przedstawicielami instytucji i organizacji zaangażowanych w działania na rzecz tej społeczności. Druga obejmuje budowanie porozumienia pomiędzy instytucjami i organizacjami, które podejmują inicjatywy na rzecz seniorów w środowiskach wiejskich.

Analizę materiału rozpoczęto od przedstawienia opinii osób starszych na temat ich dotychczasowych doświadczeń wspólnego działania w najbliższym otoczeniu. Poniższy wykres ukazuje ocenę współpracy seniorów z różnymi grupami w ich środowisku lokalnym.

Wykres 63. Współpraca seniorów z różnymi grupami osób (dane dla N=300)

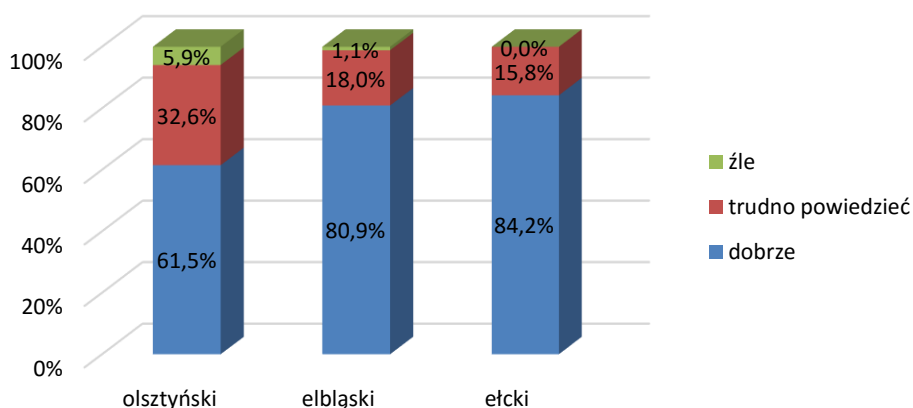
Źródło: badania własne

Jak wynika z zaprezentowanych danych osoby starsze widzą duże możliwości współpracy w ramach własnej społeczności - ich wybory potwierdzające dobrą współpracę z różnymi grupami plasują się w większości przypadków powyżej 60% wskazań. Respondenci przede wszystkim określali jako dobrą współpracę z dorosłymi mieszkańcami wsi (74,7%) i innymi seniorami (73%). Również współpraca osób starszych z ludźmi działającymi na rzecz wsi i z władzami wsi określana jest jako dobra przez większość z pytanym (po ok. 70% wskazań).

Natomiast zdecydowanie mniej liczna grupa badanych deklaruje możliwość swojej dobrej współpracy z młodzieżą (47,3%) i z władzami gminy (57%). W odniesieniu do współpracy z młodymi ludźmi, aż 42% badanych nie potrafiło jednoznacznie określić swojej oceny takiego działania, zaś co dziesiąty senior uznał ją jako złą.

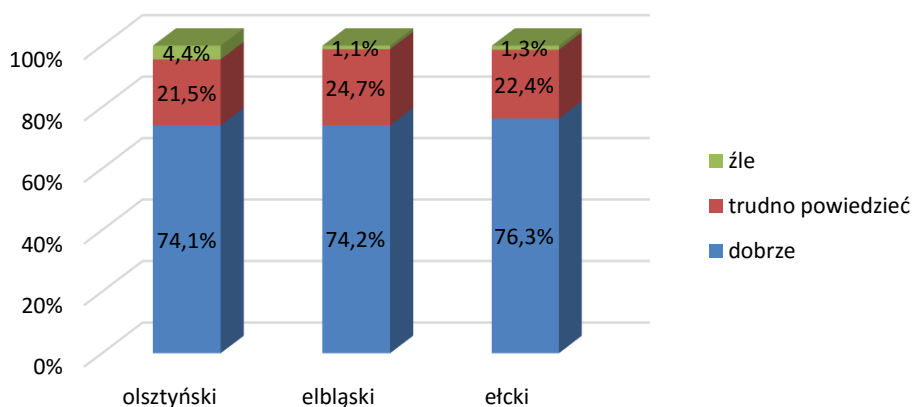
Uwzględniając w analizie powyższych danych zmienne nienależne, takie jak subregiony, płeć, wykształcenie czy wiek, nie zaobserwowano znaczących różnic w ocenach dokonywanych przez seniorów, a rozbieżności wynikały jedynie z natężenia procentowego określonych wskazań. Stąd, tylko sygnalizacyjnie ukazano jeden z rozkładów odpowiedzi w korelacji z subregionami (wykresy).

Wykres 64. Współpraca z innymi seniorami a subregiony (dane dla N=300)

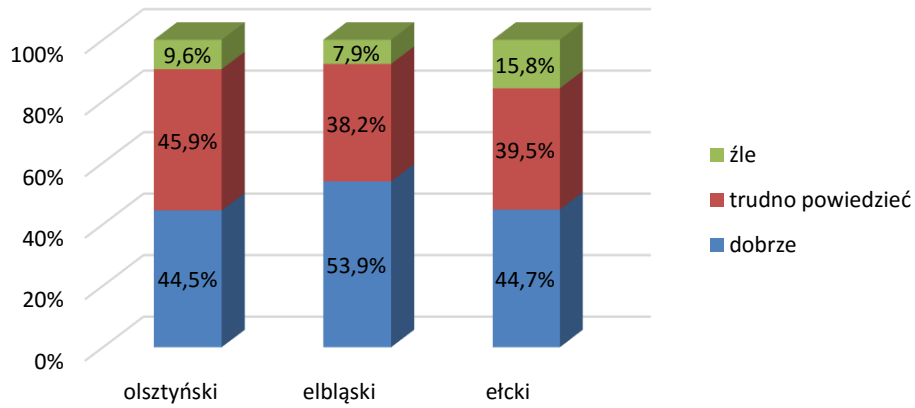
Źródło: badania własne

Wykres 65. Współpraca dorosłymi mieszkańcami wsi a subregiony (dane dla N=300)

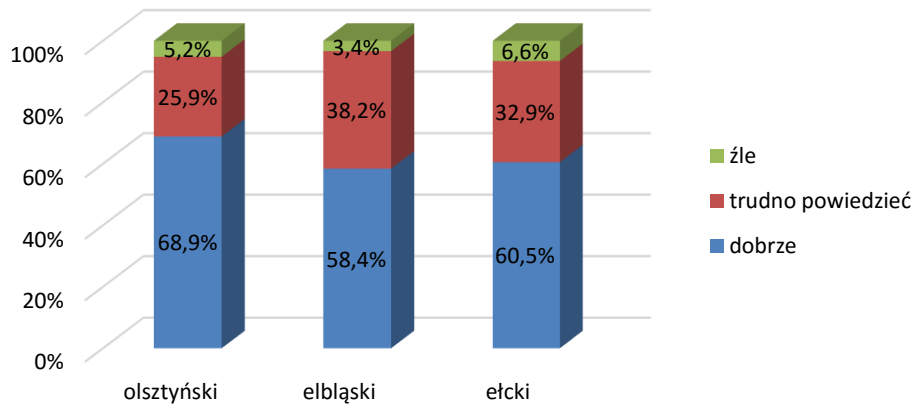
Źródło: badania własne

Wykres 66. Współpraca młodzieżą a subregiony (dane dla N=300)

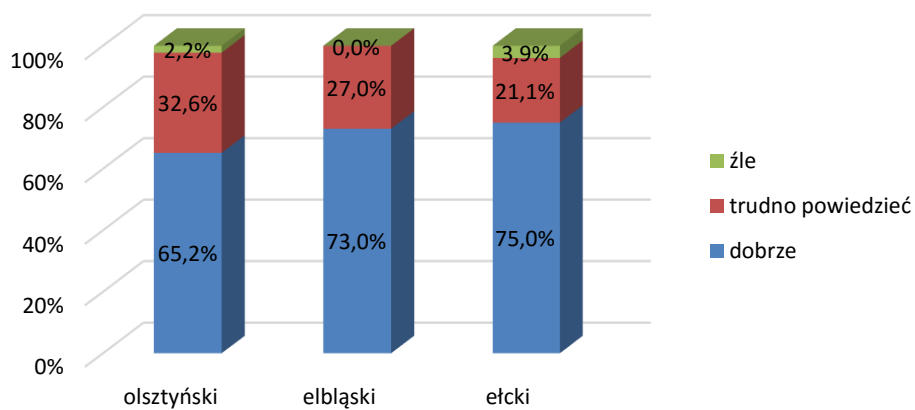
Źródło: badania własne

Wykres 67. Współpraca z dziećmi a subregiony (dane dla N=300)

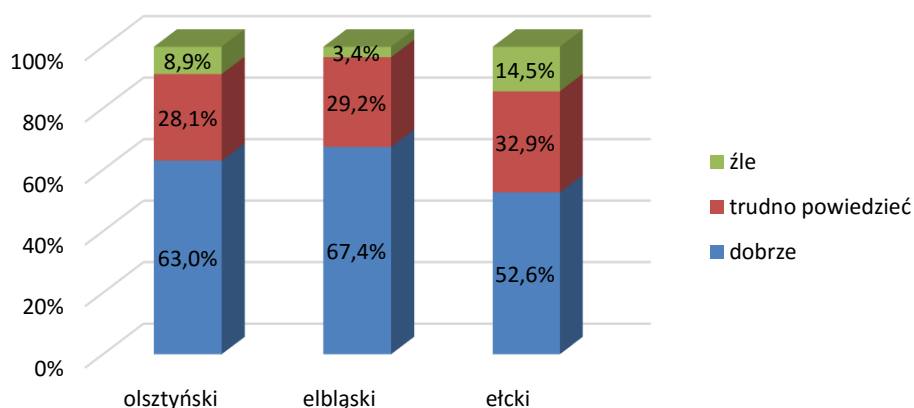
Źródło: badania własne

Wykres 68. Współpraca z ludźmi, którzy działają na rzecz mieszkańców wsi a subregiony (dane dla N=300)

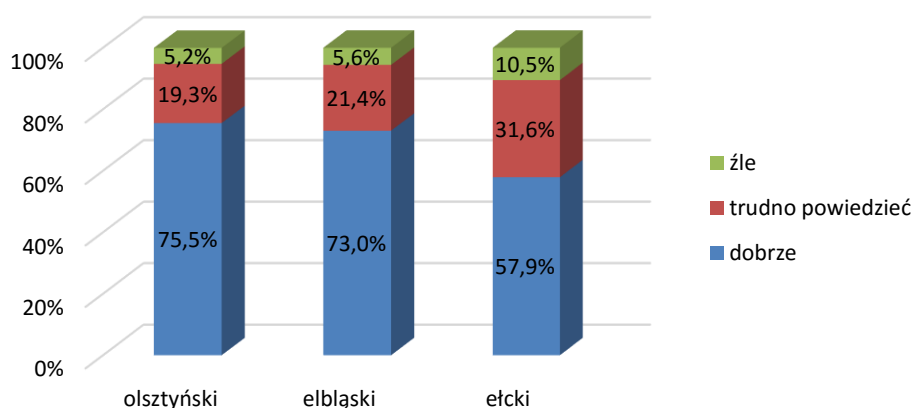
Źródło: badania własne

Wykres 69. Współpraca z proboszczem a subregiony (dane dla N=300)

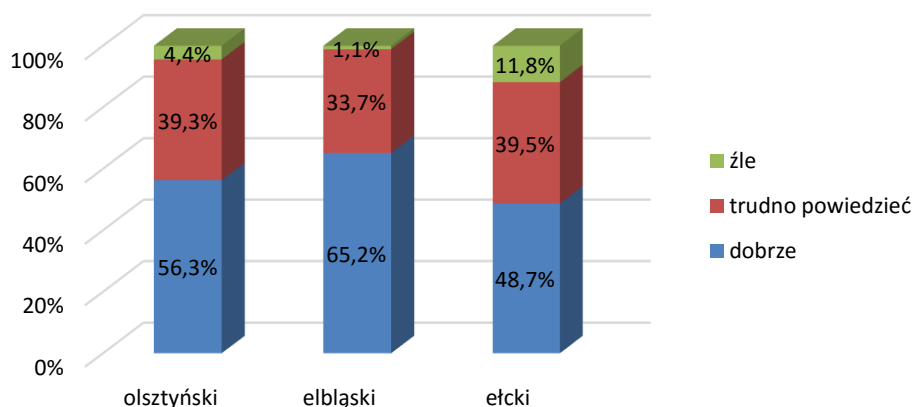
Źródło: badania własne

Wykres 70. Współpraca z władzami wsi a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Wykres 71. Współpraca z władzami gminy a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

W oparciu o dane procentowe zawarte na powyższych wykresach, można zauważyć, że niezależnie od subregionu w prawie wszystkich kategoriach seniorzy oceniali dobrze współpracę z innymi ludźmi.

Praktycy realizujący działania na rzecz wsi i jej mieszkańców starali się m.in. zidentyfikować grupy, stowarzyszenia, instytucje oraz osoby pełniące różne role społeczne i zawodowe, które warto przekonywać do podjęcia wspólnych działań. Wymieniano jednostki samorządowe takie jak urzędy gminy, oraz powiaty, a w nich przede wszystkim grupy radnych i pracowników zajmujących się organizacjami pozarządowymi.:

„jeśli mówimy o obszarach wiejskich, to od tego powinniśmy zacząć” (uczestnik FGI, grupa pierwsza).

Jako partnerów w najbliższym środowisku, zwykle w granicach wioski, wymieniono cztery kluczowe instytucje/organizacje: szkołę, bibliotekę, dom kultury i kościół.

„... na pewno ze szkołami, nauczycielami, z pedagogiem szkolnym, dyrektorem, radą pedagogiczną” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

„Biblioteki bardzo się zmieniły, po prostu to inny świat. To nie tylko wypożyczalnia, ale takie centrum integracji (...) są takie oddziały, filie np. w małych miejscowościach. Tam mnóstwo rzeczy się dzieje i tam integrują się wszyscy: od małego do najstarszego. To jest fajne miejsce i warto o tym pamiętać.” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

„ ... ja mam na przykład bardzo dużą pomoc ze strony domu kultury, drukują mi plakaty, wspierają, gdy jest impreza.” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Nadmieniono także, że w życiu mieszkańców wsi, a szczególnie osób starszych, ważne miejsce zajmuje przynależność do kościoła w związku z czym warto pozyskiwać poparcie dla inicjatyw ze strony miejscowego proboszcza.

Na liście instytucji znalazły się także: ochotnicza straż pożarna, nadleśnictwa, domy pomocy społecznej oraz związki kombatanckie. Ważną grupą, z którą praktycy nawiązują współpracę są lokalni przedsiębiorcy np. restauratorzy pomagają zapewnić pewne wsparcie finansowe lub rzeczowe.

Odrębną grupę partnerów w działaniu aktywizującym seniorów na wsiach stanowią organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, związki i koła, które coraz częściej są powoływane na wsiach lub też rozszerzają swoje działania tworząc ofertę również dla środowiska wiejskiego.

„... projekty, które piszemy (...) często to jest rzecz za wielka jak na jedną wieś (...), po prostu ludzi jest za mało. Dlatego ważna jest współpraca” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Odnosząc się do możliwości instytucjonalnych/administracji samorządowej praktycy wskazali miejsce dla działań koordynujących współpracę na poziomie powiatu i gminy. Jednak zdania co do potrzeby koordynowania przez administrację inicjatyw, szczególnie oddolnych,

w środowisku wiejskim są podzielone. Wskazywano na potrzebę uzupełniania wiedzy o działaniach podejmowanych w środowisku lokalnym:

„... my mało o sobie nawzajem wiemy, a szkoda, bo każda z gmin ma swoje fajne pomysły, a powiat może być takim łącznikiem (...)”(uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Z drugiej strony takie zaangażowanie może budzić obawę przed nadmierną kontrolą i ingerencją w działania NGO-sów:

„Ja bardzo bym nie chciała, żeby gmina była takim nadzorcą. O ile organizacje mają prawo wiedzieć wszystko o nas [urzędzie gminy, przyp. autorów], tak my musimy szanować ich prywatność, odrębność (...) staram się wykorzystać różne okazje, żeby na jakiś temat podyskutować, spotkać się i wymienić jakimiś informacjami, (...) staramy się, żeby te spotkania między organizacjami gdzieś się pojawiały (...) a potem to się samo dzieje, nie musi być kierowane” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Bezpośrednia praca w społecznościach wiejskich i nawiązywanie w jej ramach partnerskich relacji jest możliwa dzięki dobrej znajomości wszystkich członków tych grup.

„... znamy ludzi, ludzie nas znają... Zwracamy się do nich, mówimy co zamierzamy i nie ma sprawy (...)To właściwie można powiedzieć taka wielka rodzina... wiemy do kogo trzeba pójść, o co poprosić” (uczestniczka FGI, grupa trzecia).

„najczęściej udajemy się tam, gdzie się pracowało 30,40 lat, ten kto pracował zwykle otrzyma tam pomoc” (uczestniczka FGI, grupa trzecia).

Jako skuteczne rozwiązanie, szczególnie przy inicjowaniu partnerstwa, które ma angażować organizacje pozarządowe, samorządy i przedsiębiorców, podaje się wsparcie animatora z zewnątrz.

„... ściągnęłam animatora z zewnątrz (...) akurat jako organizacja przygotowaliśmy cały plan rozwoju, (...) to spotkanie pokazało, że właśnie animator z zewnątrz bardzo wiele może zmienić, (...) zachęcić do takiego działania, czy jeśli tego wymaga sytuacja (...) przekonać te osoby, które jeszcze nie mają zaufania” (uczestniczka FGI, grupa piąta). W takich sytuacjach istotne jest nie tylko profesjonalne przygotowanie osoby animującej, ale także jej wcześniejsze doświadczenie w pracy o podobnym charakterze i znajomość wielu dobrych praktyk z tego zakresu.

Biorący udział w dyskusjach praktycy zgodnie stwierdzili, że w rozmowach ze społecznościami wiejskimi skuteczne są przede wszystkim te argumenty, które bezpośrednio nawiązują do zrealizowanych projektów i związanych z nimi doświadczeń. Dlatego też w sieci organizacji pozarządowych w naturalny sposób tworzy się krąg wsparcia, wzajemna

pomoc pozwalająca uczestnikom rozpoczynającym działanie korzystać z doświadczeń kolegów z większym stażem.

„... jeździłam do malutkiej wioseczki (...). Moderatorka chciała założyć stowarzyszenie i (...) poprosiła, żebym przyjechała i poopowiadała o naszych działaniach po to żeby zachęcić ludzi, tam byli i starzy i młodzi...” (uczestniczka FGI, grupa piąta). Cenionym przez praktyków sposobem nawiązywania kontaktów z przedstawicielami działających w regionie NGOów jest udział w szkoleniach i wyjazdach studyjnych.

Ważny obszar do zagospodarowania, związany z aktywizacją seniorów w środowisku wiejskim, stanowią działania międzypokoleniowe. Zwolennicy angażowania różnych pokoleń danej społeczności we wspólne realizowanie inicjatyw i pomysłów, wskazują, że odnoszenie oferty wyłącznie do grup jednorodnych wiekowo np. grup seniorów mogą tworzyć tendencje do izolowania się. W takiej sytuacji nowego znaczenia nabierają działania określane przez praktyków jako „międzypokoleniówki”, uwzględniające w realizacji projektów współpracę przedstawicieli różnych grup:

„... dostali zastrzyk finansowy, ale dostały grupy seniorskie (...) przede wszystkim stawialiśmy na seniorów. I tam się zadziało, bardzo dużo się zadziało, bo robią place zabaw wspólnie z młodymi, czyli jest to międzypokoleniówka taka typowa.” (uczestniczka FGI, grupa piąta).

Punktem wyjścia do podejmowania takiej współpracy *„... są sfery, które znoszą w ogóle wiek, że nie myśli się w danej grupie kto jest w jakim wieku. To są rzeczy związane z pasjami: czy rękodziełem, czy muzyką, czy sportem... Tak jak na warsztatach, gdzie robi się różnego rodzaju bombki itp. Spotykają się panie, one są naprawdę w bardzo różnym wieku i nikt się nie zastanawia (...) gdzie jest ta granica. Łączy nas wspólne zainteresowanie (...) i to jest wydaje mi się takie bardziej wiążące, integrujące”* (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Grupy seniorskie organizują często działania odpowiadające na potrzeby całej społeczności albo najmłodszego pokolenia. Są to różnego rodzaju festyny, zabawy z okazji świąt, ale także wielopokoleniowe wyjazdy na basen, grupy folklorystyczne czy taneczne, spływy kajakowe itp. Pozwalają one na budowanie więzi szczególnie między pokoleniem dziadków i wnuków: *„... działa to, kiedy starsi ludzie opowiadają o swoich zdjęciach, a młodzi słuchają i wchodzi z nimi w dyskusje. Pytają kto to był, a co to za miejsce? Wtedy to rzeczywiście działa.”* (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

Taka współpraca stwarza także możliwości prostego rozwiązywania niektórych problemów, z którymi borykają się seniorzy m.in. kwestii ich mobilności: *„Takie właśnie działania międzypokoleniowe na pewno by się sprawdziły, bo wnuk pomógłby swojej babci czy*

dziadkowi dojechać na miejsce, a jednocześnie też czerpał by ze wspólnej dyskusji czy pracy jakieś doświadczenia.” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

***

Kwestie dotyczące współpracy, związane z działaniami wspierającymi aktywność seniorów na obszarach wiejskich, zostały rozpatrzone z uwzględnieniem dwóch perspektyw: bezpośredniego zaangażowania seniorów w relacje z innymi osobami, w tym również przedstawicielami instytucji czy organizacji oraz budowania współpracy pomiędzy różnymi podmiotami, działającymi na rzecz środowiska wiejskiego.

Seniorzy odnosząc się do swoich dotychczasowych doświadczeń w przeważającej większości określali możliwości współpracy z różnymi grupami osób w najbliższym otoczeniu jako dobre. Pewne obawy budzi w nich młodzież, w odniesieniu do której mniej niż połowa badanych uznała dotychczasowe próby współpracy za dobre. Natomiast analiza danych uwzględniająca różne grupy wiekowe respondentów, pokazuje pogłębianie się wraz z wiekiem ich niepewności co do możliwości podejmowania skutecznej i dobrej współpracy. Wyjątek stanowi tu współdziałanie z przedstawicielem kościoła (proboszczem).

Przygotowanie i realizacja skutecznej współpracy na terenach wiejskich wymaga również uwzględnienia specyfiki funkcjonowania tych społeczności. Niewielka liczebność mieszkańców ma dla realizacji projektów określone skutki m.in.: często wymaga zaangażowania w działania projektowe mieszkańców kilku wiosek, zaś osoby, które żyją na wsiach zazwyczaj bardzo dobrze się znają, co może ułatwiać współpracę bądź ją utrudniać w zależności od relacji pomiędzy różnymi grupami oraz poszczególnymi osobami w danej wsi. Jako jedno z interesujących rozwiązań praktycy wskazują korzystanie z pomocy zewnętrznego animatora, którego uczestnictwo może skutecznie ograniczać wpływ wzajemnych powiązań czy środowiskowych animozji szczególnie w pierwszej fazie realizacji nowych inicjatyw.

Jak wynika z relacji praktyków każda organizacja samodzielnie tworzy swoją ścieżkę współpracy z innymi podmiotami, opierając się zazwyczaj o grupowy potencjał wiedzy, wpływów i „znajomości” swoich członków. Ważnym elementem wspierającym organizację, a szczególnie ich pierwsze kroki w działaniach na rzecz różnych grup społecznych jest gotowość praktyków do dzielenia się swoimi doświadczeniami, udostępniania wypracowanych rozwiązań, wspomaganie w procesie motywowania członków danej społeczności do podjęcia nowych inicjatyw czy realizacji projektów.

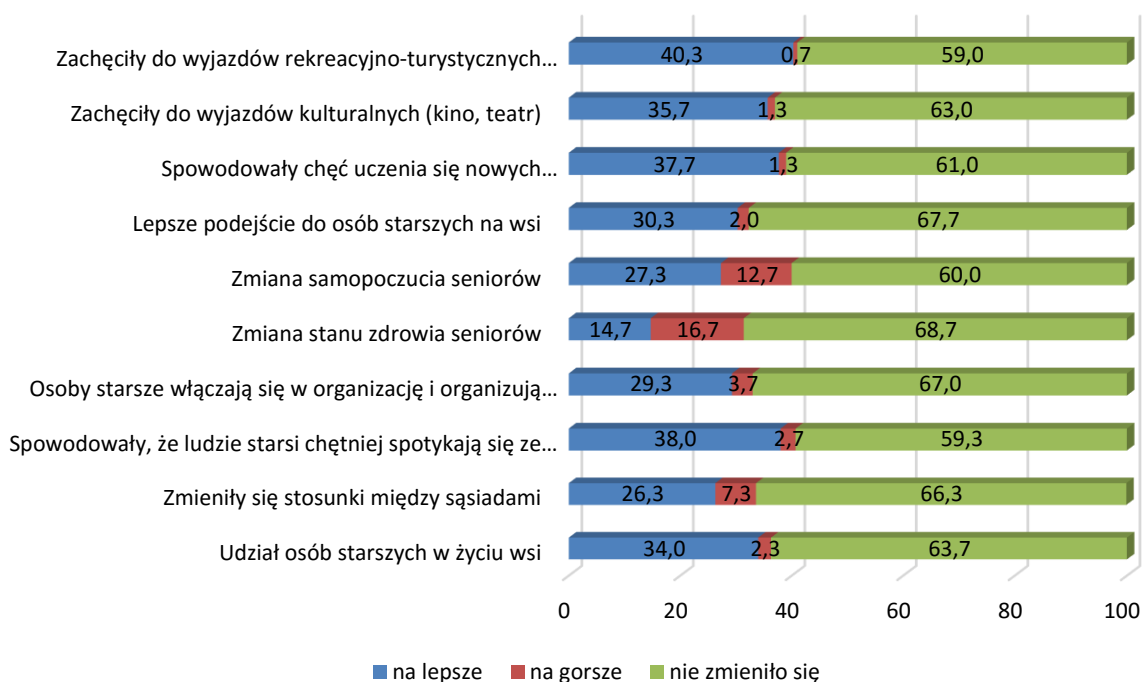
Opinie badanych na temat dotychczasowych działań i sprawdzonych rozwiązań w pracy z seniorami

W prezentowanym podrozdziale zawarte są wyniki analiz tzw. dobrych praktyk czyli bogatej bazy wypracowanych już do tej pory rozwiązań w pracy z seniorami, których skuteczność została sprawdzona w różnych warunkach. Wykorzystano tu cenioną przez praktyków tendencję do dzielenia się doświadczeniami. W rozdziale omówiono dwie kwestie: pierwsza związana jest z dostrzeganiem przez seniorów efektów działań dotychczas podejmowanych w ich środowisku, druga stanowi próbę wskazania pewnych ścieżek postępowania, które zostały już odkryte przez praktyków.

Ważnym elementem skutecznego funkcjonowania w środowisku jest wykorzystanie dotychczasowych doświadczenia i efektów działań, które już zostały wykonane. Dlatego za istotne uznano rozpoznanie opinii seniorów dotyczących zmian w życiu osób starszych, jakie mogły pojawić się w wyniku podejmowanych działań aktywizujących prowadzonych w środowisku lokalnym.

Respondenci ustosunkowywali się do dziesięciu stwierdzeń, które oceniali w trzech kategoriach: „nic się nie zmieniło”, „zmieniło się na lepsze” lub „zmieniło się na gorsze” (wykres poniżej)..

Wykres 72. Zmiany na wsi (dane % dla N=300)

Źródło: badania własne

Na podstawie analizy powyższego wykresu można wnioskować, że ponad połowa seniorów we wszystkich wskazanych stwierdzeniach nie dostrzega zmian w funkcjonowaniu osób starszych w środowisku wiejskim. Zmiany na lepsze w wizerunku funkcjonowania wsi i mieszkających w niej seniorów uwidaczniają się najbardziej w następujących stwierdzeniach:

- zachęciły do wyjazdów rekreacyjno-turystycznych, m.in. wycieczki, basen, rajdy, spływy (40,3%),
- spowodowały, że ludzie starsi chętniej spotykają się ze sobą (38%),
- spowodowały chęć uczenia się nowych rzeczy/zdobywania wiedzy (37,7%),
- zachęciły do wyjazdów kulturalnych, m.in. kino, teatr (35,7%).

Biorąc pod uwagę wcześniejsze analizy dotyczące uczestnictwa seniorów w działaniach, które przez ostatnie lata miały miejsce na wsi, wskazujące na aktywność 48,7% z tej grupy, przedstawione powyżej dane procentowe tworzą dość pozytywny obraz zaangażowania osób starszych - około 1/3 badanych dostrzega zmiany na lepsze. Warto zwrócić również uwagę na fakt, że wskazywane kategorie odpowiadają najczęstszym kierunkom aktywizacji proponowanym seniorom nie tylko na wsiach.

Zmiany na gorsze w środowisku wiejskim, które zauważają seniorzy w funkcjonowaniu osób starszych, widoczne są w następujących stwierdzeniach:

- zmiana stanu zdrowia seniorów (16,7%),
- zmiana samopoczucia seniorów (12,7%),

mają charakter indywidualny, odnoszący się bezpośrednio do ich niezaspokojonych potrzeb fizjologicznych i bezpieczeństwa), związanych ze zmianami chorobowymi podeszłego wieku, co w pewien sposób może wyjaśniać wysoki wskaźnik wypowiedzi o pogarszającej się w tym aspekcie sytuacji. Niepokojące natomiast jest stwierdzenie negatywnych zmian w obszarze relacji międzyludzkich:

- zmieniły się stosunki między sąsiadami (7,3%).

Wnioskować zatem można, że pozytywne zmiany dostrzegane są w sferze aktywności społeczno-kulturalnej seniorów, zaś negatywne odnoszą się do doświadczeń indywidualnych, jednostkowych seniorów.

Warto również podkreślić kilka zauważonych w badaniach tendencji:

- kobiety częściej niż mężczyźni zauważają pozytywnie zmiany na wsi szczególnie w obszarach związanych z podejmowaniem aktywności skierowanych na własny

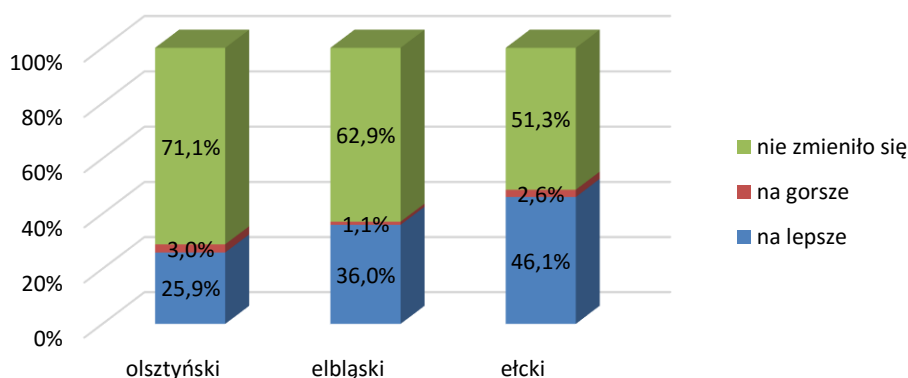
rozwój m.in. zachęcenie do wyjazdów w celach rekreacyjno-turystycznych czy kulturalnych, chęć do uczenia się czy włączanie się w organizację różnych działań,

- kobiety częściej dostrzegają pozytywne zmiany w kategoriach związanych z aktywnością osób starszych,
- im niższy wiek seniorów, tym częstsze postrzeganie zmian w środowisku wiejskim jako zmian na lepsze,
- wraz ze wzrostem wieku respondentów następuje pogorszenie sytuacji seniorów na wsi w opisywanych kategoriach.

Na końcu analizie poddano relacje między uzyskanymi opiniami seniorów a subregionami (wykresy poniżej):

- seniorzy z subregionu ęłckiego zdecydowanie częściej niż pozostali dostrzegają pozytywne zmiany w udziale osób starszych w życiu wsi (wykres),

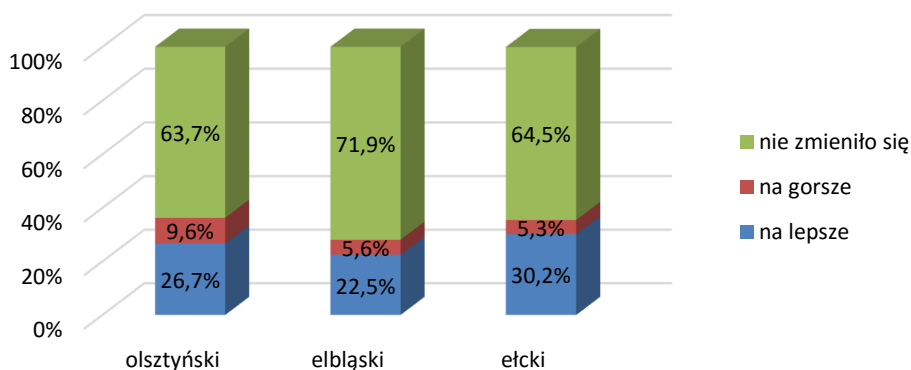
Wykres 73. Udział osób starszych w życiu wsi a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- ponad 60% respondentów wszystkich subregionów nie dostrzega zmian w stosunkach międzysąsiedzkich (wykres),

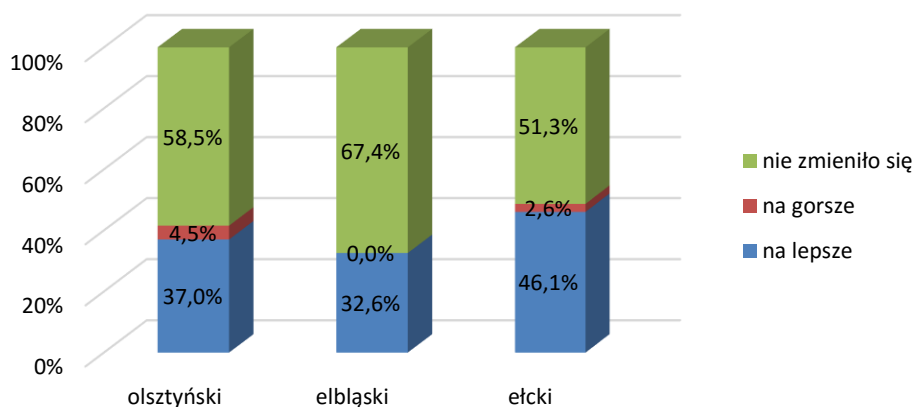
Wykres 74. Zmiany stosunków sąsiedzkich a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- co trzeci senior z subregionu olsztyńskiego i elbląskiego dostrzega pozytywne zmiany w kontaktach i spotykaniu się seniorów ze sobą (wykres),

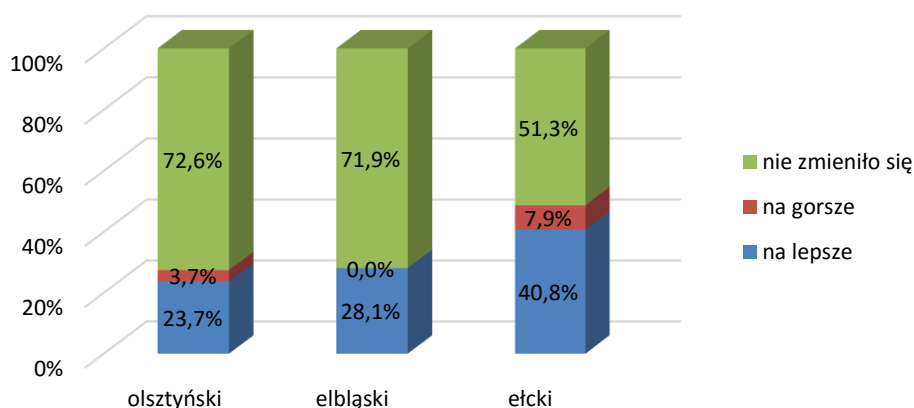
Wykres 75. Zwiększenie chęci spotykania się seniorów a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- ponad 40% seniorów z subregionu etckiego dostrzega pozytywne zmiany we włączaniu się w organizację i podejmowanie inicjatyw przez osoby starsze (wykres),

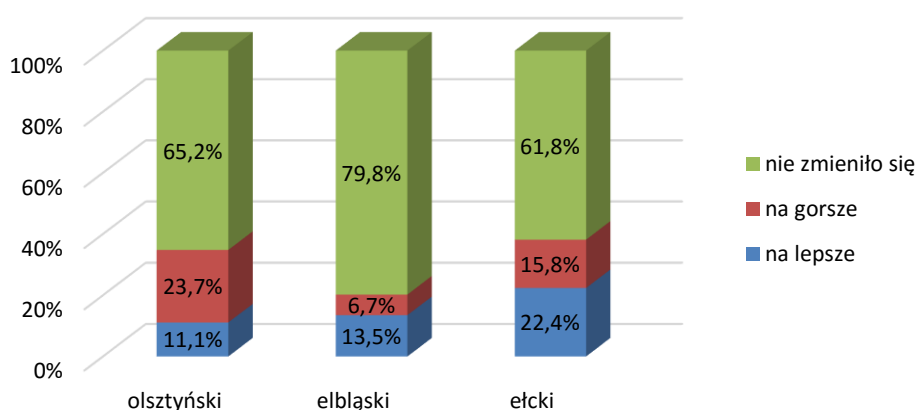
Wykres 76. Włączanie się w organizację różnych działań seniorów a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- we wszystkich subregionach stan zdrowia seniorów zdaniem respondentów nie zmienił się w przestrzeni ostatnich lat (wykres),

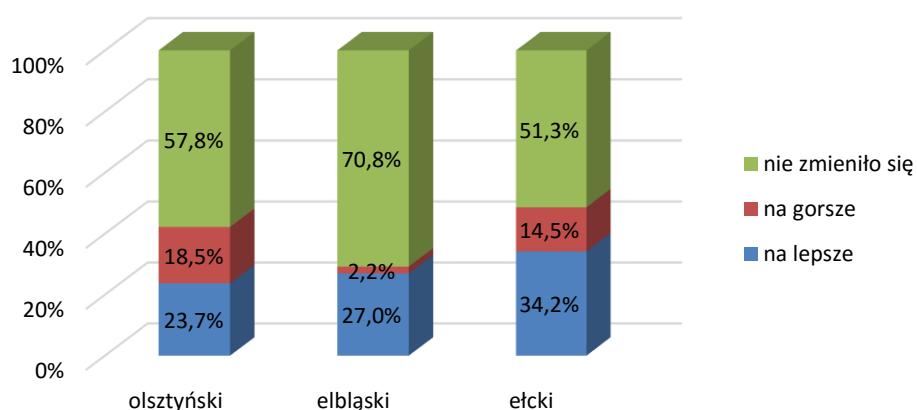
Wykres 77. Zmiana stanu zdrowia seniorów a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- kategoria odnosząca się do zmiany samopoczucia seniorów w ostatnich latach w opinii ponad połowy respondentów nie zmieniła się; z kolei najwyższą poprawę samopoczucia seniorów dostrzegają respondenci z subregionu etckiego (34,2%) (wykres),

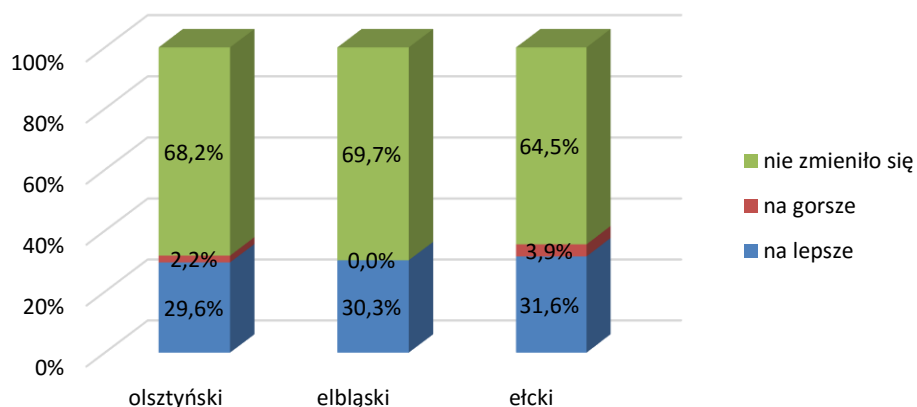
Wykres 78. Zmiana samopoczucia seniorów a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- prawie 1/3 seniorów w każdym z subregionów dostrzega lepsze podejście do osób starszych na wsi (wykres),

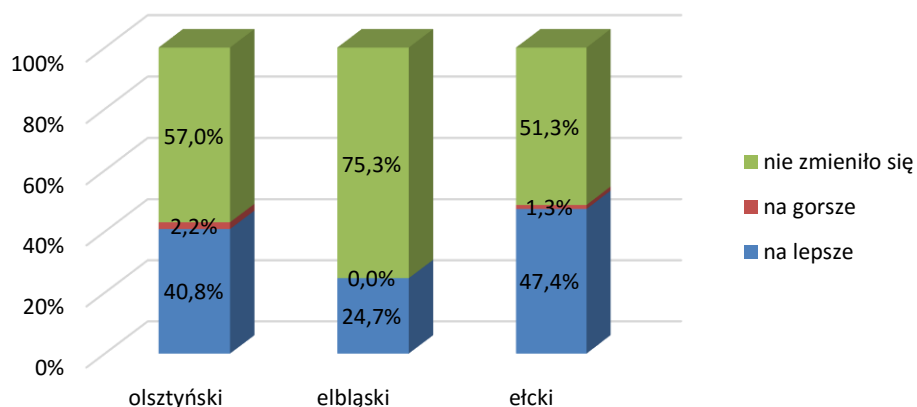
Wykres 79. Zmiana podejścia do osób starszych na wsi a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- ponad 40% respondentów z subregionu olsztyńskiego i etckiego dostrzega zmianę na lepsze w kategorii odnoszącej się do chęci uczenia się nowych rzeczy i zdobywania wiedzy (wykres),

Wykres 80. Zmiana stosunku do zdobywania wiedzy a subregiony (dane dla N=300)

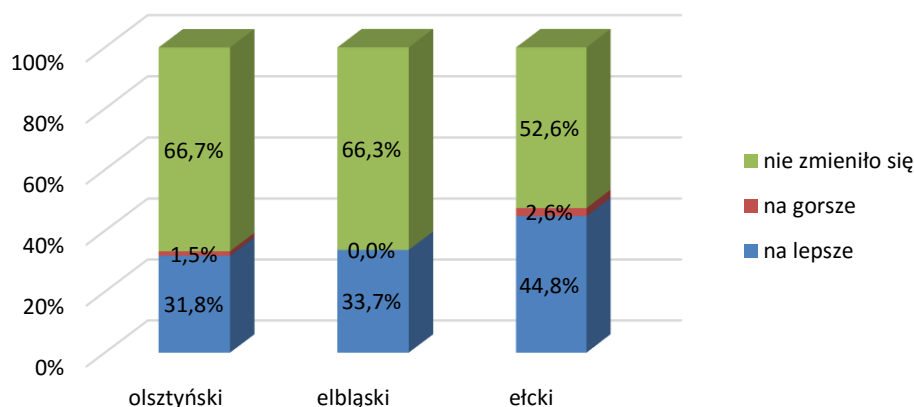

Źródło: badania własne

- prawie połowa osób zamieszkujących subregion etcki (44,8%) jest przekonania, że poprawie uległa kategoria odnosząca się do wyjazdów kulturalnych (m.in. kino, teatr) (wykres),

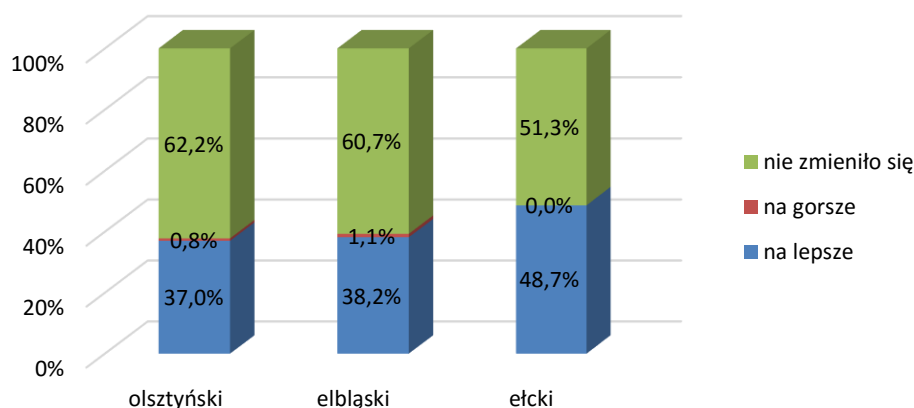
Wykres 81. Zmiany w gotowości do wyjazdów kulturalnych (kino, teatr) a subregiony
(dane dla N=300)

Źródło: badania własne

- znacząca liczba seniorów zauważa zmianę na lepsze w kategorii dotyczącej zachęcania do wyjazdów rekreacyjno-turystycznych (wykres),

Wykres 82. Zmiany w gotowości do wyjazdów rekreacyjno-turystycznych (wycieczki, basen, rajdy, spływy) a subregiony (dane dla N=300)

Źródło: badania własne

Drugi aspekt dotyczący efektywnego aktywizowania seniorów w środowisku wiejskim wyłania się z analizy wypowiedzi praktyków, którzy w nich działają. Podczas dyskusji toczonych w ramach wywiadów skoncentrowanych na problemie (FGI) wyraźnie zaznaczyło się kilka kwestii.

Po pierwsze - jako pozytywną cechę dotychczasowych działań wskazano różnorodność podejmowanych inicjatyw, która pozwala na zaspokajanie realnych potrzeb seniorów. Wynika ona między innymi z przyjmowania przez animatorów postawy otwartości w stosunku do pomysłów i propozycji wysuwanych przez samych seniorów. Chodzi

o odnalezienie takich działań, które mają pozytywny wpływ na osoby starsze w różnych zakresach, a zatem są zgodne z ich potrzebami i oczekiwaniami.

„ ... powiem o dwóch specyficznych grupach. Jedna jest skupiona wokół Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Oni są bardzo otwarci na wszystkie pomysły, Tam działa teatr, jest klub rowerowy, tam jest grupa osób, które chodzą na aerobik, grupa osób, która chodzi na basen i szereg innych. Jest też druga grupa i ich satysfakcjonuje cotygodniowa zabawa z koszykiem (...) Oni przychodzą i nie jest im potrzebna aktywność, co tydzień spotykają się i po prostu tańczą” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

Kolejna wypowiedź prezentuje odmienną grupę *„ ... grupa osób starszych spotyka się w związku z nabożeństwami majowymi przy kapliczce... wspólnie tam modlą się i tak dalej... To też jest swego rodzaju aktywność, fakt, że związana z wyznaniem, ale myślę, że pozytywnie wpływa na te osoby starsze.”* (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Inny przykład pokazuje wieloletnią działalność stowarzyszenia, której atutem jest elastyczność:

„ ... Stowarzyszenie po prostu działa, a głównym celem jest podnoszenie poziomu życia na wsi (...) w kierunku tego, co mają w mieście. Nasza działalność idzie po prostu w różnych kierunkach: współpraca międzynarodowa, wolontariat krajowy ten długoterminowy i wolontariat międzynarodowy. Podejmowaliśmy się różnych działań takich, na które było zapotrzebowanie i z których coś zostało. Na przykład powstał Senior Klub, (...) Klub Ligi Ochrony Przyrody” (uczestnik FGI, grupa druga)

„ ... działalność naszego stowarzyszenia nie jest działalnością, która jest jednokierunkowa. (...) nie ma zapotrzebowania, nie ma chęci to my tego nie robimy. (...) Działalność stowarzyszenia jest stała, ale zmieniają się kierunki (...) nagle okazuje się, że jest coś co jest potrzebne, są chętni, którzy by się zaangażowali, którzy by jeszcze do tego wsparli... to idziemy w tym kierunku.” (uczestniczka FGI, grupa druga).

Ważnym elementem pracy organizacji i stowarzyszeń są także inicjatywy uwzględniające potrzeby całej społeczności wsi, np. o charakterze administracyjnym czy rozwijające infrastrukturę:

„ ...takie działania po prostu są robione (...) pomoc w różnych sprawach typu administracyjnego czy prawnego. Mamy członków, którzy pracują w sądzie, są doradcami zawodowymi (...) zawsze można zapytać (...). Załatwiliśmy też robienie opłat bez prowizji (...) musiało się to oprzeć o ministra finansów, (...) ale u nas w tym biurze każdy może przyjść, kto ma taką potrzebę i wpłacić pieniądze za swoje media na przykład (...) nie płacą żadnych prowizji nie wyjeżdżając do miasta. ” (uczestnik FGI, grupa druga).

„... to dzięki działaniom członków stowarzyszenia jest internet,” (uczestnik FGI, grupa druga)

Dyskusje praktyków ujawniły skuteczne i długotrwałe działania zaczynającą się zazwyczaj od niewielkich inicjatyw, wokół których stopniowo skupiają się nowe pomysły i nowi ludzie, osoby i instytucje wspierające. Ta metoda „małych kroków” pozwala w efekcie na rozrastanie się działania, które tworzy swego rodzaju „patchwork” – niezwykle całość opartą na różnorodności. Pod wspólnym mianownikiem zaspokajania potrzeb mieszkańców wsi mogą znaleźć w niej miejsce zarówno działania systemowe, jak i incydentalnie pojawiające się imprezy.

„... tak faktycznie jest kilka takich rzeczy, spraw, które wpływają właściwie na całość, (...) zwykle zaczynamy jakieś tam drobne działania (...) a jak później się to rozpatruje to to było potężne działanie.” (uczestniczka FGI, grupa druga).

W pracy w środowisku wiejskim ważne jest bazowanie na potencjałach mieszkańców wsi, ale także za istotne uznają budowanie sieci wsparcia, która pomaga w przewyżnianiu pojawiających się trudności. Taka sieć może być tworzona dwojako: w najbliższym środowisku, poprzez uzyskiwanie poparcia i pomocy od osób indywidualnych, przedsiębiorstw czy instytucji lub przez współpracę z organizacjami seniorskimi w województwie np. Siecią na Rzecz Seniorów Warmii i Mazur, Federacją Organizacji Socjalnych FOSa:

„... dużo bazujemy na członkach wspierających. Wiadomo, podstawą są członkowie stowarzyszenia, to jest siła (...), ale współdziałają z nami członkowie wspierający, partnerzy, którzy są dla nas po prostu ważni (...) wspierają nas nie tylko finansowo czy rzeczowo, ale też intelektualnie.” (uczestnik FGI, grupa druga).

„... należymy do sieci (...), więc to są nasze siły po prostu. Jeśli czegoś nie możemy zrobić sami, to korzystamy z tych możliwości, które mają nasi partnerzy, albo organizacje, do których my należymy i (...) bierzemy wiele” (uczestnik FGI, grupa druga).

Rozszerzanie działalności przejawia się także w nowych inicjatywach organizacji działających w środowiskach miejskich, które są skierowane do mieszkańców wsi. Taką aktywność wykazują między innymi Uniwersytety Trzeciego Wieku:

„...w tej chwili skupiamy około 160 członków, w tym co najmniej 45 osób to są mieszkańcy wsi, ale uważamy, że to jest mało (...) więc jestem tutaj na tym szkoleniu, żeby się nauczyć tego, jak zmotywować ludzi, mieszkańców wsi, żeby do nas przyszli. Bo rzeczywiście w wielu ludziach tkwi ogromny potencjał, gdzieś tam duszony przez lata” (uczestniczka FGI, grupa pierwsza).

Jednym z istotnych problemów, z jakimi spotykają się praktycy działający w środowiskach wiejskich jest zapoczątkowanie wspólnej pracy z seniorami, zmotywowanie osób starszych do „wyjścia ze swojej skorupy”. Znalezienie argumentów przekonujących do podjęcia aktywności jest czasami bardzo trudne. Jednym z często stosowanych sposobów jest organizowanie spotkań:

„... na spotkanie, które zorganizował sołtys przyszło wiele osób, nie tylko młodzi ale i starsi, głównie zależało nam na tym, żeby przyszły osoby starsze. Pan sołtys wiedział, że my przyjedziemy i będziemy zachęcali ich do tego, żeby wstąpili do UTW (...) Trzy osoby się zapisały i te trzy osoby uczestniczą teraz w naszych spotkaniach” (uczestnik FGI, grupa pierwsza).

Sprawdzonym pomysłem na zachęcenie osób do udziału we wspólnych inicjatywach jest tworzenie oferty wielopokoleniowej, w której jest miejsce na występy dzieci, lub zapraszanie spersonalizowane:

„... jak organizujemy cokolwiek i chcemy, żeby ludzie liczniej przyszli na jakąś imprezę czy wydarzenie kulturalne, to zawsze występują dzieci. Wtedy wiemy, że na pewno przyjdą też i rodzice i dziadkowie” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

„... na samym początku działania zaobserwowałyśmy, że kiedy organizowałyśmy przykładowo Dzień Babci i indywidualnie każda z Pań dostała pisemne czy ustne zaproszenie, z własnym imieniem, to autentycznie miałyśmy 60 babć, razem z dziadkami przychodzili” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Praktycy zauważają także skuteczność pomysłów stosowanych przez inne organizacje: *„... oni przesyłają raz na pół roku takie indywidualne podziękowanie, jakieś dyplomy, jakąś książkę i to jest bardzo ważne (...). Wiele osób w związku z tym czuje z nimi więź.”* (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

W pozyskiwaniu przychylności seniorów dla działań aktywizujących mogą być również pomocni lokalni liderzy:

„... to co może aktywizować, to czasem nie takie rzeczy systemowe czy jakieś ogólne zasady, ale takie specyficzne sytuacje nawet dotyczące tego, kto to robi, jaką jest osobowością danej społeczności lokalnej. Czy jest szanowany czy raczej jest takim samozwańczym liderem, który coś działa, ale nie za dużo osób go akceptuje i część go unika. (...) na przykładzie, osoba zaangażowała się w Uniwersytet Trzeciego Wieku, bo pomyślała, że coś może poprowadzi dla jakiejś grupy (...) a wcześniej była człowiekiem mocno działającym w różnych sferach społecznych, takim zaangażowanym i też lubianym (...) i była taką osobą znaną. To jak zostały ogłoszone te nabory na jej zajęcia i się panie podowiadowały kto to

będzie prowadził, to się okazało, że osób jest tyle, że trzeba dwie grupy zrobić (...). Tak, że to też jest ważne, szczególnie w małej społeczności na wsi.” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Do powiadamiani osób o różnych działaniach mogą być też w pewnym stopniu wykorzystywane nowe media: „...ja mam bazy danych w komputerze i wszystkim wysyłam maile, zaproszenia, są plakaty (...) i ja jeszcze wysyłam dzień przed tym większości sms-y i frekwencja jest. Ale ja widzę..., rozmawiam też z ludźmi i mówię <no i nie byłaś, a miałaś być>, a ona mówi <nie przysłałaś mi sms-s, a zawsze przysyłasz>. (...) takie są czasy, że informacja musi być...” (uczestniczka FGI, grupa czwarta).

Z doświadczeń praktyków działających na terenach wiejskich wyraźnie wynika, że istotne jest dopasowanie oferty działań do grup wiekowych seniorów. Swoje wyraźne odniesienie w praktyce mają przede wszystkim fizjologiczne ograniczenia w funkcjonowaniu grupy 80+. Często dla grupy osób rzadko opuszczającej domy przygotowywane są inicjatywy związane z celebrowaniem kolejnych urodzin, ale przede wszystkim chodzi o codzienną pomoc i wsparcie:

„... w swojej wiosce zaczęłam prowadzić „Pamiętajmy o seniorach”, żeby te najstarsze osoby, które już nie są mobilne, które siedzą w domu schorowane... po prostu mam wypisane ich daty urodzin i jakąś wiązankę kwiatów czy coś kupuję (...) i rozmawiamy. To jest takie przeżycie” (uczestniczka FGI, grup trzecia).

„... była seniorka, która już po prostu nie wychodzi z domu (...) i sąsiadka, dotąd prawie się nie znały, (...) ale od czasu kiedy zaczęliśmy się tu spotykać okazało się, że się odwiedzają (...) Sąsiadka codziennie idzie do niej, bo tamta nie chodzi, robi jej zakupy, przychodzi na pół godzinki, godzinkę, rozmawiają (...)” (uczestniczka FGI, grupa druga). Warto zauważyć, że zaangażowanie w pomoc najstarszym członkom społeczności często jest ofiarowana przez młodszych seniorów i przyjmuje postać wolontariatu, czasami realizowanego poprzez rozmowę telefoniczną (inicjatywa „Ciepły telefon”).

***

Analiza opinii seniorów dotyczących zmian, jakie zachodzą w ich funkcjonowaniu w środowisku lokalnym, które można wiązać z podejmowanymi w ostatnich latach działaniami aktywizującymi wskazuje, że około 1/3 badanych osób uważa, że takie zmiany zachodzą, (choć nie zawsze określane są jako pozytywne). Projekty, o których wiedzą i w których uczestniczą seniorzy na wsiach skupiają się zazwyczaj na wspieraniu integracji środowiska i działaniach na rzecz zmniejszenia izolacji seniorów. Są to m.in. zachęty do wyjazdów rekreacyjno-turystycznych (np. wycieczki, basen, rajdy, spływy) i wyjazdów kulturalnych (np. kino, teatr), a także motywowanie do uczenia się nowych

rzeczy/zdobywania wiedzy. Uzyskane wyniki wskazują na widoczne efekty inicjatyw podejmowanych w ostatnich latach na terenach wiejskich. Zatem choć znaczna część badanych seniorów nie dostrzega wspomnianych zmian, to ostrożnie, ale z pewnym optymizmem można uważać ten stan za dobry punkt wyjścia do podejmowania dalszych działań skierowanych na wspieranie osób starszych.

Wypowiedzi praktyków podejmujących różnorakie inicjatywy na rzecz wsi i jej mieszkańców pozwoliły na wyodrębnienie kilku sprawdzonych rozwiązań. Wyraźnie zostały podkreślone pozytywne efekty różnorodności i elastyczności inicjatyw. Na obszarach wiejskich powinno znaleźć się miejsce dla funkcjonowania grup seniorskich o różnym charakterze i celach, a co za tym idzie wszelkich działań zaspokajających potrzeby seniorów. Doświadczenia praktyków wskazują również, że sprawdzającym się w warunkach wiejskich sposobem działania jest rozpoczynanie od niewielkich inicjatyw i sukcesywnego skupiania wokół nich kolejnych pomysłów, a także osób i instytucji/organizacji wspierających.

Ujawniono również szczególne trudności pojawiające się zazwyczaj na wstępnym etapie działania. Są one związane z motywowaniem seniorów do podejmowania aktywności. Wśród rozwiązań sprawdzonych w praktyce znalazły się m.in. bezpośrednie rozmowy z grupami seniorów, propozycje działań wielopokoleniowych, czy zindywidualizowane zaproszenia do działania, które związane są z zaspokajaniem potrzeb przynależności i uznania osób starszych. Praktycy uznali także, że znaczące miejsce w zachęcaniu seniorów do angażowania się w różne działania mogą mieć osoby cieszące się zaufaniem i wychodzące z interesującymi propozycjami, czyli lokalni liderzy.

Istotne jest też wyodrębnienie potrzeby stosowania różnych ofert dla seniorów w trzecim i czwartym wieku. Obok działań aktywizujących pojawiają się również wyraźnie zaznaczone działania o charakterze socjalnym i opiekuńczym skierowane do najstarszych przedstawicieli tej grupy.

Wnioski i rekomendacje

Wnioski

Analizując pejzaż współczesnej wsi polskiej należy podkreślić, że w dużej mierze został on ukształtowany przez integrację Polski z Unią Europejską. Dzięki korzyściom płynącym z działań wspólnotowych, pozytywne przemiany o charakterze społeczno-gospodarczym nabrały tempa a ich zakres i dynamika odcisnęły trwałe ślady na nowo zarysującym się obrazie wsi. Badany przez różne ośrodki (CBOS, GUS, Diagnoza społeczna) poziom kapitału ludzkiego, społecznego oraz kondycja ekonomiczna polskiej wsi i rolników wskazuje na zmniejszanie się dystansu między środowiskiem wiejskim i miejskim. Wieś stanowi coraz atrakcyjniejsze miejsce do życia dla wielu osób migrujących z miasta. Zmniejsza się również przepaść w obszarze edukacji, korzystania z nowoczesnych technologii, jak i w obszarze społecznej aktywności.

Wieś polska boryka się nadal z wieloma problemami między innymi z ubóstwem i bezrobociem. Mieszkańcy wsi stanowią ponad 60% osób żyjących w naszym kraju w skrajnym ubóstwie, a najwyższa stopa ubóstwa występuje w województwie warmińsko-mazurskim i świętokrzyskim. Stopniowo, choć dość wolno zaciera się podział na Polskę A i Polskę B np. pod względem poziomu dochodów, wskaźników edukacyjnych i podstawowej infrastruktury.

Przemiany na wsiach nie ominęły żadnego ze środowisk wychowawczych tj.: rodziny, środowiska sąsiedzkiego, szkoły, środowiska lokalnego czy okolicznego. Dynamicznie zmieniające się realia dotknęły również bardzo delikatnej sfery życia mieszkańców wsi a mianowicie sfery społeczno-obyczajowej. Szczególnie dotkliwa jest izolacja i wykluczenie osób starszych, a wiąże się to z wydłużaniem życia seniorów coraz częściej żyjących tylko ze współmałżonkiem bądź w jednoosobowym gospodarstwie domowym. Osamotnieniu temu towarzyszy zjawisko osłabienia pozarodzinnych, nieformalnych związków na wsiach, w tym kontaktów sąsiedzkich, a także brak miejsc sprzyjających integracji i brak działań motywujących do podejmowania aktywności przez osoby starsze. Uszczuplenie rodzinnych sieci, które będzie jeszcze bardziej zauważalne w najbliższych latach, a wynika z przemian demograficznych i przemian wartości społecznych, w perspektywie długookresowej rodzi konieczność wzmocnienia pozarodzinnych, nieformalnych związków w celu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu seniorów.

Mimo zmniejszaniu się społeczno-ekonomicznego dystansu dzielącego wieś od miasta, środowisko wiejskie zachowało pewną swoistość, której nie można pominąć w działaniach o charakterze inkluzyjnym, w szczególności w odniesieniu do seniorów. Dla osób w trzecim i czwartym wieku trudnym do przyjęcia jest tempo i zakres zachodzących wokół nich zmian, na które w większości nie mają wpływu, ale które ich dotyczą i które odczuwają. System aksjonormatywny seniorów nie przystaje często do dzisiejszych realiów, w których czują się wyobcowani i zagubieni.

Potrzeby osób starszych na wsiach województwa warmińsko-mazurskiego nie różnią się zasadniczo od potrzeb seniorów w kraju. To co różnicuje wyniki badań to splot bio-psycho-społecznych, kulturowych i ekonomicznych uwarunkowań związanych z kształtowaniem się przestrzeni społecznej naszego województwa.

Przeprowadzone badania wykazały, że w obszarze potrzeb określanych przez A. Masłowa jako podstawowe tj. potrzeb fizjologicznych i bezpieczeństwa w sposób wyraźny zaznacza się kwestia potrzeb związanych ze zdrowiem. Brak poczucia zabezpieczenia potrzeb połączonych z zachowaniem zdrowia ma średnio co czwarty senior, podczas gdy ponad 90% respondentów deklaruje, że bardzo dobrze lub przeciętnie zaspokaja potrzeby żywieniowe i mieszkaniowe. Na deficyt w zaspokajaniu tychże potrzeb zwracają uwagę praktycy pracujący w środowiskach wiejskich. Analiza uzyskanych danych empirycznych wykazała, że wpływ na zaspokajanie wszystkich z tej grup potrzeb mają dwie podstawowe zmienne demograficzne: wiek seniorów (im starszy senior tym słabiej zaspokajane potrzeby, wyraźnie zaznacza się w tym wypadku grupa seniorów po 80 roku życia) oraz typ gospodarstwa domowego, jakie prowadzą (potrzeby osób samotnych, których rosnąca grupa wynika z singularyzacji seniorów na wsiach, są zaspokojone w mniejszym stopniu).

Kolejne w hierarchii potrzeb, potrzeby afiliacyjne, których zaspokajanie wiąże się z wieloma uwarunkowaniami, mają swoją złożoność i są odmiennie warunkowane. Przeważająca większość osób starszych wskazuje na poczucie bycia ważnym, szczególnie w środowisku rodzinnym i lokalnym, jednak wraz z wiekiem narasta poczucie bycia mało użytecznym, niepotrzebnym. Życie w gospodarstwie jednoosobowym powoduje wyobcowanie ze wspólnoty prowadząc do swoistego wyłączenia z partycypacji w życiu wsi.

Wieś postrzegana jest z reguły jako środowisko, w którym istnieje dobry przepływ informacji między mieszkańcami jednak z uzyskanych wypowiedzi wynika, że tylko nieco ponad połowa osób starszych wie o podejmowanych w najbliższej okolicy inicjatywach, przy czym wiedza ta jest zdecydowanie częstsza u osób z wykształceniem średnim i wyższym, zaś wraz z zaawansowanym wiekiem spada odsetek osób, które znają ofertę proponowanych

działań. Zdecydowanie częściej z zaproszeniem do działania spotykają się grupy młodszych i lepiej wykształconych seniorów, i to one głównie decydują się na uczestnictwo w przygotowanych propozycjach. Najmniejszą wiedzę w tym zakresie mają osoby zamieszkujące samotnie. Warto w tym miejscu przedstawić przytaczane najczęściej przez badanych formy uczestnictwa w zajęciach- dominowały zajęcia o charakterze ludycznym (m.in. jarmarki, festyny, majówki, dożynki), integracyjno-rekreacyjnym (m.in. spotkania, wycieczki), kulturalno-artystycznym (m.in. rękodzieło, chór, kino, teatr), edukacyjnym (m.in. warsztaty, Uniwersytet Trzeciego Wieku) oraz sportowym (m.in. basen, taniec, nordic walking).

Z analizy wyników badań wynika jasno, że seniorom brakuje miejsc w których mogliby się spotykać i realizować swoje zainteresowania. Jedynie około 30% badanych potrafiło wskazać takie miejsca w swojej miejscowości. W odpowiedzi na pytanie o przestrzeń, w której najczęściej spędzają czas wolny, zdecydowana większość respondentów wskazała przede wszystkim na własny dom (81% odpowiedzi). Oznacza to, że osoby starsze na wsiach realizują przede wszystkim „domocentryczny” styl życia, co może prowadzić do izolacji społecznej, a w konsekwencji skutkować rozluźnieniem kontaktów i więzi ze środowiskiem lokalnym. Tendencje domocentryczne nasilają się wraz z wiekiem, a także na skutek zamieszkiwania w jednoosobowym gospodarstwie domowym. Wyniki badań określające potrzebę podejmowania różnych rodzajów aktywności napawają jednak optymizmem, gdyż seniorzy niezależnie od różnych cech demograficznych wyrażają chęć podejmowania różnych rodzajów aktywności w tym aktywności edukacyjnej, społecznej, sportowo-rekreacyjnej, turystyczno-krajoznawczej itd.

Grupa badanych seniorów wskazywała również na czynniki, które mogłyby skłonić ich do podejmowania aktywności. Dominowała wśród nich poprawa stanu zdrowia, wskazywano również na odpowiadające ich zainteresowaniom warsztaty i szkolenia, pojawienie się organizatora w środowisku, a także dobre relacje między ludźmi. Jedynie co czwarty senior jako istotny czynnik motywujący do zaangażowania wskazał pomoc finansową.

Seniorzy wskazywali na szereg barier utrudniających im podejmowanie różnych form aktywności w środowisku wiejskim. Wyniki badań pozwoliły zidentyfikować te bariery.

Najczęściej wskazywaną przez seniorów barierą wewnętrzną jest ich stan zdrowia. Mimo zróżnicowań w zakresie kondycji zdrowotnej, wieku i wykształcenia znaczna większość badanych deklaruje chęć brania udziału w różnych formach aktywności. Znaczącą barierą wewnętrzną jest autostereotypizacja seniorów przejawiająca się w przekonaniu, że nie warto zajmować się osobami starymi oraz towarzyszące im poczucie bycia niepotrzebnym, czy

mało znaczącym. Jednym z kluczowych ograniczników w podejmowaniu aktywności jest również lęk przed ośmieszeniem się. Należy również podkreślić, że mężczyźni w większym stopniu niż kobiety wskazywali na bariery wewnętrzne jako demotywatory dla podejmowania przez nich aktywności.

Analizując bariery zewnętrzne zarówno badani seniorzy, jak i praktycy pracujący w środowiskach wiejskich wskazywali na trzy czynniki wyraźnie przeszkadzające w działaniach aktywizujących, są to: brak stałych miejsc spotkań, trudności w dotarciu do nich i ograniczone fundusze - rozumiane dwojako – jako zasoby portfeli samych seniorów i środki pozyskiwane na finansowanie różnych form działania.

Jako barierę wskazywano także polaryzację wsi na starych-rdzennych mieszkańców i nowych mieszkańców- najczęściej imigrantów z miasta. Podnoszono również kwestię konfliktów między różnymi grupami seniorów.

Istotnym problemem w budowaniu aktywności w środowiskach wiejskich jest brak liderów/animatorów, którzy koordynowaliby działania w środowisku, a także brak systemowych rozwiązań w tym zakresie.

W przeprowadzonych badaniach seniorzy zadeklarowali dużą otwartość na współpracę z różnymi osobami, grupami czy podmiotami co stanowi dobrą kanwę do podejmowania różnego typu działań, w tym również działań międzypokoleniowych, Starając się budować rozwiązania systemowe konieczne jest uwzględnienie splotu wielu czynników tj.: specyfiki środowiska wiejskiego (typu wsi), w tym jego wielkości, zastanej bazy materialno-lokalowej, kapitału społecznego, rozpoznania dotychczasowych praktyk, poznania miejscowych liderów, itp.. Analiza wyników badań wskazuje na potrzebę korzystania z animatorów zewnętrznych, (być może we współpracy z lokalnymi liderami), którzy mogliby lepiej poradzić sobie z wewnętrznymi animozjami panującymi w społecznościach seniorów.

Rekomendacje

Zaprezentowane wyniki badań i wyprowadzone z nich wnioski dają podstawę do próby skonstruowania ogólnych wskazań, które zarysowują kierunek działań najlepiej odpowiadający na zdiagnozowane potrzeby i oczekiwania seniorów ze środowisk wiejskich województwa warmińsko-mazurskiego.

Ujawniający się w analizie materiału badawczego syndrom „znikającej ławeczki” symbolizuje zmianę, odchodzenie od tradycyjnej struktury organizacyjnej i społeczno-kulturalnej wsi, a w zasadzie nie tyle świadome odchodzenie mieszkańców od obowiązujących wcześniej wzorców, ile swoistą redukcję związaną z zanikaniem

podstawowych czynników tworzących tradycyjny wiejski łań, a która wynika z postępu technologicznego i ogólnych przemian społeczno-gospodarczych kraju. Procesy zidentyfikowane w efekcie omawianych badań wymagają uporządkowania i wpisania na nowo w dynamicznie zmieniający się obraz wsi. „Znikające ławeczki” wskazują na konieczność tworzenia nowych miejsc w środowisku wiejskim, które obejmowałyby przestrzeń do aktywnego działania i integracji społecznej. Chodzi w tym wypadku o budowanie miejsc dwojakiego rodzaju: miejsca jako konkretnej, fizycznej przestrzeni spotkań oraz miejsca jako przestrzeni społeczno-kulturowej, obszaru tworzenia nowych wzorców działania, ale również integrowania elementów tradycji i nowości.

Istnieje duże zapotrzebowanie na tworzenie na wsiach pomieszczeń z przeznaczeniem na użytkowanie ich do celów społeczno-kulturalnych lub innych aktywności mieszkańców. W niektórych miejscowościach nie wymaga to budowania od podstaw, bardzo często wystarczy zagospodarowanie budynków, które pierwotnie miały inne przeznaczenie lub od pewnego czasu są niewykorzystywane. Sposobów pozyskiwania takich pustostanów czy pomieszczeń nadających się do zaadoptowania, należących do różnych instytucji (np. szkoły, straży pożarnej, kościoła) czy lokalnych przedsiębiorstw, jest wiele. Niestety, liczne samorządy stopniowo pozbywały się budynków przeznaczonych do użyteczności publicznej, a co za tym idzie w wielu wioskach przygotowanie odpowiedniego miejsca wymaga większych nakładów. Niemniej często zaangażowanie określonej grupy, np. seniorów, w budowanie, remontowanie i przystosowywanie tych miejsc do użytku jest silnym bodźcem integrującym. Miejsca te mają jednak przede wszystkim dawać osobom starszym zamieszkującym na wsi poczucie stałości, stanowić trwały punkt odniesienia, do którego można powracać. Wymaga to zatem systematyczności ich funkcjonowania, ustalenia stałych godzin, w których miejsce jest do dyspozycji mieszkańców, bez względu na frekwencję czy, dominujący zazwyczaj w rozliczaniu działań społecznych, wskaźnik efektywności. Mechanizmy wolnego rynku oparte na szybkim wypracowywaniu odpowiedniej koniunktury tylko w niewielkim stopniu znajdują tu zastosowanie. Szczególnie w pierwszej fazie budowania aktywności w danym środowisku wiejskim niezbędna jest cierpliwość i tworzenie krok po kroku zaufania do nowych inicjatyw i pomysłów. Dla osób aktywnych „z natury” miejsce może stanowić trampolinę, kumulować dodatkową energię i zwiększać zakres dotychczasowego działania. Z kolei dla osób wycofanych, często ograniczonych przez ułomności związane z podeszłym wiekiem, duże znaczenie może mieć samo dotarcie do tego miejsca i pobyt tam, nawet bez podejmowania konkretnej aktywności. Zarówno powołanie takiego miejsca, jak i organizacja jego późniejszego funkcjonowania wymaga wpisania go

w strukturę działań samorządowych i politykę senioralną, przede wszystkim w obszarze finansowania takiej inicjatywy i związanych z nią potrzeb, np. dotyczących transportu seniorów zamieszkujących w sąsiednich wioskach.

Równie ważne jest zajęcie się budowaniem mentalnego wymiaru nowego „miejsca”, zdecydowanie wykraczającego poza fizyczne granice pomieszczeń, opartego na otwartości na inicjatywy i pomysły, ułatwiającego komunikację oraz porozumienie między mieszkańcami, wspierającego budowanie pozytywnych międzyludzkich i międzygrupowych relacji. Aby taka przestrzeń tętniła życiem i odpowiadała rzeczywistym potrzebom i oczekiwaniom seniorów, muszą być oni w niej pełnoprawnymi gospodarzami, decydować o jej podstawowych ramach działania, korzystając oczywiście ze wsparcia samorządu, instytucji, organizacji pozarządowych, a także profesjonalnych animatorów. W przeprowadzonych badaniach wskazywano na skuteczność działań w środowisku wiejskim podejmowanych przez liderów zarówno lokalnych, jak i wchodzących z pomysłami z zewnątrz. W tym przypadku ciekawym pomysłem może być połączenie sił tych aktywistów. Praca i doświadczenia każdego z nich posiadają niezaprzeczalne atuty, pozwalające na sprawne radzenie sobie z różnymi trudnościami i wielokrotnie doskonale się uzupełniają. Warto pamiętać również, że dodatkową wartością w pracy animatorów/edukatorów jest posiadana przez nich profesjonalna wiedza z zakresu pracy z seniorami, a także umiejętności wstępnego diagnozowania czy prowadzenia autoewaluacji podejmowanych działań. Szkolenia takiej grupy specjalistów, realizowane w obecnej chwili przede wszystkim przez organizacje pozarządowe, zwiększają niewątpliwie skuteczność działań prowadzonych w różnych środowiskach seniorskich. Ważnym sprzymierzeńcem w tworzenia pozytywnego nastawienia wiejskiej społeczności do różnorodnej aktywności seniorów i budowania „ławeczki porozumienia” może być lokalny samorząd. Praktycy podkreślają jednak, że szczególnie uważać należy, aby jego rola doradcza i wspierająca nie została zdominowana przez funkcje nadzoru i kontroli. Istotnym graczem na polu działania w lokalnych środowiskach są przede wszystkim organizacje pozarządowe, powoływane oddolnie i doskonale znające specyfikę społeczności, w których działają. Ich biegłość w rozpoznawaniu miejscowych kontekstów różnych działań, rozumienia charakterystycznych dla danej grupy mechanizmów funkcjonowania, drobnych animozji układów daje doskonale podstawy do podejmowania takich inicjatyw, które wynikają z rzeczywistych potrzeb mieszkańców, a także możliwości ich efektywnego przeprowadzania.

Z kolei próba identyfikacji potrzeb seniorów w środowiskach wiejskich, ich oczekiwań, a także obszarów rzeczywistej i deklarowanej aktywności, ujawniła przede wszystkim ich

wielość, dodatkowo różnicowaną przez wiek, płeć, wykształcenie czy rodzaj gospodarstwa domowego osób starszych. Próby wspierania seniorów w zaspokajaniu ich potrzeb z grupy podstawowej, jak i tych wyższego rzędu, wymagają w świetle tych wyników nie tyle spektakularnych, ale jednocześnie incydentalnych działań, co raczej oferty szeregu niewielkich inicjatyw, wpisujących się po części w rytm codziennego życia, które wspólnie tworzą pewną mozaikę o niepowtarzalnym wzorze, charakterystycznym wyłącznie dla określonej zbiorowości. Takie działania, określane czasami jako patchworkowe, wymagają jednak pewnych stałych filarów, spinających wszystkie podejmowane aktywności, zapobiegających powstawaniu chaosu, wprowadzających we wspólnotową przestrzeń wyraźny zamysł działania. Potrzebne są zatem działania systemowe, podtrzymujące pewien podstawowy rytm pracy, operujące wypracowanymi na szerszym forum zasadami funkcjonowania, ale jednocześnie na tyle elastyczne, aby odpowiadać na kształtujące się w toku aktywności, specyficzne zapotrzebowania grup seniorskich na wsiach.

Wydaje się, że udaną próbą połączenia tych wszystkich wymogów jest przedstawiana wcześniej Inicjatywa Silver Sharing. Podejmowane w jej ramach działania mają charakter systemowy, oparty na wypracowywanych w środowisku partnerstwach i opierają się na trzech głównych filarach: 1) aktywności społecznej uwzględniającej środowiskowy kapitał społeczny, 2) szeroko pojętej edukacji obejmującej zarówno przyszłych animatorów/edukatorów społecznych, jak również bezpośrednio skierowanej do grup seniorów, a nawet mogącej stanowić dobrą podstawę do rozpoczęcia procesu uczenia się organizacji (por. Senge 2005), 3) aktywności prozdrowotnej i turystycznej, wspierających zarówno profilaktykę zdrowia, jak i niezbędne elementy rehabilitacji oraz potrzebę eksploracji i rozpoznawania nowych terenów. Rozbudowany profil tej inicjatywy pozwala na zachowanie dużej elastyczności w szczegółowych projektach realizacji skierowanych do określonych społeczności, a jednocześnie tworzy przestrzeń, w której mogą spotykać się różne organizacje w ramach dyskusji o ogólnych tendencjach i potrzebach rozwojowych środowisk seniorskich.

Potwierdzeniem prezentowanej tu opcji wielokierunkowego działania są opisy dobrych praktyk, które można spotkać na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Są to doświadczenia organizacji pozarządowych, które jak wspomniano wcześniej, najszybciej i najpełniej reagują na potrzeby i oczekiwania środowisk, w których działają, w tym grup seniorskich w na wsiach.